

הבית

מכשול
לטנק
המשולב?

מי
מפחד
ממצלמות?

טכנולוגיית
הלש"ב

גיליון 373 • חשוון תשס"א • נובמבר 2000

נוסד 1939

המפקד והעורך הראשי: סא"ל חגי גולן

גיליון 373, חשוון תשס"א, אוקטובר 2000

העורך: אפי מלצר

עורך משנה: יואב תדמור

עיצוב ועריכה גרפית: סטודיו "רווח עם קו" / יהודית רווח

מזכירות מערכת: לילך טוויג, אתי בראון

מאייר: בוריס דיקרמן

ביצוע מפות: עופר שטל

צוות המערכת: צבי עופר, אביטל רגב-שושני

ISSN 0464-2147

המחיר: 12 ש"ח (כולל מע"מ)

דמי מנוי לשנה:

חייילים ועובדי מערכת הביטחון: 50 ש"ח, אזרחים: 60 ש"ח

כתובת המערכת: רח' אלוף מנדלר 3, ת"ד 7026,

תל-אביב 61070. טל' 03-5694343/5

מחלקת מנויים: משרד הביטחון - ההוצאה לאור,

רח' החשמלאים 107, תל-אביב. טל' 03-5655947

הודפס באמצעות משרד הביטחון - ההוצאה לאור.

תמונות: ארכיון "במחנה", ארכיון צה"ל וארכיון "מערכות"

אבנים, מצלמות הטלויזיה והמלחמה הבאה

מקובל למנות ארבע צורות מלחמה: מלחמה טוטלית, מלחמה כוללת, מלחמה מוגבלת ומלחמה נגד חתרנות. שלוש הצורות הראשונות עוסקות בעימותים בין מדינות, ואילו הצורה הרביעית עוסקת בדרך-כלל בעימותים בתוך המדינה עצמה – בגילויים של טרור, של חתרנות ושל מרי אזרחי.

האירועים של השבועות האחרונים מלמדים שההבחנות החדות האלה בין צורות המלחמה לא תמיד מתקיימות בשטח. עם שכן מנהל נגדנו מלחמה מוגבלת מתוך כוונה להשיג הישגים מדיניים, ובה בעת חלקים ממנו, שהם אזרחי ישראל, מנהלים מרי אזרחי שמטרתו כפולה: גם לסייע למלחמתם של אחיהם וגם לשפר את מעמדם שלהם בתוך מדינת ישראל.

אלה ואלה זורקים אבנים הפוגעות, בין היתר, בתשתית היחסים בינינו לבינם.

מצלמות הטלויזיה מעבירות מלחמה זו אל הבתים בכל העולם, מעצבות את דעת הקהל ובדרך זו גם את דעת ההנהגות. כתוצאה מכך הפכו המצלמות לנשק רב-ערך במערכה זו.

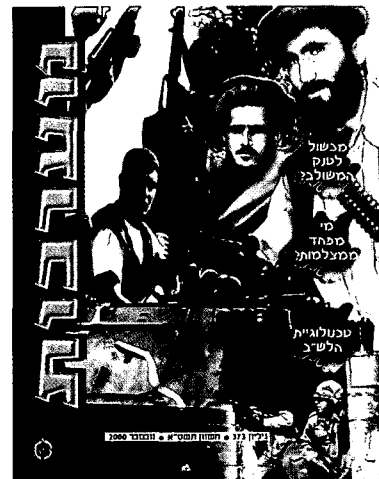
פנים רבות למלחמה, והם משתנים ללא הרף. אין מלחמה אחת דומה לרעותה. מההיבט של הכנת צה"ל למלחמה הבאה, הרי אנו יכולים לראות בעימות המוגבל הנוכחי הזדמנות נאותה להתכונן טוב יותר למאבקים אפשריים אחרים, שיהיו בעצימות גדולה יותר.

ראוי שנפיק מאינתיפאדת אל-אקצה את הלקחים הנכונים כדי להכין את צה"ל למלחמה הבאה, שיש לקוות שלא תפרוץ.

קריאה מועילה

אפי מלצר

מערכת "מערכות" מזדה לדוד ולתמיר אשל
על שהעבירו לשירותנו את ארכיון התמונות
של הירחון "רומח"

אחרית מלחמה - מהלך המלחמה אל"ם (מיל"ד) ד"ר שמואל גורדון

2

ענף ה"מיוג" - מלחמת העולם השנייה אל"ם יהודה וגמל

10

"איתנו פאזר אל' איצא" באג שוב לא חיבצו
הפנסיות היו ככה נביחין בהן מנהל? סא"ל (מיל"ד) יוחנן צור

19

ואתם של צב"ל רס"ן מוטי גבע

26

היה למצאנו גרמני עץ חלבו בלחימה סא"ל איל ורס"ן דורון

32

האיש של ג' לא של ג' גור אפוקס" על פרא

סא"ל (מיל"ד) יורם שוייצר

38

היה בלחימה גרמני בלחימה בלחימה

סא"ל (מיל"ד) יוחאי שקד

42

מדורים

מבט אישי

24

הי מלחמה בלחימה סא"ל (מיל"ד) איתי לנדסברג

62

"יה צב"ל" במסמך עירי היסטוריה של צב"ל סא"ל ארז וינר

65

צגא נא היסטוריה אל"ם (מיל"ד) יהודה גלר

היסטוריה צבאית

52

היה בלחימה בלחימה בלחימה בלחימה

סא"ל (מיל"ד) ד"ר שמעון גולן

סיקורת ספר

66

היה בלחימה סא"ל (מיל"ד) מנחם בנטוב

אינטרנט

69

מהמחנה גרמני סרן עומר

חידושים טכנולוגיים

70

היגדים טכנולוגיה של לחימה גרמני -
לפניה מפעילות צגא אר"ם אל"ם (מיל"ד) יעקב צור

אחריות מבצעית מודל לצה"ל 2000

האחריות המבצעית קשורה בעיקר למשימה במובנה הרחב: לתכנון, לביצוע, להשגת ההישג הנדרש ולשימור הכוח. האחריות המבצעית אינה כרוכה בשאלות אשמה וענישה – כל עוד אין מדובר בהתרשלות או בעברה פלילית. להפך, המנוף להתנדבות וללקיחת אחריות הוא הידיעה כי מותר לטעות, וכי תנאי הלחימה אינם מאפשרים ביצוע מושלם בכל משימה ומשימה

אל"ם (מיל") ד"ר שמואל גורדון

האחריות המבצעית בצה"ל היא בעיקר למשימה במובנה הרחב: לתכנון, לביצוע ולשימור הכוח. השאלה שמרבים לשאול בהקשר לסוגיית האחריות היא: "מי אחראי?" ומשתמע ממנה: "מי אשם?" "מה דינו?" אפילו הוגה דעות בעל תפיסת עולם ערכית מוצקה כסי' יזהר קובע כי "האחריות היא הנכונות לקבל אשמה, להודות בה ולשאת בעונשה" (יזהר 1984, עמ' 145). הלוחמים והמפקדים אינם אמורים לשאול שאלות כאלה. להפך, הם אמורים לשאוף לעצמאות ולטול אחריות. האחריות המבצעית אינה כרוכה בשאלות אשמה וענישה – כל עוד אין מדובר בהתרשלות או בעברה פלילית. להפך, המנוף להתנדבות וללקיחת אחריות הוא הידיעה כי מותר לטעות,

וכי תנאי הלחימה אינם מאפשרים ביצוע מושלם בכל משימה ומשימה. תהליך של טעות ושל תיקונה הוא לגיטימי בבנייה ובעיצוב של הלוחמים, של המובילים ושל המפקדים. האחריות היא ערך משלים לשליטה ולמנהיגות. שילוב של מרחב החלטה וסמכות גדול עם מרחב אחריות גדול מהווה את התשתית לעיצובם ולהעצמתם של כמה מערכי התרבות המבצעית.

אחריות המפקד והלוחם

אחריות בת משמעות היא אחריות אישית מלאה. כאשר האחריות מתחלקת, היא עלולה "ליפול בין הכיסאות". נטילת אחריות נעשית מתוך בחירה אישית אוטונומית. סי' יזהר ניסח את הקשר

"האחראי באחריותו, ואין הכוונה לאחראי על דברים של מה בכך, אלא לנושא בהכרעות החמורות. האחראי הזה, בשעת אחריותו לעולם הוא בודד, כאותו הטייס שאיבד את הקשר: הכול כעת מולבש עליו, הוא כעת ריבון העולם." (סי' יזהר, קריאה לחינוך, 1984, עמ' 148)

הרמטכ"ל, רב-אלוף שאול מופז, מדגיש לא פעם בדבריו את עיצוב צה"ל כצבא מנצח. כדי לבנות צבא כזה יש צורך לא רק במערכות נשק ובארגון יעיל, אלא גם בתרבות מבצעית ובערכים מבצעיים. מטרת המאמר הזה היא לעצב את האחריות המבצעית – לצד המשמעת הביקורתית – כערך מרכזי בתרבות המבצעית.

התרבות המבצעית היא ציר ייחוס ומודל, שאליו אמור צה"ל לשאוף ולהתקרב. היא כוללת מערכת של ערכים כתשתית להכשרת הלוחמים והמפקדים ולבחינת התנהגותם כפרטים וכקבוצה בשעת לחימה. האחריות המבצעית היא מושג רחב, הכולל שורה ארוכה של ערכים כגון עצמאות, סמכות, מחויבות, אחריות אישית ומוסר הלחימה. זוהי משפחת ערכי הליבה, המשלימה את משפחת ערכי השליטה והמנהיגות כעמוד התווך של התרבות המבצעית. סוג זה של אחריות נמצא רק בלחימה ובמבצעים, ונועד עבור קבוצות הליבה המבצעית ועבור מפקדיהן.

טייס ומפקד
בחיל אוויר (מיל").
חוקר בתחומי ביטחון לאומי

באוויר הוא מרחב הסמכויות הניתנות לו. בהתאם לכך גם גודל האחריות. תיחום האחריות שלו הוא ביצוע המשימה, השגת ההישג הנדרש והימנעות מאבדות כמיטב יכולתו. אחריות כפולה זו מעמידה דילמה קשה בפני המוביל, כאשר בעיצומה של גיחה מבצעית הוא מופתע נוכח מצב לא צפוי וחייב להעריך עד כמה פחת הסיכוי להשלים את המשימה ועד כמה גדל הסיכון למבנה שלו. לא תמיד יש בידי המוביל הכלים להערכת המצב ולקבלת החלטה. לכן ישנם מפקדים הטוענים כי אין למוביל סמכות לשקול את הסיכונים מול הסיכויים (בן-נון, 1991, עמ' 36). לעומת זאת, קיימת גישה נוספת, ריאליסטית יותר, הטוענת כי יש

בין ערכים לאחריות: "על מנת שערך יהפוך לערך מחייב, הוא צריך להסכמתו של הנמען שוב ושוב מחדש. ולא לסתם הסכמה – אלא להסכמתו של מי שבשל להכרעה בעניין זה... ואילו לאחר שקיבל עליו אותו אדם מה שקיבל, משהסכים, משבחר, משהכריע – כעת הופכת הסכמתו לחיוב, רובצת עליו כחוק, שאינו יכול עוד לשוטטו מעל צוואריו מבלי למעול בעצמו. ומעילה זו היא אחריות שעליה ייתבע מידי עצמו ומידי חבריו הנוגעים בדבר. אין איפוא חטא, אלא חטא המעילה בעצמך. לדעת לעשות ולא לעשות, לחשוב אחת ולעשות אחרת, להודות באחד ולהשתחוות לאחר". (סי' יזהר, 1974, עמ' 50).

אופיה של הלוחמה האווירית הנביט עצמאות טבעית של הלוחם האווירי והשפיע על עיצוב התרבות המבצעית. קבועי הזמן הקצרים והדינמיות של הלוחמה הזאת דורשים עצמאות ואחריות מהמפקדים ומהלוחמים עקב חוסר האפשרות לקיים שלשלת פיקוד וכפיפות האופייניים לצבא היבשה. הביטויים המעשיים המובהקים ביותר של עצמאות ושל אוטונומיה הם בקביעת החלטות, בביצוע משימות ובהשגת תוצאות. ככל שמוטלת על המוביל יותר אחריות, יש לתמוך בה ביותר סמכות, עצמאות וחופש פעולה.

האחריות המפקדית והפיקודית

סא"ל ג', מפקד טייסת, הגדיר את האחריות האולטימטיבית של מפקד טייסת:

"כמפקד טייסת אתה נמצא בנקודה שאליה מגיע כל מה שקורה בטייסת. אתה נמצא ב'שפיץ', ואתה אחראי לכל מה שמתחתיו. נוסף לכך אתה נמצא כל הזמן במרוץ. דברים מתפתחים, תורות לחימה ושיטות מתחדשות. אפילו את רמת השימוש במטוס יש לפתח. הכול צועד קדימה בהנחייתך". (אלקריב 4/1983, עמ' 12)

מפקד הטייסת עצמאי למדי בהכנת יחידתו למלחמה, בשמירת המוכנות, הדריכות, הכשירות והכוונות של היחידה ושל הלוחמים האוויריים. ובלשונו של אחד ממפקדי הטייסות:

"הדבר הראשון הוא החופש שלך לפעול כרצונך. אני מכיר רק מעט מאוד תפקידים שבהם נהנה המפקד מחופש פעולה כמו בתפקיד מפקד טייסת. למרות היותו מוקף במסגרות ואילוצים, הרי שבסופו של דבר, כשמגיעים הדברים לשטח, יש למפקד הטייסת אוטונומיה בלתי רגילה. האנשים הרבים שאיתם אתה עובד, האמצעים הרבים העומדים לרשותך, כל המכונה הגדולה והמשומנת הזו עושה בדיוק מה שאתה מחליט שתעשה. החופש הזה הוא כנראה סוד הקסם של התפקיד". (אלקריב 4/1983, עמ' 12)

האחריות המובילית וההחלטתית

אחריות המוביל קשורה בסמכות המוענקת לו. מרחב ההחלטה

למוביל ולטייס חופש החלטה נרחב באוויר, ולא יהיה נכון לתבוע ממנו תמיד ביצוע המשימה בכל תנאי, תוך גילוי הקרבה מרבית

להעניק למוביל את הסמכות לשקול את השחיקה הצפויה יחד עם האחריות למשימה:

"לא ניתן לנתק את הצוותים המבצעים מהשאלות העוסקות במאזן שבין ביצוע המשימה לשרידות. מרכיבים רבים בקביעת התוצאה המעשית במאזן זה מצויים בידי של הלוחם המבצע, ואם לא ישותף בכוונות ובמדיניות, עלול השולט לגלות שכוונותיו כלל אינן מיושמות כרוחן בשטח. למוביל ולטייס חופש החלטה נרחב באוויר, ולא יהיה נכון לתבוע ממנו תמיד ביצוע המשימה בכל תנאי, תוך גילוי הקרבה מרבית. יש מצבים או משימות שבהם אכן נדרשים דברים אלה ברמתם המרבית, אך יש מצבים שבהם המצב שונה לחלוטין... הלוחמים מספיק אינטליגנטיים ומתוחכמים על מנת להבין וליישם רמות שונות של הקרבה בהתאם למדיניות המפקד. בכל מקרה, צריך שיתקיים בתודעתו

של כל אחד מאיתנו גם אותו 'תא' המאחסן רמה של הקרבה מרבית ודבקות עליונה בביצוע המשימה". (גורן, ללא תאריך, עמ' 45)

אחריות הלידה האחרונה

הרצון ליטול אחריות ולקבל סמכות מוטמע היטב בלוחם האווירי כבר בתחילת הדרך. בשיחה עם נווט צעיר בדרגת סג"ם הוא מסביר מה גורם לו להשקיע בטייסת:

"תלוי כמה אחריות מטילים עליך. אם סומכים עליך ונותנים לך תפקיד אחראי, אתה עושה את הדברים הרבה יותר ברצינות. אתה מרגיש שייכות, מרגיש חלק מהעניין, ואז אתה משקיע יותר. אם לא כל כך סומכים עליך, אתה מרגיש מיותר, ולפעמים אתה יכול להרגיש שהזמן 'נמרח' ולספור שעות עד לשחרור". (אלרואי 1987, עמ' 17).

מודל הלוחם האווירי כנושא באחריות במלוא כובדה חדר אפילו לעולמם של הוגי דעות ושל יוצרים. אחד מהם, סי' יזהר, מביא זאת כדוגמא במסה על האחריות:

"האחראי באחריותו, ואין הכוונה לאחראי על דברים של מה בכך, אלא לנושא בהכרעות החמורות. האחראי הזה, בשעת אחריותו לעולם הוא בודד, כאותו הטייס שאיבד את הקשר: הכול כעת מולבש עליו, הוא כעת ריבון העולם". (סי' יזהר, קריאה לחינוך, 1984, עמ' 148).

מסכם ראש המטה של חיל האוויר:

"עקב קליטת המטוסים המתקדמים הגיעו לטייסות המתקדמות 'נבחרות' של טייסים צעירים, אולם טובים מאוד... מספרי 2 טובים מאוד לקחו על עצמם עומס ותפקידים, שלפעמים היו גבוהים ומסובכים מתפקידי המוביל. תוצאה ישירה בשטח: יתר עצמאות וחלוקת תפקידים תואמת בין מוביל למספר 2". (סא"ל יי [ידלין], 1977, עמ' 13, 15).

אחריות השולט-המפקד

מודל האחריות, הסמכות והעצמאות, אשר מבוסס על אחריות שאינה ניתנת לחלוקה, הוא "מודל אידיאלי" של שילוב ערכים.

בעולם המעשה משתמש חיל האוויר במכפילי כוח ובשילוב כוחות כדי ליצור סינרגיזם. הסינרגיזם מאפשר לבצע משימות ולהשיג הישגים נדרשים באמצעות מסה קריטית קטנה יותר. לדוגמא: כדי לתקוף מערך של טילי

קרקע-אוויר יש לשלב מערכות מודיעין, מערכות לוחמה אלקטרונית, מזל"טים, מטוסי תקיפה, מסוקי קרב ועוד. הפעלת מערך משולב ומורכב, שבו קיימת תלות הדדית בין מרכיביו, גורמת להגדרות שונות של "מפת האחריות". (כשר 1996, עמ' 116). השולט נוטל על עצמו חלק מכריע מהאחריות למבצע, לתוצאותיו ולהשגת ההישג הנדרש מחיל האוויר. ככל שהמבצע מורכב ומסובך יותר והתלות בין מרכיביו גדלה, כך מתרחב

תחום האחריות של השולט, שדרכו עוברות התוכניות, והוא המפעיל את הכוח האווירי בזמן אמיתי. להלן קטע ממכתב, שמשרטט כמה ממאפייניו של האדם שנמצא בצומת האחריות של השולט:

"נפגשנו בחיל מספר פעמים, ולאחרונה – בבור. בתפקיד זה, בעיקר על כיסא הרמשל"ט בתא, האדם די חשוף, יתרונותיו וחסרונותיו באים מייד לידי ביטוי. בעמדה זו יכולת ההשפעה של מפקד החיל גדולה מאוד ומיידית. כאן עומדים למבחן כל האמצעים והאנשים שנרכשו, ואומנו והוכנו לקרב, ויחד עימם גם כושרו וכשרונו של המפקד להפעילם כיאות בזמן אמיתי ולהוציא מהם תוצאות מרביות. גולת הכותרת של פיקודך המבצעי הייתה מלחמת לבנון... לעניות דעתי, שילבת בצורה נבונה ביותר תעוזה והתאפקות, כך שלרוב לא עברו המטוסים שום קו אדום. ועוד משהו, שעד היום כמעט לא דובר בו: אם היינו עונים על דרישות הצבא הירוק, הרי שבסוף המלחמה היה מוטל כתם שחור על חיל האוויר בפרט ועל המדינה בכלל כמשמדי ערים וקוטלי מסות של אזרחים חפים מפשע. נדמה לי שלזכותך יש לזקוף את הבלימה המתמדת של כוונות אלה ואת השמירה על מוסר הלחימה מבלי להגיע לעימות חזיתי ופומבי... אינני יודע האם יזכרו להדגיש את המרכיב הפרסונלי – אותך – כמנהיג שמנע 'טירוף מערכות' והפיק משפע הגרונות הצרודים קאנון כה הרמוני". (גורדון, 1985).

מכתב זה מסכם את הדומיננטיות של השולט במיצוי ערכי האחריות, השליטה, המנהיגות, המשמעת הביקורתית והשמירה על מוסר הלחימה.

אחריות נוספת רובצת על כתפיו: למטוסים יש כוח הרס רב, המכוון לעיתים אל מקורות העוצמה של היריב. טעות לא גדולה עלולה לגרום למשבר צבאי ומדיני או לפתיחת אפשרויות חדשות. לכן מצווה חיל האוויר לזהירות יתר מחד גיסא ולחיפוש הזדמנויות פז מאידך גיסא.

אחריות להשגת ההישג הנדרש

הדיון העשיר למדי בחיל האוויר עוסק יותר בסמכות ופחות באחריות. לדוגמא: הדיון בשאלת חופש הפעולה של המוביל מתרכז בעיקר במידת סמכותו של המוביל לשנות את המטרה או את המשימה או אפילו לא לבצעה. מאמר זה מנסה ללבן את סוגיית האחריות בהקשר של התרבות המבצעית (ענבר, 1983).

השאלה הראשונה העולה ממושג האחריות היא: אחריות על מה? בקבוצה הישגית כמו קבוצת הליבה תהיה התשובה האינטואיטיבית שמדובר באחריות לתוצאות, כלומר אחריות להשגת ההישגים הנדרשים: השמדת המטרות שנקבעו, מניעת חזירתם של מטוסים עוינים וכו'. אין זו רק אחריות לתוצאות שליליות, אלא בעיקר אחריות להשגת תוצאות חיוביות. קביעה זו פותחת פתח לשאלות חדשות. כיצד נגדיר הישג נדרש?

האם תמיד אפשר למדוד הישג נדרש? האם ניתן לבצע משימה, כאשר חסר מידע חיוני לביצועה? מרבית הוגי הדעות סבורים שידע הוא מרכיב מרכזי של האחריות (Ginsberg, 1965). האם ניתן לבצע משימה כאשר לא מקצים לביצועה די אמצעים וכוחות? יתר על כן, מבצע אווירי אינו משחק "סולטר": קיים יריב השואף לסכל את משימתך ולהשלים משימה הנוגדת את שלך. הנה דוגמא מתחום הגנת המדינה: חיל האוויר מקבל משימה להגן על המדינה ועל נכסיה ולמנוע פגיעה בהם בדרך האוויר. לעומת זאת היריב מנסה לעשות כמיטב יכולתו כדי לחדור את ההגנה האווירית ולפגוע בנכסים הלאומיים. הצלחה במשימה אינה תלויה רק ביכולת, בעוצמה, בכשרונות ובתכנון של חיל האוויר, אלא גם באלה של הצד האחר.

מדידת הישגים: שאלה מורכבת

התרבות המבצעית של חיל האוויר שמה דגש על מדידה כמותית של תוצאות, של הישגים ושל הקצאת משאבים. ההישגיות בת המדידה של הלוחם האווירי תוארה עלידי רוס:

"לצורך הנושא שלנו, הימדידות היא התכונה הבסיסית... תכונת הימדידות הזאת והצורך להשיג הישגים מדודים לא רק נגד יריב פסיבי (הפצצה של מטרה קרקעית, ביצוע תהליך נחיתה במזג אוויר גרוע)... הביאו להערכת התפוקות של הטייסים בינם לבין עצמם, ויותר מכך – חילחלו לכל תחומי החיים [בתרבות המבצעית] של חיל האוויר" (רוס, 1991, עמ' 79-80).

ברמה הפרטנית המיקרו-טקטית פותחו כלים כמותיים למדידת הישגים באימונים ובמבצעים. המדידה עצמה אינה מספקת לבחינת האחריות. כדי שמדידת התוצאות תהיה מועילה, יש לקבוע סטנדרטים של ביצוע, אמות מידה וצירי ייחוס להשוואה. לכל פעילות קונקרטית יש לקבוע הישגים נדרשים ספציפיים לאותה פעילות. מענה מוגבל נתנה גישה פרקטית, שהתייחסה בעיקר לרמה הפרטנית, שניתנת למדידה. מדובר בגישה ה-Accountability (אחריות הקשורה בדיווח כמותי) המחברת את האחריות לקשר שבין פעולת הפרט לתוצאות פעולתו. תוצאות אלה ניתנות למדידה, ועל המבצעים למסור דין וחשבון כמותי על תוצאות פעולותיהם. גישה זו מאפשרת לחבר את האחריות לקשר פעולה-תוצאה רק ברמה המיקרו-טקטית, אך אינה נותנת מענה ללב הסוגיה: מדידת התוצאות ברמה האופרטיבית והאסטרטגית של המלחמה האווירית.

קשה למדוד האם הושגה המשימה של מבצע גדול, כגון עצירת עוצבות אויב, שנמצאות בתנועה לחזית. לרוב התוצאה של מבצע כזה אינה עצירה מוחלטת של כל העוצבות, אלא השהיה או האטה מסוימת של חלק מהעוצבות. דרוש פרק זמן מסוים כדי למדוד את מידת ההאטה ואת גודל הכוח שהאט את התקדמותו. כלומר, אחת המגבלות הבסיסיות של מדידת תוצאותיהן של

משימות היא מגבלת הזמן הנדרש למדידה עצמה. לרוב, ככל שהמשימות גדולות יותר במושגים של מרחב, של זמן ושל הכוח הנדרש להשגתן, כך נדרש פרק זמן גדול יותר להפקת תוצאות מדודות. כדי למדוד את מידת העיכוב של עוצבות האויב, יש לדעת מהו קצב התקדמותן ללא תקיפת

ס. יזהר: "אחראי באחריותו, ואין הכוונה לאחראי על דברים של מה בכך, אלא לנשוא בהכרעות החמורות, האחראי הזה, בשעת אחריותו לעולם הוא בודד, כאותו הטייס שאיבד את הקשר: הכול כעת מולבש עליו, הוא כעת ריבון העולם"

מטוסינו כציר ייחוס למדידת השפעתו של מבצע, שנועד להשיג עיכוב כוחות. אך נתון זה כמעט תמיד אינו אלא הערכה בלבד. ובמילים אחרות: מאחר שחשיבותם העיקרית של ההישגים הנדרשים ברמה המערכתית והאסטרטגית היא במידת השפעתם על היריב, ומאחר שידעויותינו על הכוונות ועל התוכניות של האויב מבוססות בעיקר על הערכות, הרי שציר הייחוס למדידת ההישגים שהושגו במבצעים גדולים הוא בחזקת הערכה. לכן כפי שנקבעות אמות מידה ברמה הכמותית של השגת התוצאות, כך יש לקבוע אמות מידה והישגים נדרשים איכותיים ברמה המערכתית והאסטרטגית. המסקנה היא איפוא כי הניסיון לכמת את מידת השגתם של יעדי מבצעים גדולים הוא בעצם

לא יותר מאשר קירוב כמותי, או שהוא בסיס לאינטרפרטציה איכותית.

סוגיה נוספת בשאלת האחריות לתוצאות היא איכות המידע שיש בידינו על הקשר פעולה-תוצאה. אומנם קיימים מידע אמפירי והערכות של חקר ביצועים על ביצועיהן של מערכות נשק – כגון כמה טנקים מסוגל להשמיד מסוק קרב בגיחה אחת – או כמה מטוסים דרושים כדי להגן על שטח מסוים – אולם ידע זה הולך ופוחת, ככל שגדלים ממדי המשימה וההישג הנדרש. לדוגמא: באחד הימים הראשונים של מלחמת יום הכיפורים נשלחו מספר מבנים בזה אחר זה לתקיפת שדה התעופה הסורי דמשק אל-מאזה כדי לשתקו ולהשמיד מטוסי "מיג-17" ומסוקים שתקפו את כוחות צה"ל ברמת-הגולן. כתוצאה מהצטברות של תקלות ושל שגיאות בתכנון לא הצליחו המבנים האלה להשלים את המשימה. ייתכן שחוסר ידע על הקשיים הצפויים גרם להקצאת כוח קטן מדי. חוסר ידע – או ליתר דיוק, חוסר ודאות – עלול להפחית את היכולת ואת הרצון ליטול אחריות. שדה הקרב מעצם טבעו הוא כאוטי ורווי חוסר ודאות. האם פירוש הדבר כי הרצון ליטול אחריות מדוכא ומופחת? לא בהכרח, אך אסור להתעלם מההשפעה המשמעותית הזאת של טבע הלחימה על סוגיית האחריות. מכאן שהקשר בין אחריות לבין תוצאות מדודות אינו נותן תשובה מלאה לשאלה: אחריות על מה?

ההשלכות האחריות

קביעת החלטות, עיצובה של המדיניות להפעלת הכוח האווירי והאחריות הנלווית אליהם הם עיקר תפקידו של השולט (המנהיג). "היום תופסת הפעילות המבצעית חלק חשוב [מזמנו של מפקד חיל האוויר]. עכשיו, כמקבל החלטות, הוא מתדרך לפני פעילות מבצעית מיוחדת, נותן את אישור היציאה למבצע, מנהל אותו במהלכו ומתחקר את הצוותים עם שובם". (בן-אליהו, 1978-1977, עמ' 75).

במסגרת זו נכללות גם ההחלטות של מפקדי הטייסות על הקרקע, ההחלטות של מובילי המבנים באוויר בזמן הביצוע ואפילו ההחלטות בזמן אמיני של המובילים. להחלטות ברמות השונות יש לפעמים משמעות קריטית להצלחת המבצעים, ויש להן השפעה מכרעת על מידת ביצוע המשימות. לדוגמא: במלחמת ששת הימים הותקף שדה התעופה העיראקי H-3 שלוש פעמים. התקיפה הראשונה זכתה להצלחה, השנייה – להצלחה חלקית, אך

השלישית הייתה כישלון: טייס ונווט נהרגו, שני טייסים נפלו בשבי העיראקי, ואבדו שלושה מטוסים. היו אלה האבדות הכבדות ביותר בתקיפה אחת במלחמת ששת הימים. הגורם העיקרי לכישלון לא היה הדרג המבצע, אלא תהליך קביעת ההחלטות ברמה של קבוצת המפקדים – תהליך שהוביל לביצוע התקיפות האלה. מספר ברקת, ראש מחלקת המודיעין בחיל האוויר במלחמת ששת הימים:

"היינו שיכורי ניצחון כשיצאנו ל-H-3, וזהו מצב מסוכן ביותר. לא היינו עם קצות האצבעות על הדופק, וגררנו לפעמים גם למעשים פזיזים". (אמיתי, עמ' 56).

"אפשר לשאול אם בכלל היה צריך להמשיך ולהגיע לשם, כשרואים שהעניינים הולכים ומסתבכים", אומר אלוף (מילי) רן גורן, שהשתתף בגיחה הראשונה לשדה. "היה פה גם אלמנט של הרפתקנות. אחרי הגיחה השנייה, שעוד הייתה מוצלחת, טיסה ל-H-3 נחשבה כגיחה למקום אקזוטי, שמפילים בו מגים. ואז באה ההסתבכות הגדולה". (עציון 1997/6, עמ' 75).

אחריות לתוצאות ואחריות להחלטות תומכות זו בזו. שילוב של החלטות נבונות וריאליות עם ביצוע באיכות גבוהה יוצר אפקט סינרגי משמעותי, שתורם גם לגיבוש ערך האחריות בתרבות המבצעית. קביעת החלטות אינה פעולה חד-פעמית או נקודה על ציר הזמן, אלא תהליך של חשיבה ושל שיקול דעת, הנקרא במערכת המושגים הצבאית "הערכת מצב". אומנם קשה למדוד באופן כמותי את טיב ההחלטות שמתקבלות, אך אפשר לבחון את טיבו של התהליך ולנתח את תוצאות המבצעים בהתאם לתהליך שקדם להם.

ההשלכות האחריות

סוגיה נוספת נוגעת למשמעותה של נטילת האחריות למשימה ולכישלון בביצוע. מה דינו של מוביל שנשלח להטביע ספינה אי-שם במרחבי הים ולא גילה אותה, או שלא עלה בידי להטביעה? כיצד יש להתייחס למוביל, שניסה לבצע את המשימה ולמלא את תפקידו כמיטב יכולתו, אך נכשל מסיבות שאינן ברורות? כלומר, כוונתו ופעולותיו היו מוכוונות משימה, אך לא עלה בידי להשיג את ההישג הנדרש? האם הוא "אשם" וחייב בעונש?

לכאורה עליו לתת את הדין על הכישלון, אולם גישה זו של תגמול שלילי על אי-ביצוע מחייבת שיקול דעת: מדוע יחתור

בעל הסמכות [המנהיג השולט] לשפוט ולהעניש את בעל האחריות [המוביל]? אחד מתפקידי הענישה בחברה הוא להרתיע פושעים פוטנציאליים או אזרחים הקלים להתפתות מפני הליכה בדרך הפשע. האם גישה כזאת מועילה ביחס לקבוצת הליבה? האם חברי קבוצת הליבה זקוקים להרתעה ולפחד כדי לבצע את משימותיהם? האם התרבות המבצעית, שמבוססת על

אחריות לתוצאות ואחריות להחלטות
תומכות זו בזו. שילוב של החלטות נבונות וריאליות עם ביצוע באיכות גבוהה יוצר אפקט סינרגי משמעותי, שתורם גם לגיבוש ערך האחריות בתרבות המבצעית

חיזוקים ועל תגמולים חיוביים, לא תתערער בעקבות תגמול שלילי כמו ענישה, הרתעה ופחד? בשלב זה אסתפק בהשערה, שעלול להיגרם נזק חמור ליעילות ולתועלת המבצעית כתוצאה מקישור האחריות לאשמה ולענישה כצורת יחסים בקבוצת המפקדים האוויריים. מושגים דוגמת חיפוש אשמים והענשה שאובים מתחומי החוק והמשפט, ולרוב אינם הולמים את הסביבה המבצעית, את הלחימה ואת הקרב – חוץ מאשר

אלוף פיקוד הדרום במלחמת סיני, אסף שמחוני, עם מפקד חיל האוויר דאז, דן טולקובסקי

כשנודע למשה דיין על יוזמתו של מפקד פיקוד הדרום להכניס כוחות לסיני (ב-1956) בניגוד להוראות שקיבל הגיב: "עם כל התרעומת שהייתה בליבי על הפרת המשמעת, מוטב להיאבק בסוסים אבירים, כאשר הבעיה היא כיצד לבולמם, מאשר לדחוק ולהאיץ בשוורים המסרבים לזוז".

מגובה רב שיירה של כלי רכב, אין לו כמעט שום אפשרות לדעת אם מדובר בשיירה אזרחית או בשיירה של לוחמי גרילה. לכן מוטלת אחריות כבדה על השולט ועל המתכננים. חברי קבוצת הליבה נמצאים בלב הסערה של הדילמה בין מוסר הכוונה, שלפיו אדם נשפט על כוונת מעשיו, לבין מוסר האחריות, שלפיו אדם אחראי לתוצאות מעשיו (ובר 1919, עמ' 74-75). בסיכום מבצע "דין וחשבון" אמר רמ"ח המבצעים, האחראי על התכנון בחיל האוויר והנמנה עם קבוצת השולטים במבצעים: "במקרים רבים פסלנו תקיפת יעדים עוד בשלב התכנון בגלל קרבתם ליעדים רגישים כמו מסגדים, בתי-חולים, מרפאות וכיוצא בזה. במקרים אחרים הבחנו שהחיבאללה מאחסן קטיושות ואף משגר אותן מבתי הצמודים למסגדים גם ביעדים אלה. שלוש פעמים במהלך המבצע עצרנו [השולטים] מטוסים על המסלול בשלב ההמראה, כי הסתבר בבדיקה נוספת שהמטרות שלהם קרובות מדי ליעדים רגישים. באחת הפעמים המטוסים

במקרים של התרשלות ושל זדון. במרבית המקרים אין להם מקום בתרבות המבצעית של קבוצת הליבה המבצעית (גורדון 1999/2, עמ' 19). כדי לעודד את הלוחם האווירי, את המוביל ואת השולט ליטול אחריות אישית יש להנהיג תהליך תמידי של למידה ושל השתפרות ולתת לגיטימציה לטעויות ולשגיאות כחלק מתהליך הלמידה.

המבצע וההחלטה

שום פרט אינו ממהר ליטול אחריות על החלטה או על פעולה שקלושים סיכוייהן להצלחה. אולם ככל שהדימוי העצמי, הניסיון המבצעי והביטחון העצמי גבוהים יותר, כך גדלה הנכונות ליטול אחריות. מאחר שהלוחמה האווירית כרוכה בסיכונים גדולים, עלולה – לכאורה – הנטייה לעצמאות ולנטילת אחריות להיות נמוכה למדי. אולם קבוצת הליבה המבצעית מורכבת מלוחמים וממפקדים, שלהם יכולות גבוהות, דימוי עצמי חיובי וניסיון מבצעי משובץ בהצלחות. יתר על כן, המסורת, המיתוס והאתוס של חיל האוויר הם ספוגי הצלחה. אלה הם כמה מהגורמים המסבירים את נכונותם של חברי קבוצת הליבה ליטול על עצמם אחריות מלאה להחלטותיהם ולפעולותיהם. יחד עם זאת הדימוי העצמי אינו המניע היחיד לנכונות ליטול אחריות.

המבצע וההחלטה

את המושג "טוהר הנשק" טבע ברל כצנלסון במהלך מאורעות 1936-1939 באומרו: "יהי נשקנו טהור. אנו לומדים נשק, אנו נושאים נשק, אנו מתייצבים בפני הקמים עלינו. אך איננו רוצים שנשקנו יוכתם בדם נקיים". (כצנלסון 1948, עמ' 65-66). הנשק עצמו אינו טהור או טמא. טוהר או טומאה ניתן לייחס רק לאופן שבו משתמשים הלוחמים בנשק ולאופי ההוראות הנמסרות להם. אופן השימוש בנשק מצביע על מוסר הלחימה של מפעיליו. דגן, לוחם ומפקד אווירי, עמד על ההבדל בין שני המושגים:

"אינני רוצה להגיד לנוער שהנשק הוא 'טהור', אלא אני רוצה לחנך על מוסר לחימה... לגבי העניין הערכי – אנחנו בנויים ערכית ופועלים על-פי קודים מוסריים. מה שמצוי תחת הכותרת מוסר לחימה, הולם את התנהגותנו. (דגן 1995, עמ' 11). לעיתים קרובות נחשב מוסר הלחימה למעלה (Virtue) של הלוחם. אולם ערך זה אינו רק תכונת אופי, אלא בעיקר חלק מהאחריות של קבוצת הליבה – דווקא משום שנמסרות לידיה מערכות נשק, המסוגלות לפגוע במספר גדול של בני-אדם. מוסר הלחימה שייך לא רק לתחום האחריות של הלוחם ושל המוביל, חלק נכבד מהאחריות מוטל על השולטים, על מתכנני המבצעים, על המודיעין ועל יתר המשתתפים בתהליך השליטה. לחיל אוויר קשה במיוחד לשמור על מוסר המלחמה בגלל ריחוק המטוסים מהמטרות שהם תוקפים. למשל, כאשר טייס רואה

רציונלית החלטנו לא לעשות דבר כדי לשתק את מקור הירי. אך כנראה זה היה המעשה הנכון באותו רגע. אני חושב שפעלנו נכון בכך שיהגדלו את הראשי... אין שום סיבה או כוונה שהאוכלוסייה האזרחית תיפגע". (צחר 1993/8, עמ' 9).

1. האחריות קושרת החלטות ופעולות לתוצאות ולהשלכותיהן. אפשר להצביע על כמה מרכיבים של המושג אחריות מבצעית:

על הפרט.

2. האחריות פירושה המוכנות של הפרט לשאת בתוצאות של מעשיו.

3. קשירת אחריות לסמכות ולחופש החלטה ופעולה, ביטחון עצמי ודימוי חיובי, מחויבות ושייכות לקבוצת הליבה, לחיל האוויר ולמדינה.

4. בסיס מוסרי ואתי חזק.

5. נטל האחריות אינו ניתן לחלוקה, והוא כולל נטילת סיכונים חמורים עד כדי סיכון חיים.

תהליך הכשרתו של הלוחם האווירי הוא ארוך ומורכב. בעבר התרכזה ההכשרה בהקניית מקצוע הטיסה ובעיצוב אישיותו של הטייס. לאחר מלחמת יום הכיפורים הופק לקח לגבי מרכיב הלחימה בהכשרת צוותות האוויר, וניתן דגש לגורם מרכזי נוסף – הכשרת הלוחם.

אחריות מבצעית אינה ערך פשוט, שאפשר לרכוש אותו ללא מאמץ. האם קיימת בצה"ל בכלל ובחיל האוויר בפרט הכשרה מובנית, קוגניטיבית להקניית היכולת והרצון ליטול אחריות? נטילת אחריות נעשית מתוך רצון חופשי, מתוך התנדבות, אולם לאחר שהלוחם האווירי אימץ לעצמו את התרבות המבצעית ואת מסכת הערכים שהיא כוללת, הוא נוטל על עצמו את האחריות ללחום ולפעול לפי ערכיה. דומה הדבר לאדם בעל בחירה חופשית, הבוחר להפוך לאדם מאמין. בבחירה זו הוא מקבל על עצמו מערכת ערכים, שלפיה הוא שואף לנהוג כמיטב יכולתו. הערכים הם זכות וחובה שכל לוחם מתנדב לקחת על עצמו. בבחירה חופשית זו יש נטילת אחריות לא רק להחלטה או לפעולה מסוימת, אלא גם לעצם החתירה לממש את התרבות המבצעית ואת ערכיה. ערכי התרבות המבצעית עשויים להתאים לכל צבא מודרני ויותר מכך לצה"ל של שנות האלפיים. אלוף עוזי דיין מחזק הנחה זו:

"אתגר חשוב הוא המשך הטמעת התרבות... הכוללת תהליך של שיפור מתמיד (תכנון, ביצוע איכותי ובלתי מתפשר, תחקיר אמת ובקרת ביצוע קפדני של לקחים), ביזור סמכויות וטיפול מפקדים איכותיים". (דיין 1999, עמ' 26).

כבר בתחילת דרכו של צה"ל ניטעו בו כמה מהערכים של תרבות מבצעית זו. וכך הגיב הרמטכ"ל משה דיין כשנועד לו על יוזמתו של מפקד פיקוד הדרום להכניס כוחות לסיני (ב-1956) בניגוד להוראות שקיבל:

"עם כל התרעומת שהייתה בליבי על הפרת המשמעת, מוטב להיאבק בסוסים אבירים, כאשר הבעיה היא כיצד לבולמס, מאשר לדחוק ולהאיץ בשוורים המסרבים לזוז". (דיין 1976, עמ' 278).

מקורות:

אלקריב יקיר [מראיין], "זה מתחיל ונגמר בדוגמה האישית", **ביטאון חיל האוויר** מס' 32 (133), אפריל 1983, עמ' 15-12.
אלרואי רוני, "בראש גדול", **ביטאון חיל האוויר** מס' 57 (158), מאי 1987, עמ' 17-16.

אנציקלופדיה למדעי החברה, ספריית הפועלים, תל-אביב

אמיתי, "בחזרה ל-H-3", **מחשבות באוויר**, עמ' 56
בן-אליהו איתן, "שני רגעים מיוחדים", (מראיין: עזיון אודי), **ביטאון חיל האוויר** מס' 118 (219), דצמבר-ינואר 1977-1978, עמ' 75
בן-נון אביהו, "ירשאי המוביל לשנות את המשימה – אם מצריכה זאת הכוונה", **מחשבות באוויר**, חיל האוויר, 1997, עמ' 35-39. הרצאה שנתינה ביום עיון בבית הספר ללוחמה אווירית של חיל האוויר ב-17 במאי 1991
גורדון שמואל, "ביקורת המשמעת הטהורה", **מערכות** 365, אוגוסט 1999, עמ' 13-24

גורדון שמואל, **קשתו של פאריס: טכנולוגיה, דוקטרינה וביטחון ישראל**, תל-אביב, ספריית הפועלים
גורדון שמואל, ללא תאריך, כנראה 1985, **מכתב לדוד עברי** שלא פורסם
גורדון שמואל, "לא עוד ניצחון פירוס", **מערכות** 1983, עמ' 34-37
גורן רן, "דבקות במטרה – ערך מוחלט או יחסיני" סטמפלר שמואל [עורך], **מנהיגות וערכים**, צה"ל, קצין חינוך ראשי, עמ' 25-29
גורן רן, "דמות איש צוות האוויר", **מפרי עטם של מפקדים**, תל-אביב, מפקדת חיל האוויר, עמ' 42-45

דגן נחמיה, "אמונה בצדקת הדרך", הרצאה ביום עיון בנושא: **אדם במלחמה – מורשת קרב וערכי קרב במבחן הזמן**. פורסם בקובץ מאמרים, תל-אביב, צה"ל, חיל החינוך, עמ' 11
דיין משה, **אבני דרך**, ירושלים, עידנים, מהדורת ידיעות אחרונות, 1976
ובר מקס, **הפוליטיקה בתור מקצוע**, ירושלים ותל-אביב, שוקן, 1962.
נדפס לראשונה בגרמנית ב-1919

סא"ל י' [ידלין עמוס], "מרחב העצמאות של מספר 2 – הלכה ומעשה", **מחשבות באוויר**, חוברת העשור, (יוני 1997, עמ' 12-16)
יהור ס', **קריאה לחינוך**, תל-אביב, ספריית פועלים, 1984
יהור ס', **על חינוך ועל חינוך לערכים**, תל-אביב, עם עובד, 1974
כנלסון ברל, **כתבים**, כך ט', תל-אביב, הוצאת מא"י, 1948
כשר אסא, **אתיקה צבאית**, תל-אביב, משרד הביטחון, 1996
לסקוב חיים, **ראיון עם שמואל גורדון**, 16.7.1981
לסקוב חיים, **הרצאה בבית הספר לפיקוד ולמטה**, 31.12.1978
עברי דוד, "מלחמת המפרץ חשפה את האפשרות לפתוח במלחמת פתע באמצעות שיגור טק"ק", **ביטאון חיל האוויר**, מס' 106 (207), דצמבר 1995, עמ' 14-16

ענבר דן, **אחריות**, תל-אביב, ספריית הפועלים, 1983
עזיון אודי, "יוטור בעורף האויב", **ביטאון חיל האוויר** מס' 115 (216), יוני-יולי 1997, עמ' 70-75
צהר רועי, "אש הניימ נורתה לעברנו מתוך בית-הספר המקומי", **ביטאון חיל האוויר** מס' 92 (193), אוגוסט 1993, עמ' 9
אלי"ר ר', "הורינו לטייסים לחזור הביתה ולהשליך את הפצצות מעל לים", **ביטאון חיל האוויר** מס' 92 (193), אוגוסט 1993, עמ' 10-11
רום גיורא, "פיקוד, ערכים, משאבים: הדגם של חיל האוויר", סטמפלר שמואל [עורך], **מנהיגות וערכים**. לקט מאמרים בנושא ערכים ומנהיגות, צה"ל, קצין חינוך ראשי, יוני 1991, עמ' 78-81
רום גיורא, "חיל האוויר כמכריע מלחמה", **ההרורים וערעורים** מס' 7, ינואר 1987, עמ' 37-39.

רוסו ז'אן ז'אק, **על האמנה החברתית**, ירושלים, הוצאת מגנס, 1996, תרגם אור יוסף

Ginsberg Morris, 1965, *On Justice in Society*, Penguin Book
Slessor John, 1956, *The Central Blue*, London, Cassell and Company
Spaight J. M. 1944, *Bombing Vindicated*, London, Geoffrey Bles

טנק ה"מרכבה" – מכשול לקרב המשולב

כמו בשנים 1967-1973 כך גם היום בונה צה"ל כוח יבשתי, העוט משקל יתר לטנק על חשבון יתר הכוחות המסתערים והמסייעים. להמשך ההישענות על הטנק כמוביל התמרון העיקרי עלולה להיות השפעה שלילית על תוצאות ההתמודדות העתידית שאליה נערך צה"ל

אל"ם יהודה וגמן

פת"חה

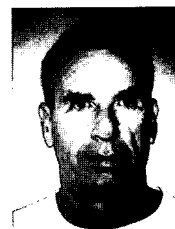
בעדותו לפני ועדת אגרנט, שחקרה את ימיה הראשונים של מלחמת יום הכיפורים, נשאל אלוף טל, שהיה סגן הרמטכ"ל ב-1973, על התכונות של חיל השריון למלחמה ועל הסיבות שהביאו למכה הקשה שספג החיל בימי הלחימה הראשונים. בתשובתו אמר אלוף טל, בין היתר: "אי-אפשר לומר שלא ידענו; השאלה מה עשינו".¹ מטרת מאמר זה היא לבחון – לאור לקחי העבר ואל מול תרחיש הייחוס על הצפוי במלחמה עתידית – את סוגיית המבנה והארגון של מערך התמרון בצבא היבשה. טענתי היא כי למרות מספר שינויים מבורכים, המתחוללים היום, עדיין רחוק הארגון מהמצב הרצוי והאפשרי עבורו. הטענה העיקרית שתוצג כאן היא כי להמשך הישענות היתר על הטנק כמוביל התמרון תהיה השפעה שלילית על תוצאות ההתמודדות שאליה נערך צה"ל.

המניע לכתיבת מאמר זה הוא כפול: הן חשיפת טנק ה"מרכבה" סימן 4 והן מורכבות האתגרים החדשים שמולם נערכת זרוע היבשה.² לכאורה, שני מניעים אלה אינם קשורים זה לזה, אך אני סבור כי ניתן בכל זאת להצביע על קשר משמעותי ביניהם, כמו גם על מספר סוגיות יסוד העולות בחריפות יתר כתוצאה מכך שהדיון בהם מתקיים כמקשה אחת. סוגיות אלה מובילות למסקנה כי קיים צורך חיוני לשפר את האיוון הבין-חילי בקרב המערך המתמרון היבשתי

של צה"ל. מסיבות שונות בוחרים כוחות היבשה לתת לבעיית התמרון ההולכת ומחריפה פתרונות שטחיים וחד-ממדיים במקום לטפל בה מהשורש. הבולט שבפתרונות אלה הוא טנק ה"מרכבה" מתוצרת ישראל, שההצטיידות בו אינה מלווה – אולי משום שאינה מאפשרת – הצטיידות ראויה בשאר חילות היבשה. יחד עם רכש ה"מרכבה" פורחת גם תעשייה מגוונת של אמצעי מיגון המופעלים – אקטיבית וריאקטיבית – נגד כל דיון עקרוני בנושא האיוון שאינו קיים ביבשה, ובכוונתי להציג כאן חלק מהאמצעים האלה.

מלחמת יום הכיפורים – צומת ההחלטות שלא התקבלו
מלחמת יום הכיפורים הייתה צומת מרכזי, שבו צריכות היו להתקבל מספר החלטות קרדינליות בנושא המבנה והארגון של יחידות המערך המתמרון ביבשה – החלטות שלא התקבלו. לאחר המלחמה מתח רא"ל חיים בר-לב ביקורת נוקבת על ההתקפות שבוצעו במהלכה – התקפות שהשכלים העיקריים בהן נבעו מראיית הטנק כפותר כל בעיה קרבית. כתוצאה מראייה זו התעלמו המפקדים מהצורך להסתייע במודיעין, בחילות עזר לסוגיהם ובכל שאר הגורמים החיוניים להצלחתה של ההתקפה. בכנס הראשון של סגל הפיקוד הכללי, שנערך לאחר המלחמה, אמר בר-לב: "...ומזה צריך להיות לנו הלקח, שהתקפות של 'שליפה', מה שקוראים בצה"ל – זה לא עובד. החל מהיום הראשון במלחמה הזאת, כאשר האוגדה הסדירה התחילה עם 290 טנקים בשעה 2 אחרי הצהריים שהיו לה ביד, ולמחרת

מח"ט שריון

לפנות בוקר היו 110-120 טנקים. וביום האחרון גם ההתקפה לעבר איסמעיליה וגם ההתקפה בסואץ ובאמצע שורה שלמה של התקפות שיצאו בלי הכנה מספקת, בלי מודיעין מספיק, בלי

להמשך ההישענות על הטנק כמוביל התמרון היחיד תהיה השפעה שלילית על תוצאות ההתמודדות שאליה נערך צה"ל

לא הודות אלא למרות המבנה הבלתי מאוזן של העוצבות המשוריינות ולמרות הפיקוד עליהן, שבחלק מהמקרים הוכח כבלתי מקצועי. הפער בין הליקויים שנחשפו בהתאמתן

ללחימה לבין הצלחותיהן של אותן עוצבות נסגר בזכות חירוף הנפש והמסירות שהפגינו הלוחמים. המחיר ששולם על כך היה מאות טנקים פגועים ואלפי פצועים והרוגים. מחיר זה הוא שהפך את ההצלחות הצבאיות, שטל מצביע רק עליהן, לטראומה לאומית, שהוא מתעלם ממנה. על מלחמת יום הכיפורים ניתן לומר את מה שאמר רונאלד לוי (מחברו של ספר ביוגרפיה על מונטגומרי) על קרב הגבורה של הבריטים בגשר ארנהיים בהולנד (קרב שהונצח בספר ובסרט בשם "גשר אחד רחוק מדי"): "מטרת המלחמה היא ניצחון ולא צלב ויקטוריה. חרפה היא שאפילו בסתיו 1944 היינו חובבניים עד כדי כך".⁹ למרות החוויה הקשה, שעברה על כוחות היבשה ב-1973, נראה כי תבנית החשיבה

ארטילריה מספיקה בלי כל הדברים שהתקפה צריכה לכלול... קרבות שיוצאים אליהם בלי כל זה – כאן לא השיגו את המטרה... אז הבעיה שלנו היא שבאמת צה"ל יתרכז בלימוד הלקחים, ואת הדברים שלא היו בסדר במלחמה ינסה לייחס לסיבות האמיתיות".³ בר-לב אמר את דבריו, אך העניינים המשיכו להתגלגל כאילו מאומה לא קרה.

מוטה גור, שמונה לרמטכ"ל בעקבות הדחתו של דוד אלעזר, כותב בספרו כי מייד עם כניסתו לתפקיד, ב-15 באפריל 1974, הוא קבע כי "במשך מחצית השנה הקרובה נבנה בעיקר כוחות מסתערים... ולכן יידחה גם הדיון על הקמת מפקדה לכוחות היבשה וכל רעיון אחר על שינוי יסודי במבנה צה"ל".⁴ קביעתו זו סתרה קביעה אחרת שלו באותו דיון: "אמרתי כי את עיקר המאמצים נפנה ללימוד לקחי המלחמה, לבניית הכוח ולאומנות".⁵ הנחיות הרמטכ"ל דאז אינן נותנות תשובה לשאלה כיצד, לאור דבריו, ניתן ללמוד את לקחי המלחמה, כאשר נקבע שאין כוונה להפיק וליישם אותם. במילים אחרות – רוח הדברים היא שהרמטכ"ל איננו מעוניין בשינוי, ובפועל הוא מנחה שלא לעסוק בהפקת לקחים מעמיקים. האם עולה מדבריו החשש שמא לקחי הקרבות עלולים להביא למסקנות מהפכניות?

מקור נוסף, שממנו ניתן ללמוד על הלכי הרוח ביחס לבחינת מקומו של הטנק, הוא ההקדמה שכתב אלוף ישראל טל לספרו של דאגלס אורגיל "הטנק", שיצא בתרגום עברי בשנת 1980. וכך כתב אלוף טל: "במלחמת יום הכיפורים שוב הוכח כי העוצבות המשוריינות נשאו את המלחמה ביבשה. הן שבלמו את המתקפות המסיביות... והן שעברו למתקפות נגד".⁶ באותו מקום מאבחן טל את המצב החדש שנוצר בשדה הקרב, ככזה שבו "הטנק איננו מסוגל עוד להתגונן בכוחות עצמו מפני הנשק הבסיסי שמיועד נגדו... נוסף עוד סוג אויב אשר יש לנטרל אותו באמצעים אחרים ולא באש הטנקים עצמה". אלא שהכותב אינו מקיש מאמירתו זו את המתבקש ממנה וכך, כמעט באותו משפט, הוא מגיע למסקנה ש"ירק באמצעות עוצבות כאלה (אלה שהביאו, לדבריו, להכרעה במלחמת יום הכיפורים) ניתן לעקוף 'הכרעות התשה' ולאכופ על האויב 'הכרעות סער'".⁷

בדומה למה שאירע אחרי מלחמת ששת הימים, גם במקרה של 1973 ה"הוכחות" שמביא אלוף טל הן ביטוי למצב שבו שורר חוסר רצון לבחון מספר סוגיות מהותיות, העלולות לערער את תקפותן של הנחות היסוד הקיימות בארגון. אם – כטענתו של טל – חיל השריון הכריע את מלחמת יום הכיפורים, מדוע חוללה אותה "הצלחה שרינאית" הלם חברתי וצבאי במדינת ישראל, שהדיו מלווים את צה"ל ואת החברה הישראלית עד לימינו אלה?

ההכרעה ב-1973 – שמהותה שנויה עדיין במחלוקת⁸ – התרחשה

לאחר מלחמת יום הכיפורים מתח ראל (מיל) בר-לב ביקורת נוקבת על התקפות שבוצעו במהלכה – התקפות שהכשלים העיקריים בהן נבעו מראיית הטנק כפותר כל בעיה קרבית

יוצרת ההפתעות, שבבסיסה עומדת התנגדות נמשכת ללימוד מלקחי העבר, ממשיכה להתקיים בהם, ולראיה תגובתם להתפתחויות בתחום הנשק נ"ט, שצצו, לכאורה, רק לאחרונה. הסכם השלום עם מצרים יחד עם התעקשות הסורים להמשיך להישען על הפעלת עוצבות טנקים יצרו מצב שבו – לפחות עד השנים האחרונות – בעיית הנשק נגד טנקים כבר אינה קיימת,

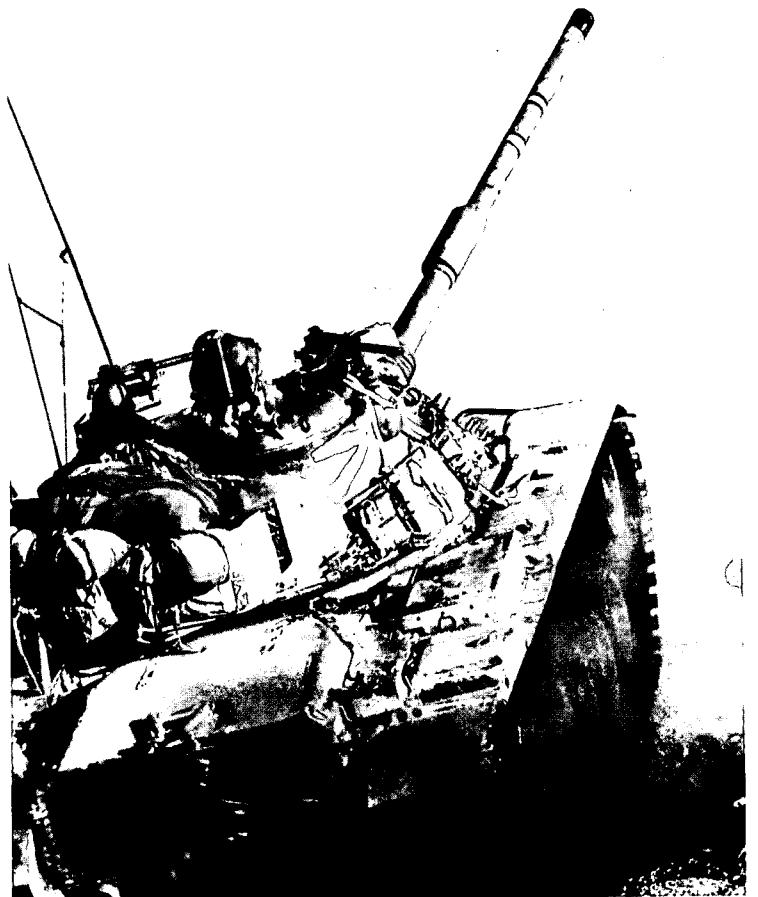
המשיך צה"ל לדבוק בתפיסת "הטנק הכל יכול", אלא שהפעם הוא ניסה ליישם אותה בלחימה בשטח הררי. ניסיון זה הביא לכך שלא הייתה ולו יחידה יבשתית אחת שעמדה בביצוע משימתה בזמן שנקבע לה, אם בכלל. ביטוי המאפיין את דרכי החשיבה של מפקדי שלי"ג הוא זה של אחד המח"טים באותה מלחמה, שחטיבתו המצוידת במיטב האמל"ח והסיוע הקרבי נכשלה בביצוע משימתה בציר הכפרים אל מול לכל היותר שתי פלוגות נ"ט: "השגנו הפתעה באמצעות הפעלת הטנקים במסות כבדות. טנקים שלנו מילאו את מרחב הלחימה מקו המגע של האויב ועד קצה האופק. לאויב היו תצפיות והוא ראה טנקים עומדים בטורים ארוכים. אז ברגע שהאויב צופה ורואה, שאומנם הוא במגע רק עם הגדוד הראשון, אבל טנקים שלנו ממלאים את הצירים – אז זה יוצר עליו, לדעת, אפקט פסיכולוגי שגרם להפתעה בשיטת הפעולה של הטנקים."¹⁰

אם תפיסת "הטנק הכל יכול" היא הביטוי האוטנטי ביותר לבעיית האיוון במבנה של יחידות השדה בצה"ל, הרי באחרונה היא קיבלה חיזוק משמעותי עם חשיפתו של "טנק ההכרעה" – "מרכבה" סימן 4, שמפתחיו מדגישים את מכלול יכולותיו ככלי לחימה בלעדי.¹⁰

הרואיקה וטכנולוגיה

חלק מיצירת המעטפת מונעת הדיונים בנושא הנדון כאן הוא השימוש – במודע או שלא במודע – במונחים רגשיים-הרואיים יחד עם נטייה להאדיר יכולות טכנולוגיות עד למצב שהן הופכות לחזות הכול. מהמתואר בספר "חשופים בצריח" ניתן ללמוד כי כבר במהלך הקרב שניהלה אוגדתו בהגיעה לצומת אל-עריש בבוקר ה-6 ביוני 1967, טבע אלוף טל את תפיסת העולם מנטרלת הדיון בנושא הפעלת הכוח, כאשר אמר למח"ט⁷, שמואל גונן (גורודיש): "אני רוצה שתדע שזה היה קרב הרואי... יש בהיסטוריה של השריון רק מעט דוגמאות בהקעות ותנופה כשלך".¹¹ מאמירה זו ומרבית הדומות לה כבר הייתה קצרה הדרך למצב שבו לא ניתן היה לתחקר את הקרבות בדרך מקצועית, והדברים כבר נידונו בהרחבה במקומות אחרים.

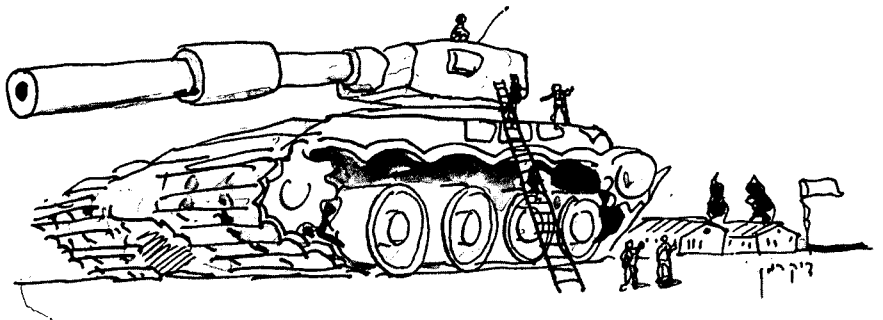
לאחר מלחמת יום הכיפורים טען טל כי "העוצבות המשוריינות... הן שבלמו את המתקפות המסיביות... שאילולא כן היה גורל המעטים – הדלים במשאבים – נגזר מראש".¹² גם אלוף (מיל') אילן בירן נוקט לשון גבוהה בתיאוריו את מלחמת יום הכיפורים: "השריון הישראלי, גם כאשר סבל מנחיתות מספרית וטכנית מחמירה והולכת עקב הקזה מתמשכת של דם ופלדה, היה מלך שדות הקרב של 73".¹³ לשיטת התומכים בבלעדיות טנק המערכה הפתרון לבעיה ההולכת ומחריפה של אמצעי האש המדויקת, המאיימת על הטנק מכל כיוון אפשרי, אינו חלוקת נטל הלחימה בין כל מרכיבי הכוח על-פי יכולותיהם, אלא – כפי שכותב ב"מערכות" ראש מחלקת מערכות חימוש ורק"ם במפא"ת – ליצור עבור

במלחמת לבנון המשיך צה"ל לדבוק בתפיסת "הטנק הכל יכול"

לכאורה. האיום של הנשק המצרי נגד טנקים ממוקם כבר יותר מ-20 שנה ממערב לתעלת סואץ תחת מעטה של הסכמי שלום ופירוז, בבחינת "רחוק מהעין רחוק מהלב", ואל מול הטנקים הסוריים, שנרכשו בשם הניסיון הסורי הכושל להגיע ל"איוון אסטרטגי" עם ישראל, המשיך צה"ל להצטייד בטנקים משוכללים יותר ויותר. כך – שוב לכאורה – ניתן מענה הולם לתרחיש הלחימה העתידי, ונמנעו מצה"ל הדיון וההחלטות, שהתחייבו ממפגשי הטנקים עם הנשק שפעל נגדם במלחמת יום הכיפורים ובמלחמת לבנון.

ההתמודדות בין הטנק לנ"ט במלחמת לבנון חורגת מתחומה של עבודה זו. עם זאת חשוב להזכיר לקורא כי באותה המלחמה

*כנס מג"דים חש"ן – מלחמת שלי"ג. מופיע בחוברת "מלחמת שלי"ג – מקבץ עדויות בנושא תו"ל". באותה חוברת ראו גם את דבריו של אלוף וילנאי על תוצאות הדחיסה של מאות טנקים בצירים ההרריים של לבנון.

הטנק "מעטפת תפעולית רחבה בהרבה מזו של הטנק הקונוונציונלי בשדה הקרב".¹⁴ אכן פתרון בלתי קונוונציונלי...

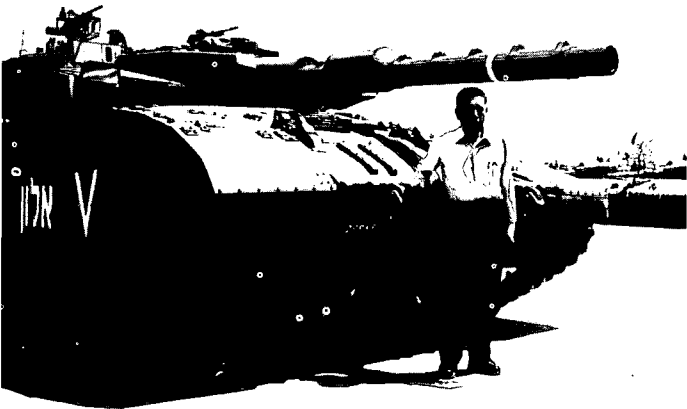
מהפכנות

דרכו של עולם היא שמהפכנים נוטים להיות נחרצים מאוד בתפיסת עולמם, ומנטייה זו קצרה מאוד הדרך עד להעדר יכולת לקיים דיון נטול פניות באותה תפיסה. תופעה בולטת אצל הכותבים על טנקי ה"מרכבה" היא השימוש הנפוץ במילה "מהפכה" ובהטיותיה, עד כי הקורא התמים עלול להגיע למסקנה כי מונח לפניו כתב עת אנרכיסטי ולא פרסום מקצועי. "הגישה המהפכנית" היא עוד אמצעי מנטרל דיון, שכן מהפכנים נוטים להיות נחרצים מאוד בתפיסת עולמם, ונחרצות זו מובילה אותם להתעלמות מעובדות העלולות להפריך את הנחות היסוד של אותה תפיסה. דוגמא לגישה זו ניתן למצוא בראיון עם אלוף טל בכתב העת "שריון", שכותרתו היא "הטנק דוהר אל המהפכה השלישית". גם התבטאויותיהם של ראש מפא"ת ושל ראש אג"ת בנושא נשאות אופי דומה.¹⁵ תופעה המחריפה את הדיון בסוגיה זו היא שכל הכותבים על טנק ה"מרכבה" נמנעים מלהזכיר את המילים "חיל רגלים", "ארטילריה" ו"הנדסה" בסביבות המילה "טנק", ותמהני מה ניתן ללמוד מכך על הלכי הרוח שלהם. קשה להימנע מהשוואת אמירות אלה לביטויי היוהרה והפשטנות בנוסח ששמענו לאחר מלחמת ששת הימים, ומוטב היה אילו נמנענו מהם. בדבר אחד אין כאן ספק: במציאות שמייצגות – ויוצרות – אמירות מעין אלה קשה עד בלתי אפשרי לקיים דיון מקצועי בנושא.

גישה מאוזנת ומפוכחת יותר לנושא המהפכה בעניינים הצבאיים ניתן למצוא במאמר בגיליון "מערכות" מדצמבר 1999, שבו טוען ד"ר מרק ד' מנדלס כי "מהפכה בענייני צבא אינה מתחוללת עקב פריסתו של נשק חדש מסוים או עקב הפעלתה של טכנולוגיה מסוימת, אלא כאשר מערכת של טכנולוגיות ושל תפיסות מבצעיות הקשורות בהן משנה את טיבה של המלחמה... מהפכות מסוג זה מתבטאות לא רק בשינויים במבנה הכוח ובצורת הלחימה של צבאות היבשה, הים והאוויר, אלא גם בצורה שבה הם מתארגנים ומתאמנים".¹⁶ בכנס האמריקני-ישראלי על המהפכה בעניינים הצבאיים שנערך ב-1997 אמר קולונל רוול כי "מן הראוי שנזכור שתהליך הולדתם, בנייתם ופיתוחם של הקונספטים המבצעיים והארגוניים אינו מונחה על-ידי הטכנולוגיה. הוא עולה מניתוח המציאות ומכיווני התפתחותה..."¹⁷

דוגמא למהפכה מבצעית שלמה ניתן ללמוד מחיל האוויר של צה"ל, שבשנים 1973-1982 יצר מערכת התקפית, שנועדה לאפשר לו להתמודד עם מערכות הטק"א שגרמו לו אבדות כבדות ב-1973. רכיבי הבקרה, השליטה והלי"א יחד עם רכיבי המטוס והאמל"ח, שהרכיבו יחדיו מערכת שלמה, יצרו אצל הסורים מצב שבו הם היו עיוורים וחסרי ישע מול המערכת היריבה – מה שאיפשר להשמיד את הטק"א ולהפיל 80 מטוסי אויב ללא אבדות לחיל האוויר.¹⁸ כמו דוגמאות אחרות, גם דוגמא זו מלמדת כי מהפכה באמנות הלחימה אינה מתרחשת כתוצאה

מהופעת רכיב אחד ובודד של אמל"ח, שהוא אינו יותר מאשר שכלול של קודמיו המוכרים, ושסביבת הלחימה הצפויה לו מכילה כמעט תמיד מראש שלל אמצעים שנועדו לנטרולו. בקרבות קורסק ביולי 1943 הכניסו הגרמנים נשק חדש, שלהערכתם אמור היה להביא להם את ההכרעה המיוחלת.

האלוף ישראל טל, אבי טנק ה"מרכבה": "צמלחמת יום הכיפורים שוב הוכח כי העוצבות המשוריינות נשאו את המלחמה ביבשה..."

מדובר במשחית טנקים כבד מאוד שכונה "אלפנט" (פיל). וכך כותב עליו אורגיל: "במבט ראשון בוודאי נשמעו נתוני ה"אלפנט" מרתיעים באוזני מומחי טנקים סובייטיים. משקלו היה 65 טונות, ובצורתו שישא אנשים, לרבות שני טענים לתותח המעולה L-71 בקוטר 88 מ"מ. שריונו היה מדהים ממש: מיגון הצריח וחזית התובה היה בעובי 200 מ"מ – יותר מאשר עובי השריון בכמה מסיירות הקרב הבריטיות שלחמו בקרב הימי ביוטלנד".¹⁹ ה"אלפנט" אמור היה להיות בלתי פגיע לכל סוג של אש נ"ט שהייתה מוכרת באותה עת, אך החיילים הסובייטים מצאו דרך להשמיד "טנק הכרעה" זה באמצעות טקטיקת ה"פקפונטים" – מתחמים עצמאיים נגד טנקים, שתקפו את ה"אלפנטים"

משחית טנקים גרמניים כבדים מדגם "אלפנט" שהשתתפו בקרבות קורסק (יולי 1943)

התמרון... בסופו של דבר, את ההכרעה משיגים באמצעות זה שינועצים דגל²⁴. ניתוח המצב הקיים היום ולקחי העבר חושפים מספר נקודות מהותיות במבנה הנוכחי של צה"ל, שעלולות להקשות עליו, ככל הנראה, לממש את הצהרותיהם של האלופים. מצב זה נובע מכך שאין מתרגמים כראוי למעשים את הנחת היסוד – הנכונה בעיקרה – שלפיה יש להימנע ממלחמת שחיקה ולשאוף להכרעה באמצעות תמרון משולב באש. בחינת מבנה הכוחות המתמרנים של צה"ל ויכולתם לפעול בסביבת הלחימה הצפויה להם מעלה כי קיימים בהם שני מרכיבי

יסוד בעייתיים: המרכיב הראשון הוא מוגבלות המבצעית של יחידות החי"ר לאור נחיתותן אמצעיהן יחסית לטנקים, ואילו המרכיב השני הוא הזמינות נמוכה של ארטילריה צמודה עבור היחידות המתמרנות.

בספרו "חיל רגלים ממוכן" כותב ריצ'רד סימפסון: "ההיסטוריה והשכל הישר כאחד אינם מותירים ספק, שהטנקים זקוקים בדרך-כלל לסיוע צמוד יותר מאשר יכולים טנקים אחרים להעניק. בין שהם עושים זאת רכובים או רגלי, או בשתי הצורות גם יחד, האנשים המעניקים סיוע זה צריכים לחיות, לנוע, וללחום יחד עם הטנקים, ולפיכך הם זקוקים לרכב משוריין²⁵. קביעה זו של מי שמקובל כבר-סמכא בנושא מייצגת גישה שקולה, המכירה ביתרונותיו של הטנק, אך גם בחסרונותיו המובנים, המחייבים את הפעלתו בתיאום מלא ויחד עם יחידות מחילות אחרים. סימפסון קובע כי "ההתקפה הטקטית או המערכתית היא צורת הלחימה שבה נזקקים הטנקים יותר מכול לסיוע חי"ר... משימתו של חי"ר זה אינה רק מקומית-הגנתית – של חיפוי על הטנקים מפני מארב וכיוצא באלה. משימתו היא לשמור על תנופת ההתקדמות או לחדש אותה כאשר הטנקים מאיטים או נעצרים עקב תנאי השטח, עקב מכשולים מעשה ידי אדם או עקב אש מגן שתוכננה לנצל קרקע קשה לתנועה²⁶. על-פי תפיסה זו, בהעדר רק"ם נושא חי"ר ואמל"ח, המתאים ללחימה של צוות קרב משולב, שהוא לבנת היסוד הנדרשת לצורך התמרון, יתקשה צוות הקרב לבצע את התפקיד המיועד לו. כדברי סימפסון: "כל ליקוי בניידותו של נגמ"ש הלחימה יעמיד את הטנקים בפני הברירה להתעכב או לפעול בנפרד, והוא הדין לגבי כל נחיתות במיגון. אם יהיה על נגמ"ש זה להוביל לעיתים לפנים... חייב נגמ"ש הלחימה להיות מסוגל לספוג את מהלומת הטנק של האויב בחזיתו²⁷. על-פי גישה זו, טנקים ש"ירוצו קדימה" ויצלחו שטחים שאינם עבירים לרק"ם, האמור לסייע להם או להחליף אותם במצבי לחימה מסוימים, ימצאו את עצמם נכשלים בביצוע המשימות שהוטלו עליהם.

מהאגפים, שם היה שריונו דק יותר. ומסכם אורגיל: "הופעת הבכורה של ה'אלפנטים'... תחילה הפיחה ואחר כך ניפצה את תקוות מי שחשבו כי הנה הופיע נשק הכרעה²⁸".

ההיסטוריה

ההיסטוריה מלמדת שהכרעה יבשתית אינה יכולה להישען על תפיסה הנותנת עדיפות מובהקת לטנקים על פני חילות אחרים. דבריו בעניין זה של אלוף טל בפני ועדת אגרנט מדברים בעד עצמם: "כל זמן שהטנק בעוצבה המשורינית והניידת יהיה האלמנט היחיד אשר מקנה את הניידות והתמרון בשדה הקרב, יהיה המצב אשר קיים כבר 60 שנה: אם הטנקים יסתערו טיפין-טיפין, הם יושמדו. אם טנקים יסתערו במקום שיש מכשולים והם אינם יכולים לעבור בו, אם תהיה הסתערות בלי שחיל ההנדסה או חיל הרגלים יכשיר להם את הדרך, הם יושמדו... זה כבר 60 שנה כך. זה היה זה היה כך²⁹". מסקנתו, המוזרה מעט לטעמי, של טל מניתוח זה היא כי להבא יידרשו הטנקים להסתער במסות וכך להכריע את האויב. לקחי המלחמות מלמדים שהמלצה מעין זו מביאה לרוב לתוצאה אחת: מספר הטנקים הנפגעים עולה, בעוד שהמשימות ממשיכות לא להתבצע, או שהן מתבצעות במחיר דמים בלתי נסבל. שלושה ציטוטים עדכניים מלמדים על התפיסות השוררות היום בצה"ל באשר לדרך השגת ההכרעה. המנכ"ל היוצא של משרד הביטחון, אלוף (מיל') אילן בירן, אמר באחרונה כי "אויבינו אינם יכולים להכתיב את דרך המלחמה או מהלכיה, וגם אם יחפצו במלחמה מוגבלת, אנו נעתיק אותה לשטחם במונחים של אש ותמרון³⁰". בהמשך לדבריו של בירן טוען אלוף ד"ר יצחק בן-ישראל: "למרות ההתפתחויות העצומות ביכולת האש, נשאר התמרון האמצעי העיקרי להכרעה בשדה הקרב היבשתי... ניצול נכון של האפשרויות הטכנולוגיות יאפשר לטנק להמשיך להיות הכלי העיקרי שישא על גבו את מאמץ התמרון החיוני להכרעת המלחמה³¹. גם אלוף ינאי טוען כי: "אחד העקרונות שקבענו בתפיסת ההפעלה... שההכרעה ביבשה תושג באמצעות

במאמר שהתפרסם באחרונה ב"מערכות" ניתח סא"ל עידו בהרחבה את סוגיית הנגמ"שים ופעולתם כחלק מצוות הקרב. באופן בלתי מפתיע הגיע גם הוא למסקנה כי "אי-אפשר לצפות מהנגמ"ש שיפעל בחופשיות בשטחים או במצבים שטנקים מתקשים לפעול בהם. הכסילות שבהסתערות נגמ"שים דקי מיגון מול אש שטנקים חוששים להיחשף לה היא לקח מר, המוזכר תמיד בהקשר להפעלת נגמ"שים במלחמת העולם השנייה, במלחמות ישראל, במלחמת וייטנאם, באפגניסטן, בצ'צ'ניה ובסומליה".²⁸ הכותב מוסיף נדבך חשוב לטענה ההולכת וגוברת, שלפיה החי"ר יהיה מסוגל לבצע את חלקו החיוני בשת"פ עם הטנקים, רק אם יהיה בעל יכולת לנוע במהירות דרך שטחים מוכי אש ולהתקרב, בחסות המיגון הכבד ואש מרתקת לסוגיה, ליעדים המאיימים על הטנקים. יתרונו של החי"ר יבוא לידי ביטוי כאשר הפריקה מהנגמ"ש לצורך הפעולה הרגלית תתבצע על היעד עצמו, כאשר הנשק נגד טנקים וארטילריית האויב מנוטרלים עקב הטווח הקצר שבין הכוחות. פעולה לילית עשויה להקנות יתרונות נוספים לכוח התוקף.²⁹ על מנת לעמוד בדרישה מבצעית זו נדרש נגמ"ש בעל צלילת נמוכה וכן מיגון וכושר עבירות שהם שווי ערך לפחות לאלה של הטנקים. לא רק יכולת ההתקפה, אלא גם היכולת להגן על שטח באמצעות יחידות חי"ר מותנית בכך שהרק"ם שעליו הן מתנייעות יהיה בעל כושר עבירות זהה לכושר העבירות של הטנקים הפועלים נגדו, בעל יכולת לייצר אש נ"ט ובעל הגנה סבירה מפני אש שטוחת מסלול ואש ארטילרית. כתוצאה מהעדרו של רק"ם כזה ביחידות החי"ר הן יתקשו להחזיק שטחים באופן עצמאי, ללא סיוע צמוד של טנקים. הצמדתם של טנקים ליחידות החי"ר לשם ביצוע משימות נ"ט, היכולות להתבצע באמצעות משגר פשוט וזול יחסית, היא איווולט מבצעית וכלכלית. צבאות ערב, שאינם ממולכדים בכושר ייצור עצמאי, קנו מהמדף טילים טובים מאוד בכמויות גדולות ובמחירים זולים. להצטיידות מסיבית זו יש משמעות רבות עבור יחידות השריון של צה"ל, כפי שראינו במלחמת יום הכיפורים ובלחימה בלבנון. המרכיב השני הוא, כאמור, חוסר היכולת של היחידות המתמרנות להפעיל עבור עצמן באופן קבוע אש ארטילרית בסיוע קרוב. המשמעות המבצעית הנובעת ממציאות זו היא שלרשות חלק מהכוחות המתמרנים אפשר שלא תעמוד אש לסיוע מיידי כאשר הם יזדקקו לה. אש זו נחוצה הן כתגובה להיתקלות במערכים נ"ט והן כאש מונעת שתיירה לעבר שטחים חשודים. על מנת להקנות עצמאות וזמינות ארטילרית מיידי לכוחות שבמגע יש לחבר אליהם באופן קבוע ארטילריה זולה ופשוטה, המבוססת בעיקרה על מרגמות בקוטר 120 מ"מ ויותר. ארטילריה מסוג זה תביא למצב שבו הפעלתה אינה מחייבת, כמו היום, סגירת מעגלים של הקצאה ושל אישורים מרמת המ"פ המוביל ועד למפקד האגד הארטילרי של האוגדה. על המשמעות המבצעית של ארטילריה אורגנית ברמת החטיבה ניתן ללמוד מעיון בקרבות מלחמת ששת הימים, שבה הייתה החטיבה עוצבת היסוד. על-פי התקן כללה כל חטיבה ממוכנת

גדוד מכמ"ט 120 מ"מ, שבו 12 קנים על גבי זחל"מים. נוסף על גדוד המכמ"ט החטיבתי הייתה גם סוללת מרגמות 120 מ"מ בכל אחד מהגדודים, וסוללות אלה הופעלו לעיתים כגדוד מכמ"ט מאולתר במסגרת הסיוע האורגני של החטיבה. ארגון זה לקרב היה ביטוי מעשי לתפיסה המבצעית, כפי שנכתבה בספר "לוחמת שריון – 1965: ימשום חשיבותו של גורם הסיוע הארטילרי בכל הרמות מאוגדים אלמנטים של יחידות סיוע מראש בגדוד ובחטיבה".³⁰

מעיון בסיכומים שנכתבו על הפעלת הארטילריה של חטיבה ממוכנת 10 בפיקודו של אורי בן-ארי, שכבשה את רכס נבי סמואל, ושל חטיבה 45 בפיקודו של משה בריל, שכבשה את מרחב ג'נין, עולה כי הארטילריה של חטיבות אלה הופעלה בעוצמה רבה וירתה כמות גדולה מאוד של תחמושת. גדוד המכמ"ט 344 של חטיבה 10 ירה 3,420 פצצות מרגמה 120 מ"מ על שני המוצבים הפלוגתיים בגבעת הרדאר ובשיחי עבד אל-עזיז, וגדוד המכמ"ט 527 של חטיבה 45 ירה 3,685 פצצות מרגמה בשתי יממות הלחימה של החטיבה במרחב עמק דותן.³¹ אש כבדה זו ירו המכמ"טים כתוספת לאש הפיקודית/אוגדתית שניתנה בסיוע לחטיבות, והיא איננה כוללת את ירי הסוללות הגדודיות. ממספרים אלה ומנתונים נוספים ניתן ללמוד על העצמאות, על הגמישות ועל העוצמה הארטילרית שהיו בידי המוח"טים שפעלו באותה מלחמה ועל השפעתה של זו על תוצאות

"מרכבה" ולוחמי חי"ר. ההיסטוריה והשכל הישר כאחד אינם מותרים ספק, שהטנקים זקוקים בדרך-כלל סיוע צמוד יותר מאשר יכולים טנקים אחרים להעניק (ריצ'רד סימפסון)

המעמים עם האויב. ניתן להניח, כי אילו הייתה מונחת על המערכים נגד טנקים של המצרים במלחמת יום הכיפורים אש בעוצמה כזאת, היא הייתה משנה את תוצאות המפגשים בינם לבין יחידות הטנקים של צה"ל. אם במלחמת 1967 היה היחס טנקים/קני ארטילריה 1,000 טנקים לעומת 530 קנים הרי בשנת 1973 הוא היה 2,100 ל-550. ** יחס זה קיבע מראש מצב שבו באופן קבוע לא ניתן הייתה להקצות סיוע ארטילרי לחלק מיחידות

הטנקים, שנותרו "עזובות לנפשן" וללא סיוע הולם.

את כל הנאמר עד כאן יש להחיל גם על יחידות ההנדסה הקרבית, שאין עוררין על חיוניותן לרצף התנועה. התוצאה של יחידות הנדסה שאינן מנוידות ומצוידות כראוי היא התמחות מקצועית נוספת הנכפית על הטנקיסטים בדמות הכשירות המבצעית הנדרשת מהם לפריצת מכשולים. זאת מכיוון שתמיד "אין מספיק הנדסה". כך נרתמות פלוגות טנקים לכלי הנדסה מסורבלים, תחת שיממשו את יכולותיהן לבצע משימות ההולמות את המשאבים שהושקעו בהן ברכש, בהכשרה ובאימונים.

"מחשור במשאבים"

כל אימת שעולה לדיון סוגיית האיזון בין המרכיבים השונים של כוחות היבשה, נשמעת הטענה כי הדבר נובע בגלל "מחסור במשאבים". לדעתי, העובדה שצה"ל מתנה בנייה מאוזנת יותר של כוחות היבשה בהגדלת תקציבו אינה אלא אמצעי להתחמק מדיון בבעיה ומההכרח לפתור אותה "עם מה שיש". ניתוח היסטורי – אולי שטחי מעט – של היחס תקציב/יעילות מבצעית מעלה כי ככל שנתח התקציב המופנה לביטחון עלה, כך בהתאמה ירד כושר הביצוע של כוחות היבשה. לניצחון המזהיר במלחמת ששת הימים התכוון צה"ל כאשר לרשות מערכת הביטחון עומדים כ-10% מהת"ג, וכאשר במשק שרר מיתון כלכלי קשה. למלחמת יום הכיפורים התכוון צה"ל כאשר כ-19% מהת"ג מופנים לביטחון, ואילו לפחות מוצלחת שבמלחמותיהם – מלחמת לבנון – התכוונו ה"ירוקים" כאשר לרשות מערכת הביטחון עומד נתח תקציבי אדיר בשיעור של כ-28% מהת"ג. זאת לאחר שבשנתיים שלאחר מלחמת יום הכיפורים הגיע אותו נתח עד כדי 33% מהת"ג;³² גם אם נקזו מהחשבון את ההוצאות ההולכות וגדלות על בטי"ש מאז 1967 יחד עם השיפור בביצועי הצד השני, עדיין נותרת בעינה שאלת האיזון בחלוקת המשאבים הקיימים בין יחידות הטנקים ליחידות היבשה האחרות.

מניתוח הדברים שנאמרו באחרונה על חלוקת המשאבים לצורך יצירתה של זרוע יבשה מאוזנת יותר ניתן ללמוד שרכש טנקי ה"מרכבה" וההימנעות מרכש הנגמ"שים הם, כביכול, עניין של כוח עליון ולא של החלטה שניתן לשנותה. משפט כמו "הגברת קצב ייצור המרכבות מותנית בתקציב שיועמד לרשות הצבא בשנים הקרובות"³³ מלמד כי יותר תקציב משמעותי יותר "מרכבות" במקום – אולי – יותר עוצמה כוללת, אלא אם כן ה"מרכבה" – כפי שעולה לכאורה מדברי חלק מהעוסקים בנושא – היא ביטויה היחיד של העוצמה היבשתית.

אלה הסבורים כי הפתרון למגבלות החי"ר הממוכן ולזמינות הנמוכה של הארטילריה ברמה הטקטית הנמוכה נמצא ב"טנק הכל יכול", יגלו בעת לחימה כי "תפסת מרובה, לא תפסת". קיים יסוד מוצק של הונאה עצמית ברעיון שניתן לדחוס בתוך טנק יכולות חיליות שהיו תחליף לאותן יכולות שחסרות בסביבת הלחימה שלו. ואם מדברים על "מצוקת המשאבים", הרי במקרה זה יחס העלות/יעילות קרבת מופר באופן דרסטי לרעת היעילות, בעוד שהעלות מרקיעה שחקים.

טנק ה"מרכבה" ספח אליו, לדעתי, משאבים רבים מדי, ולכן יוטל עליו, כמו בעבר, לשאת בכוחות עצמו את עיקר נטל הלחימה. התוצאה העלולה לצמוח מכך היא יחידות קרביות, שיכולתן לעמוד בדרישות המבצעיות המוטלות עליהן ועל מפקדיהן, תהיה מוגבלת.

ההתלבטות בדבר חלוקת המשאבים בדרך שתביא ליצירת עוצמה מיטבית אינה חדשה בצה"ל. לפני מלחמת ששת הימים, כאשר הוצגה לרמטכ"ל יצחק רבין ההצעה לרכוש טנקים מייצור עצמי, הוא פסל את הרעיון בנחרצות. רבין קבע כי "מגבלות התקציב מחייבות הקדשת תשומת לב מיוחדת לניצול המלא והמדויק, תשומת הדגש על נושאים בעלי עדיפות, פיקוח על יעילות, ניצול התקציב ותכנון מראש אשר יוודא מיצוי מלא של האפשרויות התקציביות".³⁴ הרמטכ"ל דאג חשש ממצב שבו ייצור מקומי של מערכות נשק עיקריות יהיה כרוך בהתחייבויות פנימיות ארוכות טווח לרכישתן. מצב זה יביא לכך שהצבא יהיה מחויב קודם כל ליצרנים ולא לצרכי המבצעים, הדורשים גמישות מתמדת ברכש וארגון מתחדש אל מול תרחישי הלחימה המשתנים.

על-פי יצחק גרינברג, מחבר המחקר "חשבון ועוצמה", העריך הרמטכ"ל רבין כי משמעותה של החלטה על רכש מייצור עצמי היא לא פחות מאשר "סיכון ביטחוני".³⁵ רבין פעל והחליט לאור העיקרון שקבע, ושלפיו אסור לכבול את הדיון המקצועי ואת ההחלטה בדבר סדרי העדיפויות של הרכש לגורמים שהאינטרס הכלכלי – ולא הצבאי/מבצעי – הוא זה העומד בראש מעייניהם. מכאן התנגדותו הנחרצת לרכש של מערכות נשק עיקריות מתוצרת מקומית.

ההחלטה על ייצור ה"מרכבה" התקבלה ב-1969 כתוצאה מצירוף הנסיבות של ביטול עסקת ה"ציפטיין" יחד עם שיכון החושים שאחז את מפקדי צה"ל לאחר יוני 1967. השכל הישר שהנחה את רבין, ושהביא להרכב המנצח של 1967, פונה את מקומו לרעיונות שהגיעו לידי כך שהיום מוצגת ההשקעה בנגמ"שים כ"אדירה ובלתי אפשרית", בעוד שסכומי העתק המושקעים בטנקים – כנראה עקב אותן התחייבויות שרבין התריע מפניהן – מוצגות כעניין מובן מאליו שכלל אין דנים עליו. גם כאן, למיטב הבנתי, נימוקי "המשאבים החסרים", שהפכו למנטרה המתרצת כמעט כל דבר ועניין בקרב קציני צה"ל, אינם יכולים להסביר את המצב הקיים היום.

עוד שאלת מפתח העולה מהדיון בסוגיית הייצור העצמי של הטנקים היא זו העוסקת בהספקת טנקים בכמויות גדולות במקרה של מלחמה כוללת, שתביא להיפגעותם ולאובדנם של מאות טנקים בתוך זמן קצר יחסית. לקראת סיומה של מלחמת יום הכיפורים פנתה מדינת ישראל לארה"ב בבקשה לספק לה בדחיפות טנקים ממחסני נאט"ו באירופה במקום 500 הטנקים שאבדו לצה"ל במלחמה.³⁶ הבקשה לאספקה ממקורות קרובים, יחסית, נתקלה בסירוב, ומרבית הטנקים הגיעו לישראל באוניות מארה"ב. אוניית האספקה הראשונה, "אדמירל קלהאן", שנשאה גם טנקים, הגיעה לנמל חיפה יותר מחודש לאחר שמשרד

הביטחון הוציא את הזמנת הציוד הראשונה.

גם היום, כמו ב-1973, יחלף זמן רב מיום צאתה של ההזמנה ועד למועד פריקת הטנקים הראשונים בנמלי ישראל.³⁷ מאחר שקצב הייצור של טנקי ה"מרכבה" הוא נתון, הרי נוכח האבדות הצפויות בעימות כולל, תיאלץ כנראה במלחמה הבאה זרוע היבשה להזמין בדחיפות טנקי "פטון" או "אברמס" מארה"ב. מצב מעין זה יגרום לקשיים רבים במימוש הדרישה להיערך במהירות המרבית לסיבוב נוסף, כפי שאירע ברצף ההפוגות והקרבות במלחמת העצמאות, וכפי שכמעט התרחש לאחר מלחמת יום הכיפורים.³⁸

נראה כי זרוע היבשה של צה"ל נקלעה למצב שיצחק רבין התריע מפניו ונמנע ממנו. ממצב זה נזרות משמעויות אסטרטגיות כבדות משקל – עד כדי השפעה על קביעת מטרות המלחמה וכן על הדרך, על היכולת ועל הזמן שיידרשו למימוש. מובן שההנחה שלעיל אינה תקפה אם בלחימה העתידית יוכח – מה שלדעתי הוא בגדר הבלתי אפשרי – שטנקי ה"מרכבה" שורדים בכל מצב את האש הכבדה נגד טנקים, מצליחים להתגבר בכוחות עצמם על המכשולים שיוצבו בפניהם, ושהם אינם זקוקים לסיוע רב-חילי רצוף וצמוד.

סיכום

כאמור, התבררנו באחרונה שצה"ל עומד להשיק את ספינת הדגל היבשתית שלו – טנק ה"מרכבה" סימן 4. למקרא הדברים שנכתבו על הטנק, נדמה כי כמו "הזנב המכשכש בכלב", כך בצה"ל הטכנולוגיה מכשכשת בתפיסה המבצעית. הטכנולוגים, התעשיינים ושותפיהם לובשי המדים מכופפים את התפיסה המבצעית הנדרשת לטובת פיתוחים מסעירים ועתירי ממון, אנשי השטח מצטרפים אליהם, וכולם כמקהלה אחת מזמרים אמירות דרמטיות, שמאחוריהן מסתתר לא יותר מאשר קיבעון. ההיסטוריה הקרובה מלמדת כי שדה הקרב העתידי ביבשה, זה שבו יילחמו היחידות המתמרנות של צה"ל, יהיה – קרוב לוודאי – גרסה מתקדמת של התמודדויות שריון במערכים נ"ט, כפי שהתרחשו בקורסק ב-1943 ובתעלת סואץ ב-1973. מעבר למסקנה המתבקשת – שיש להימנע ככל האפשר מעימות חזיתי עם מערכים אלה – מובילים הדברים לערעור על הצורך בשכלול הבלתי פוסק של הטנקים – שכלול הניזון מההיגיון של ההסתמכות עליהם כמובילים העיקריים של התמרון. אם כוחות היבשה דורשים מעצמם להיות "ארגון לומד", וטוב שכך, מן הראוי כי בטרם הם מקישים על עצמם ממלחמות העתיד, שטרם התרחשו, עליהם לבחון את לקחייהן של מלחמות העבר וללמוד מהן, במידה הראויה, על המלחמה הצפויה. מאימוני היחידות היום ניתן ללמוד כי כאשר נעשה מאמץ לשלב בלחימה בין יחידת טנקים ליחידת חי"ר ובסיוע ארטילריה, והלחימה מתבצעת בלילה, ניתן מענה מוחץ לאתגר הנשק נגד טנקים. הבעיה היא שהצלחות מעין אלה מחייבות מאמץ מיוחד ומוגבל בהיקפו, הנגזר מהיחס שבין כמות החי"ר והארטילריה הזמינים לכמות הטנקים הזמינים בנקודת זמן בגזרה נתונה.

נדמה כי אנו נמצאים בתוך תהליך מעגלי, שבו התשובה הקיימת היום לבעיה מייצרת פתרון חסר שאיננו מיישב אותה. מצב זה יוצר תסכול נוסף, המייצר עוד ניסיון לפתרון השטחי הבא וכך הלאה. המציאות הנוכחית תימשך כל זמן שמעגל התשובות הבלתי הולמות ימשיך להסתובב בקרבת הבעיה במקום בתוכה, ומכאן שאנו נדרשים לפתרונות ממעלה אחרת ביחס לאלה הקיימים היום. מערך היבשה עלול לסבול מאיזון בלתי מספיק בין מרכיבי הכוח שלו, והבעיה אינה טמונה בגודל התקציב, אלא ביכולת לקבל את ההחלטות הנכונות בתוך סד תקציבי נתון. אל מול התעצמותו של הנשק נגד טנקים, שצה"ל חווה

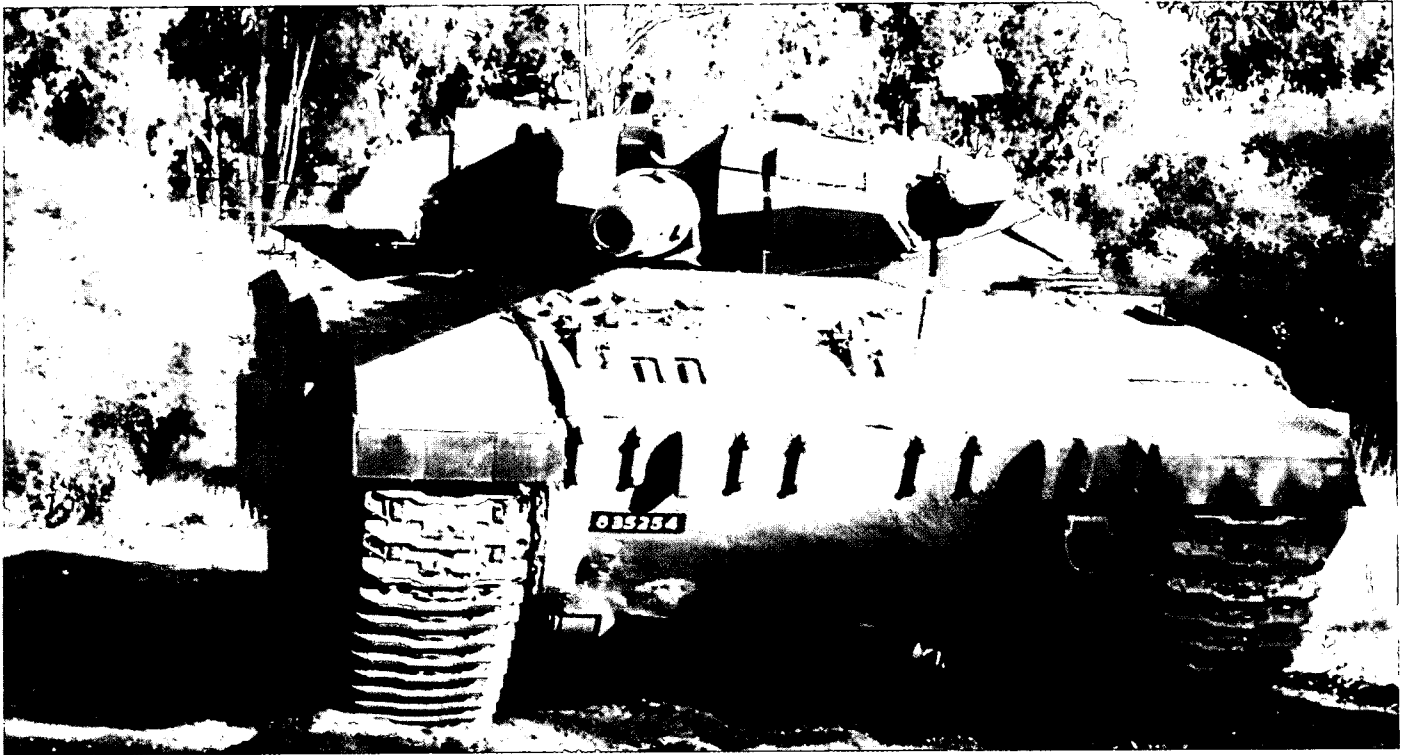

נגמ"ש M-113. מדוע נרתע צה"ל מ"השקעות אדירות" רק כאשר מדובר בנגמ"שים מודרניים, אך לא כאשר מדובר בטנקים?

את תוצאותיו כבר לפני כמעט 30 שנה, נדרשת לנו תבנית שונה של חשיבה ושל מעשים, שתביא ליצירת תפיסה מבצעית שונה, שממנה ייגזר גם הרכש הנדרש על מנת לממש אותה. מן הראוי כי העקרונות הפשוטים והחדים שקבע הרמטכ"ל רבין בנושא חיוני זה יעמדו גם היום מול עיני המחליטים.

הערות

1. דו"ח ועדת אגרנט לחקר מלחמת יום הכיפורים, עמ' 1,443.
2. אליהם דידי בן-יואש וסא"ל ירון ליבנת, "מרכבה – חוד הפלדה", מערכות 366-367, אוקטובר 1999, עמ' 4-10.
3. דברי חיים בר-לב בכנס ספ"כ, 14 בפברואר 1974. הסטנוגרמה של הכנס מצויה במחלקת היסטוריה.
4. מוטה גור, ראש המטה הכללי, מערכות, תל-אביב, 1998, עמ' 18.
5. שם.
6. הקדמתו של אלוף ישראל טל לספרו של דאגלס אורגיל, הטנק, מערכות, עמ' 8.
7. שם, עמ' 8-9.
8. ראו את ספרו של אבי קובר, הכרעה, מערכות, תל-אביב, 1995, עמ' 327-396.
9. נורמן דיקסון, הפסיכולוגיה של השלומיאליות בצבא, מערכות,

טנק "מרכבה סימן 4" - "קנה" לשריון הישראלי יכולת שאינה קיימת בשום מקום אחר בעולם

26. שם, עמ' 51
27. שם, עמ' 71
28. סא"ל עידו, "הנגמ"ש - אמצעי תובלה ממון או רכב לחימה נושא רובאים?" **מערכות** 370, אפריל 2000, עמ' 31
29. על יעילותו של חיל הרגלים כאשר הוא פועל רגלית בלילה נגד מערכים נ"ט ניתן ללמוד מהקרב שניהל גדודו של אלישע שלם בתל-שמש בליל 13-14 באוקטובר 1973.
30. הפ"3-1 המטה הכללי - **עקד שריון, לוחמת שריון**, ינואר 1965, עמ' 25
31. נתוני צריכת התחמושת לקוחים מתוך הסיכומים של מצידי המכ"מים: סא"ל בני ארד (חטיבה 10) וסא"ל דן אבידור (חטיבה 45). ספרי הסיכום שהוציאו חטיבה 10 ו-45 מצויים במחלקת היסטוריה.
32. **אטלס כרטא לתולדות מדינת ישראל - עשור שלישי**, כרטא, ירושלים, 1983, עמ' 100
33. אלוף שלמה ינאי, שם, עמ' 11
34. המטכ"ל, "פקודת עבודה לשנת 1967-1968" (טייטה בחתימת הרמטכ"ל, רב-אלוף יצחק רבין, ללא תאריך), ארכיון צה"ל. הציטוט נלקח מתוך ספרו של יצחק גרינברג, **חשבון ועוצמה - תקציב הביטחון ממלחמה למלחמה 1957-1967**, ההוצאה לאור של משרד הביטחון, 1997, עמ' 80
35. **חשבון ועוצמה**, עמ' 80
36. אטלס כרטא, שם, עמ' 96. המנכ"ל לשעבר של משרד הביטחון, אילן בירן, טוען כי במלחמת יום הכיפורים אבדו לצה"ל 834 טנקים. אילן בירן, שם
37. שיחת טלפון עם יוסי גולומב, נציג חטיבת השינוע של משרד הביטחון בנמל חיפה, 23 במארס 2000
38. ראו: צבי עופר (עורך), **צבא עיראק במלחמת יום הכיפורים**, מערכות, תל-אביב, 1986, פרק ז', עמ' 217. הפרק עוסק בהכנות למתקפת-הנגד ברמת-הגולן, שנועדה להתחיל ב-23 באוקטובר.
- תל-אביב, 1979, עמ' 148
10. אלי"ם דידי בן-יואש וסא"ל ירון ליבנת, "מרכבה - חוד הפלדה", **מערכות** 366-367, אוקטובר 1999, עמ' 10
11. שבתאי טבת, **חשופים בצריח**, שוקן, ירושלים, 1968, עמ' 231
12. הקדמתו של אלוף ישראל טל לספרו של דאגלס אורגיל, **הטנק**, מערכות, עמ' 8
13. אלוף (מיל') אילן בירן (בריאיון לדודו הלוי), "ההפצצות מן האוויר משפיעות בעיקר על מקבלי ההחלטות", **שריון** 6, אוקטובר 1999, עמ' 45
14. בן-יואש, שם
15. אלוף (מיל') ישראל טל (בריאיון ליצחק רבין ושאוול נגר), "הטנק דוהר אל המהפכה השלישית", **שריון** 6, אוקטובר 1999, עמ' 38-41;
- אלוף ד"ר יצחק בן-ישראל, "טנק ההכרעה", **מערכות** 366-367, אוקטובר 1999, עמ' 10; אלוף שלמה ינאי (בריאיון לבני מיכלסון ולשאוול נגר), "יוהרי החדשות: בצה"ל מתחוללת הפיכה צבאית", **שריון** 6, אוקטובר 1999, עמ' 11
16. ד"ר מרק ד' מנדלס, "טכנולוגיה צבאית, טקטיקה, מבצעים ושינויים חברתיים - גישתו של בלון רלוונטית גם היום", **מערכות** 368, דצמבר 1999, עמ' 3
17. המהפכה בתחום הצבאי (RMA) - דברי המפגש האמריקני-ישראלי, **תצפית** מס' 20, מאי 1998, עמ' 4
18. עזריאל לורבר, **מדע טכנולוגיה וסדה הקרב**, קרוננברג, תל-אביב, 1997, עמ' 88
19. אורגיל, שם, עמ' 182
20. שם, עמ' 186
21. **ועדת אגרנט**, עמ' 1,447
22. אילן בירן, "הנשק הסודי שלנו - ההרתעה", **שריון** 6, אוקטובר 1999, עמ' 42
23. בן-ישראל, שם
24. אלוף שלמה ינאי, שם, עמ' 10
25. ריצ'ארד סימפסון, חיל רגלים ממוכן, **מערכות**, 1986, עמ' 45

"אינתיפאדת אל-אקצא": האם שוב "לא מחמיצים הפלסטינים הזדמנות להחמיץ הזדמנות?"

מבחינת הפלסטינים הניבו כל ההסכמים עד כה עם ישראל את המשך הכיבוש
באמצעים אחרים, ומכאן ההתפרצות האלימה האחרונה

סא"ל (מיל') יוחנן צורף

כך היה באירועי המנהרה, עת ניסו הפלסטינים לדחוק בממשלת ישראל לחדש את המשא-ומתן עימם לאחר חודשים אחדים של הפסקה לאחר הבחירות של מאי 1996, וכך היה ערב אירועי הנכבה, כאשר נראה היה לפלסטינים שהזמן חולף, בלי שמתממשים תאריכי היעד, שנקבעו בוועידת שארם א-שייח' הראשונה. כך גם היה אחרי ועידת קמפ דייוויד האחרונה, אשר גם בראייה פלסטינית ביטאה התקדמות משמעותית ביחס לכל ניסיונות המשא-ומתן שקדמו לה.

אלא שהפעם מדובר במהלך קריטי מבחינת המשמעויות שהפלסטינים מייחסים לו. לא עוד שלב בתהליך ארוך ומתמשך, אלא סופו של תהליך, שלאחריו אין תביעות נוספות. הצעות

לשעבר היועץ לענייני
ערבים של המנהל
האזרחי ברצועת עזה
וחבר בוועדת הקישור
האזרחית

ישראל – כך התברר בחלוף זמן לא רב מסיום ועידת קמפ דייוויד – טרפו את מרבית הקלפים שהיו בידי הפלסטינים. הצעתה בעניין ירושלים הפנתה את כל המבטים לעברם בציפייה לתמורה הולמת. אפילו צרפת ומדינות מערב אירופה, שפתיחותן לעניין הפלסטיני רבה יותר מזו של ארה"ב, החלו לדבר בלשון אחרת על "הלגיטימיות של ההחלטות הבינלאומיות" – הבסיס שעליו השעינו אש"ף והפלסטינים במשך שנים את תביעתם לנסיגה לקווי 1967. לפתע התברר שהחלטה 242 יכולה שלא לחול על מזרח ירושלים – על-פי עמדתן של מדינות אלה,

מהומות השבועות האחרונים – "אינתיפאדת אל-אקצא" בפי הפלסטינים – שוב חיזקו את הספקות ואת התהיות באשר לעתיד התהליך המדיני ולמידת אמינותם של הרשות הפלסטינית ושל גורמי הכוח הקשורים אליה. האש שירו לעבר חיילי צה"ל אנשי התנזים של הפת"ח והשוטרים הפלסטינים – שהם נציגי הרשות שעימה חתמה ישראל על סדרה של הסכמים – והעימותים האלימים בין המוני פלסטינים לחיילי צה"ל ברחבי הגדה והרצועה בהנחייתה ובעידודה של הרשות הפלסטינית עוררו תסכול וזעם בקרב רבים בישראל.

על רקע אירועי המנהרה (ספטמבר 1996) ואירועי הנכבה (מאי 2000), שהיו שונים רק בהיקפם, נראה שהתפתח כאן תרחיש קבוע, שתוצאותיו ידועות מראש:

- התהליך המדיני מגיע לשיא מסוים או עומד על סף פריצת דרך ומעורר תקוות וציפיות רבות.
- כעבור פרק זמן מסוים הוא נתקל במכשולים ונכנס להאטה.
- בעקבות זאת מוצאת לעצמה ישראל בדרך-כלל סדר יום אחר. הצד הפלסטיני רואה בכך התעלמות וסחבת.
- מתחילה הצטברות של משקעי תסכול ומרירות המשווים למעלה לכל הרמות, עד אשר מתקבעת התחושה שאין מוצא, ופורצת אלימות.

הפלסטינים מדובר במשקעים רבים של מרירות שהצטברו והוטמעו במשך שנים ארוכות בשני הצדדים. מעטים מהישראלים מודעים למשברים ולחרדות שעברו על החברה הפלסטינית ערב כינוסה של ועידת מדריד והחתימה על הסכמי אוסלו. התמיכה הרבה שהעניק ציבור זה להסכמים אלה באותה עת הייתה מלווה בתחושה קשה של השפלה נוכח כישלון האינתיפאדה ארוכת השנים ועמדתה הפרו-עיראקית ההרסנית של הנהגתם בעת מלחמת המפרץ. תחושות אלה עומדות במוקדו של השיח הפלסטיני הפנימי, המלווה את יישום ההסכמים מראשיתם. בכירים ברשות, אנשי אקדמיה ואישי ציבור פלסטינים הגדירו לא אחת בשיח זה את עמדות הפתיחה הבלתי שוויוניות הללו כעליונות ישראלית, המהווה איום אסטרטגי על עתיד הרשות והחברה הפלסטינית. בין היתר מודגשות בשיח פלסטיני זה הנקודות הבאות:

- חד-צדדיות: ההסכמים מעניקים לישראלים יתרונות בלעדיים בתחום הביטחוני. הכפיפות הפלסטינית לתנאי ישראל בשאלות אלה היא מוחלטת. חיי היום-יום של הפלסטיני הממוצע מוכתבים על-ידי ישראל ורק אחר-כך על-ידי הרשות הפלסטינית. אף שעליונות זו נתקבלה כדבר מובן מאליו על-ידי נותנות החסות, ובהן מצרים, ואפילו זכתה להשלמה מצד הפלסטינים עצמם, היא לא הפחיתה את החשש ליציבותה הפנימית של החברה הפלסטינית. היכולת המרשימה שגילו עד כה גורמי הביטחון הפלסטיניים בהשלטת סדר באזורים הנמצאים תחת שליטתם נובעת בראש ובראשונה מן הכוח המוחזק על ידם ולא מן ההערכה שהציבור רוכש להם ולמה שהם מייצגים. לכן לוותה יכולת זו בהצטרבות מתמדת של משקעי מרירות ושל אנטגוניזם בקרב הציבור.¹
- תדמית המשת"פ מוצמדת לרשות ולגורמי הביטחון הפועלים מטעמה כתוצאה מביצוע מעצרים, חקירות ועינויים – בהרבה מקרים על-פי תכתיב ישראלי.² תדמית זו מתחזקת ככל שישיראל חודרת לתודעת הציבור הפלסטיני כמוזרה עם השחיתות של הרשות. פקידה הבכירים מוצגים עם הזמן כמי שחתמו על הסכם שהעניק להם הכנסה יפה, הטבות שונות ברמה של אח"מים, איחוד משפחות ועוד, אך התעלמו מהציבור הרחב, שתנאי המחיה שלו לא השתנו ובמקרים רבים אף החמירו. את ישראל מאשים הציבור הפלסטיני בהתעלמות מצרכיו. מעורבותם בתהליך המדיני של אנשי עסקים ישראלים, ששירתו בעבר במערכות הביטחון, וקשריהם העסקיים עם בכירי הרשות מחזקים יותר מכול את זיהויה של ישראל עם השחיתות הפלסטינית. האנטגוניזם המתפתח כתוצאה מכך כלפי הרשות – ובהדרגה גם כלפי התהליך המדיני וישראל – הולך וגדל ומצטרף למצבור הגדול בלאו הכי של המשקעים השליליים.
- האופוזיציה הבינה זה מכבר שלא תוכל להכשיל את ההסכם בשל כוחה הגובר של הרשות, בשל הגיבוי הבינלאומי שיש לו ובשל הכרתה בכך שהאלטרנטיבה שהיא מציעה אינה מתקבלת לפי שעה על דעת הציבור.³ יחד עם זאת היא

כלומר המשענת הבינלאומית הוכיחה את עצמה במצב של תהליך מדיני דינמי וקואופרטיבי כמשענת קנה רצוף. המועצה המרכזית של אש"ף, שהתכנסה בעזה (8-9 בספטמבר 2000) ואישרה ללא היסוס את דחיית ההכרזה על הקמתה של המדינה הפלסטינית, חשפה תחושות של תסכול ושל פסימיות. המסר שיצא מפי משתתפים רבים ימים מספר לאחר הכינוס היה של אין מוצא ואפילו של ייאוש. המתרחש בהשתררה באיזור הייתה טעונה ודליקה ביותר.

תיאורים אלה יכולים להסביר את הרקע לפרוץ המהומות מנקודת המבט הפלסטינית, להיקפן הנרחב, להתמשכותן ואת מספר ההרוגים הגבוה בצד הפלסטיני.

כמו-כן הם יכולים להסביר במידה מסוימת את המעורבות של ערביי ישראל במהומות ואת גילויי העוינות והשנאה חסרי התקדים שבקעו במהלכם כלפי מדינת ישראל. אך אין בהם כדי להתמודד עם שאלת היסוד של השימוש ב אלימות בעיתות משבר – בניגוד להתחייבויות שנטלו על עצמם הפלסטינים בהסכמים

שחתמו עם ישראל. האם שוב אנו עדים לכשל מנהיגותי פלסטיני? האם שוב "לא מחמיצה המנהיגות הפלסטינית שום הזדמנות כדי להחמיץ הזדמנות", כפי שנהג אבא אבן לומר? כיצד אפשר להשלים עם מציאות בלתי נסבלת זו, שבה עושה צד אחד שימוש באמצעי שהוא בעיני הצד האחר פרמטר כה מכריע לבחינת כנות כוונותיו?

נראה כי מציאות קודרת זו מעידה על מורכבותה ועל ייחודה של מערכת היחסים שבין ישראל לבין הפלסטינים לעומת מערכות היחסים שבין ישראל למדינות הערביות האחרות, שעמן חתמה על הסכמים מדיניים. במקרה של היחסים עם

הפעם מדובר במהלך קריטי מבחינת המשמעויות שהפלסטינים מייחסים לו. לא עוד שלב בתהליך ארוך ומתמשך, אלא סופו של תהליך, שלאחריו אין תביעות נוספות

משדרת חשש מתמיד מפני המשך הלחצים מצד גורמי הביטחון הפלסטיניים ומניסיונותיהם לפגוע במוסדותיהם הפילנטרופיים והאחרים, הפועלים זה מכבר ונחשבים ללגיטימיים. גם בימים אלה שלאחר השחרור הסיטוני של עצורי החמאס והג'יהאד האיסלאמי על-ידי הרשות הפלסטינית לא מסתירים דוברי החמאס את חששותיהם מפני ניסיונות לשחק בהם ולהשתמש בהם כקורבן.⁴ עם הזמן נקשר הטיפול בבעיית האופוזיציה לנושאי זכויות האדם, חירויות הפרט וחופש ההתאגדות. הביקורת המושמעת על הרשות מאשימה אותה בהקמת "דיקטטורה משטרית", המתעלמת מהתביעות ומההתחייבויות הרבות לדמוקרטיזציה, המופיעות זה שנים בכל המצעים והרעיונות של אש"ף ושל הארגונים המרכיבים אותו.

○ ההתנחלויות נתפסות כהשתלטות ישראלית על מרחב המחיה האחרון שנותר לפלסטיניים באזור. נוכחות מתפרשת כגזל כבשת הרש. העובדה שחולשת הנהגתם איפשרה לדחות את הדיון בנושא זה לשלב הסדרי הקבע בלי לקבוע שום איסור על הרחבתן או על בנייתן אין פירושה השלמה עם "קביעת עובדות" בשטח.⁵ לפי ראייתם מעמיד הדבר בספק את כנות כוונותיה של ישראל בקונטקסט של הכנות לקראת הסדרי הקבע.

○ המבחן שבו מעמידים ישראל ודעת הקהל שלה את הרשות הפלסטינית ואת תושביה מחזק במידה רבה את תחושת אי-השוויוניות ואת מעמד הפלסטינים כשותף זוט. בראשית הדרך עוררה משוואה זו חשש מפני אי-עמידה במבחן, שביא לחזרת הצבא הישראלי לשטחים שפינה ובכך תונחת מכה קשה לתקוות הפלסטיניות. גם עתה – חרף צמצום ממד אי-השוויוניות – מקץ החשש מפני הקפאה, סחבת והתעלמות מצורכי הפלסטינים ומרגשותיהם. חשש זה עלול למנוע הגעה להסדר קבע ולהעמיד בסכנה את עתידה של החברה הפלסטינית, את ערפאת ואת הרשות. מבחינת הפלסטינים ההימור שנטלו על עצמם בהליכה לתהליך זה גורלי יותר מההימור שנטלה על עצמה ישראל.

○ הפליטים עלולים למצוא את עצמם נטושים, משום שישראל – כך העריכו – תיאבק בשיבתם כדי למנוע שינוי במאזן הדמוגרפי. דחיית הפתרון עלולה ליצור מצב שבו לא יתאפשר יישובם במקום מושבם, דהיינו מחוץ לשטחי האוטונומיה, ובמקביל לא תוכל הרשות הפלסטינית לקלוט אותם בשל חולשתה הכלכלית.⁶

מתמיה הדבר כיצד חרף חולשות ולבטים אלה סיפקו הפלסטינים עילות כה רבות מאז יצא התהליך המדיני לדרכו לדחיית יישום של שלבים רבים מתוכו. האם הדבר משרת את עניינם? הרי בסופו של דבר זה מאלץ אותם להתמודד גם עם בעיות מבית של ציבור מתנכר, הרואה קשר ישיר בין האופן שבו מנהלת ומתנהלת הרשות הפלסטינית לבין העיכובים הרבים בתהליך היישום של הסעיפים השונים. התשובה נעוצה בבעיות הסוציו-פוליטיות והסוציו-אקונומיות של הפלסטינים. "תסמונת האחרות

המופקרת", שאיפיינה בעבר את יחסיה של מצרים להסכמי קמפ-דייוויד, שאותם ניסו להסתיר והרבו לתקוף עד אשר חודשו קשריהם עם מדינות ערב, מקבלת ביטוי עמוק יותר במקרה הפלסטיני. עבור מי שהעמיד במשך שנים את השמדת ישראל כחובה מוסרית אולטימטיבית וחסרת פשרות, חנך על כך דורות ולא הציב יעדי ביניים שיקנו ממד פרגמטי לחובה זו, מתפרש כל מהלך שאיננו עולה בקנה אחד עם מחויבות זו ככישלון. כמו במצרים בעבר גם בקרב הפלסטינים התפרשה ההליכה להסדר מדיני כהכרה פומבית ומבישה במה שהיה ידוע זמן רב קודם: אי-היכולת, העדר המוטיבציה ואובדן הרצון להילחם בישראל, שעוצמתה הכלכלית, הצבאית והטכנולוגית קיבלה גושפנקא בינלאומית לאחר מלחמת המפרץ. האופוזיציה הפלסטינית מציגה בצורה חדה את טענתה בדבר "מכירת" הבעיה הפלסטינית, תוך שהיא משתמשת בביטויים כבגידה ואובדן דרך – ביטויים שבמצאות של תסכול פנימי מתמשך נופלים על אוזניים קשובות. הרי מדובר בחצייה סיטונית – כך טוענת האופוזיציה – של כל הקווים האדומים שהציבו לעצמם הפלסטינים במשך השנים. לפיכך עושה הרשות הפלסטינית שימוש רב בנורמליזציה בתור

אחרי מהומות אל-אקצא נראית הנורמליזציה כדבר שאינו עולה כלל בקנה אחד עם צורכי הזמן והמקום. הרשות הפלסטינית עלולה לעורר על עצמה ביקורת נוקבת מבית ומצד גורמים שונים במדינות ערב השכנות, שפתחו בחודשים האחרונים במסע תעמולה בינלאומי ובינעריבי נגד הנורמליזציה. שימוש רב נעשה בתעמולה זו באזהרות מפני "הסכנה המוסרית" שטומן מהלך כזה לבני הנוער, לצעירים וליציבותה של החברה הערבית.⁷

ברקע לכך עומד גם החשש מפני ההתמודדות עם תחושת הנחיתות שהתקבעה במשך השנים בחברות הערביות בשל הכישלונות הרבים ביישום חלקים מערכי התרבות המערבית. המערב היה למעין מראה, המציבה הן את היעד שאליו יש לשאוף והן את המקום שבו ניצב מי שמביט בה. הוא היה ועודנו אטרקטיבי מאוד, אהוד מאוד אך באותה מידה שנוא מאוד. אדוניס, אחד הבולטים שבמשוררי ערב, ניסה להתמודד עם יחס אמביוולנטי זה. הוא מתח ביקורת על השלילה הטוטלית של המערב וטען שההתנגדות של החברה המוסלמית-ערבית למערב האירופי והאמריקני המתקדם אינה התנגדות הומנית או פילוסופית אלא פוליטית. "ההתנגדות שלנו למערב לא צריכה להיות שלילתו הטוטלית, אלא רק שלילת המערך

הקולוניאלי-אידיאולוגי שלו. שלילת הטכנולוגיה שלו אין פירושה שלילת התהליכים האינטלקטואליים שהולידו את המכונות האלה". הוא הזהיר מפני דבקות עיוורת "בעולם האבות" וקרא לחיי תרבות יצירתיים, שיבטיחו "צמיחת החדש מתוך הישן".⁸ ברוח דומה התבטא גם הישאל שרעבי, אינטלקטואל פלסטיני מיפו, בוגר האוניברסיטה האמריקנית של ביירות בסוף שנות ה-40: "מנהיגיו ומורינו שנאו את המערב ואהבוהו בעת ובעונה אחת. המערב היה המקור לכל מה שחשקה נפשם והמקור לסבל ולבוז העצמי שלהם. כך נטעו בנו תסביך נחיתות כלפי המערב והאלהה שלו".⁹

ישראל כנציגת המערב אינה מהווה איפוא רק איום צבאי. השבועון המצרי "אל-מוסור" נתן לכך ביטוי באחד מגיליונותיו, שבהם הביא נתונים על היקף הספרות היוצאת לאור במצרים לעומת ישראל: 375 ספרים בשנה במצרים לעומת 4,000 בישראל. "השוו זאת ובנקל תבינו את הקינות הנשמעות מכל עבר", נכתב שם.¹⁰

הפלסטינים, המודעים היטב ליתרונות אלה, חדלו זה מכבר לתלות תקוות באחייהם הערבים וברעיונות האחדות והפאן-ערביות. הם האמינו עוד בטרם הוחל בתהליך המדיני כי עתידם טמון בחיים לצד ישראל ובהישענות עליה. ההיכוך רב-השנים עימה יצר מערכת קשרים והיכרויות מן הסוג שאינו קיים עם מדינות

יו"ר הרשות הפלסטינית יאסר ערפאת. הפלסטינים טרם הפנימו את עומק המבוכה שהשתררה במחנה השלום בישראל בעקבות התפרצות האלימה בעיצומה של תקופה שנראתה מבטיחה מאוד מבחינת המשא ומתן

קלף מיקוח. היא לא מרבה להבליט את פניה הידידותיים כלפי הציבור הישראלי, מאטה מדי פעם את קצב התקדמותה של הנורמליזציה ובמקרים רבים אף בולמת אותה. ישראלים, שהשקיעו מאמץ במשך השנים בפיתוח דיאלוג עם הצד הפלסטיני, יודעים לספר כי הקושי לקיים מפגשים ומגעים במסגרת דיאלוג זה החריפו מאוד בשנתיים האחרונות. הרשות הפלסטינית גילתה, בין היתר, לאחר "נהירה" של צעירים למפגשים אלה, ש"טרם בשלו התנאים לכך". בצורה זו היא מאותתת לגורמי האופוזיציה ולמתנגדיה האחרים כי היא אינה נענית לתכתיבים של ישראל, וכי הנורמליזציה (תטביע) עימה עודנה רחוקה. בלשון אחרת, הבחירה האסטרטגית שעליה הכריז ערפאת פעמים מספר בעבר בהבהירו את משמעות התהליך אינה אלא בחירה מותנית. היא תלויה ביכולת להשיג את זכויות "המיינמום": מדינה בגדה וברצועת עזה, כולל מזרח ירושלים. רק במצב של שוויון כזה – גורס ערפאת – יגיעו הפלסטינים למידה מסוימת של שוויון ביחסים עם ישראל ויתגברו על תחושות ההשפלה. זהו מנוף הלחץ היחיד שנותר בידי הפלסטינים, המודעים לחשיבות הרבה שמייחסת ישראל לנורמליזציה. היא רואה בה לא רק פרמטר לבחינת כנות כוונותיהם, אלא גם מאפיין התנהגות המתאים לעידן של הפסקת השימוש בנשק ושל סוף הסכסוך בין שני הצדדים.

ערב האחרות. עוצמה כלכלית, טכנולוגית ותרבותית נתפסה בעיני פלסטינים רבים כיתרון שאמור היה לסייע למדינה הפלסטינית – כשתקום – כדגם שעשוי לשמש דוגמא למדינות ערב האחרות.

עתה, בעקבות מהומות אל-אקצא, נראה משבר האמון בין שני הצדדים עמוק מתמיד. הפתרון טמון בהכנת הציבור בשני הצדדים לקראת הסדר קבע או הסדרים אחרים ארוכי טווח. נהוג לחשוב שלא ניתן להושיב עמים על ספת הפסיכיאטר, וכי טיפול במשקעים של עוינות ושל שנאה ניתן לעשות באמצעות מנהיגים אמיצי לב, המוכנים ליטול על עצמם אחריות וסיכונים. במקרה דגן נראה – היום יותר מאשר בעבר – שאין די באומץ לב, וכי אין מנוס ממהלך של שני הצדדים במקביל – מהלך שתהיה בו "הבקעה רגשית" בכך שיתמקד בשורשי אי האמון ובבנייה כנה וקואופרטיבית של קשרי אמון בין הצדדים. לפלסטינים ציפיות רבות מהצד הישראלי – מעבר ליחס של שותף שווה-מעמד:

- אמון ישראלי בנכונות הפלסטינית להסתפק בשטחי הגדה ורצועת עזה – "22% מפלסטין הגדולה" – או בטרטוריה חלופית והכרה כי הסתפקות זו היא בבחינת ויתור משמעותי. העדר אמון והכרה אלה מתפרש כהתעלמות וכולזול.
- הכרה ישראלית בקשר שיש בין הקמתה של מדינת ישראל לבין "הטרגדיה הפלסטינית". הכרה כזאת עשויה לתרום – לדעת פלסטינים רבים – לחיזוק תחושת השוויוניות בצד הפלסטיני ולפתרון בעית הפליטים.¹¹
- עמידה קפדנית יותר בלוחות הזמנים, כפי שנקבעו בהסכמים שנחתמו. איהעמידה מתפרשת כסחבת, שמקורה בהתייחסות לצד האחר כאל שותף זוט, נטול כוח.¹²
- הפסקת הניצול, כהגדרתם, של החולשה הפלסטינית כדי להמשיך לקבוע עובדות בשטח. הדבר מעלה ספקות באשר לכנות כוונותיה של ישראל ותורם להצטברות של משקעי זעם ושל אנטגוניזם, המחפשים מדי פעם פתחי מוצא. נציגי הרשות ופעילי ארגונים שונים מרבים להלין על "היעלמות" תומכי התהליך המדיני בישראל ועל שתיקתם המתמשכת. הם טרם הפנימו את עומק המבוכה שהשתררה במחנה זה בעקבות התפרצות האלימה בעיצומה של תקופה שנראתה מבטיחה מאוד מבחינת המשא-ומתן. מהלך דו-צדדי מקיף, שיכלול טיפול בנושאים המורכבים והרגישים שהוזכרו לעיל, עשוי להפיג חששות ולשנות דימויים ותדמיות ובכך להוות תשתית להסדר בר-קיימא.

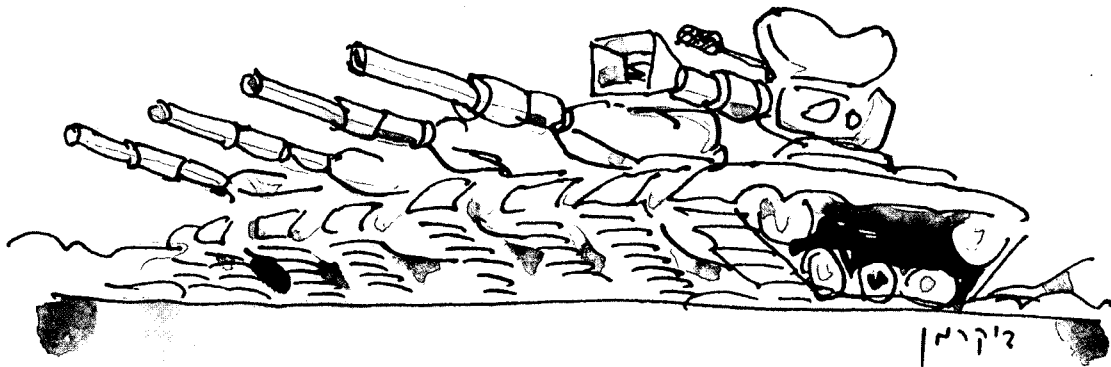
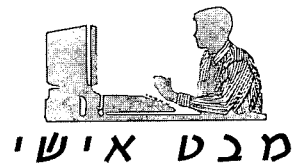
הערות

1. Rishmawi, M, The Action of the Palestinian Authority under the Gaza-Jericho Agreement in: **The Palestinian Authority - A Critical Appraisal**, The Center for Policy Analysis on Palestine, Washington, May 1995, pp. 4-5
2. **קראת תחליליה ללא תפאק אל-פלסטיני-אלאסראלי ע'זה ואריחא אולא**, מרכז אל-בחוח' וא'דראסא'ת אל-פלסטיניה,

- נבלוס, 1993, עמ' 16
3. **שם**, עמ' 48
4. **אל-מרכז אל-פלסטיני ללאעלאם**, 14 באוקטובר 2000 (אתר החמאס באינטרנט)
5. קראת, **שם**, עמ' 48
6. **שם**, עמ' 16
7. בולטת בהקשר זה התבטאותו של עבדאללה חוראני – אישיות רבת השפעה במחנה הפלסטיני, שהיה בעבר חבר בוועד הפועל של אש"ף, והיום עומד בראש מרכז בינערי למחקרים – במהלך סימפוזיון שהתקיים בעזה על הנורמליזציה. הוא קרא לכוון תנועה עממית שתמודד עם הנורמליזציה, שאינה אלא כניעה לישראל ולארה"ב. **אל-מרכז אל-פלסטיני ללאעלאם**, 6 באפריל 2000 (אתר החמאס באינטרנט)
8. עגימי פואד, **ארמון החלומות של הערבים**, עם עובד, תל-אביב, 2000, עמ' 114
9. **שם**, עמ' 67
10. **שם**, עמ' 207
11. ביטוי בולט לתחושות אלה נתן ד"ר אסעד עבד א-רחמאן – מחזיק תיק הפליטים ברשות הפלסטינית וחבר בוועד הפועל של אש"ף, הנהנה מהשפעה רבה ברחוב הפלסטיני – במאמר שפירסם ימים אחדים לאחר סיום ביקורו של האפיפיור בישראל. הוא הלין על המחויבות הרבה שגילה האפיפיור כלפי היהודים, קורבנות הנאצים, במהלך הביקור, לעומת חוסר המחויבות ואפילו ההתעלמות מהפלסטינים "קורבנות קורבנותיהם של הנאצים". **א-ראי**, ירדן, 16 במארס 2000
12. ראו גם את מאמרו של אכרם הניה, עורך אל-איאם, שבועות מספר לפני כינוסה של ועידת קמפ דייוויד. **אל-איאם**, רמאללה, 3 ביוני 2000

מי מפחד ממצלמות?

זירת המלחמה העיקרית בשטחים היא היום הטלוויזיה, ובה נחל צה"ל תבוסות מכאיבות. גדוד המפעיל 500 מצלמות וידיאו עשוי לשנות את המצב

מורכבות הלחימה שבה נתונים חיילי צה"ל לא תצולם ולא תסופר, אלא אם צה"ל עצמו יכיר בנשק החדש, שעדיין אינו מוצב ביחידותיו הלוחמות: המצלמה. באחרונה אכן הודיע דובר צה"ל כי הוא מתכוון לרכוש עשר מצלמות וידיאו ולצייד בהן את היחידות בשטח כדי להביא את הזווית הישראלית של ההתרחשויות. בחצי התנצלות הסבירו מפקדים אחרים כי "זה כמובן לא העיקר".

בפסגת המדינות הערביות בקהיר עמד יו"ר הרשות הפלשתינית על הבמה ודיווח לעולם כי במהומות אוקטובר נהרגו 193 פלשתינים. למחרת פורסם בעיתונות כי נתוני הסהר האדום הפלשתיני מצביעים על 106 הרוגים. הארגון הפלשתיני גם פירט את מספר הפצועים, שהיה אף הוא נמוך מהנתונים שהביא המנהיג הפלשתיני בפני מדינות ערב.

האם ערפאת שיקר? כן. האם ישראל עשתה שימוש בעובדה שמופצים נגדה שקרים על-ידי בכירי הרשות הפלשתינית? לא. הנה תיאור של אחד העימותים בצומת איז'יש, כפי ששמעתי מפי אחד המפקדים שפיקד על הכוחות בצומת החל מפרוץ המהומות:

"הפגנה של כמה מאות צעירים, ובהם

בצה"ל הדגישו כי בכירי הרשות מעורבים בהכנת פיגועי תופת.

אבל בכלי התקשורת בעולם לא השתקפה המציאות הזאת ולא נראתה. הוכחות להשתתפותם של בכירים פלשתינים בפיגועים נמצאות כנראה רק במסמכים מודיעיניים. אבל האירועים המתרחשים ברחוב אמורים להיות גלויים לכול. היכן הצילומים שלהם?

בפועל מתנהלת כעת מלחמה נגד מדינת ישראל, אבל מבחינת העולם הרחב מה שקורה כאן הוא בעצם מה שעורכי התמונות ותחנות השידור מראים ומדווחים לצופיהם. ובמילים אחרות: האירועים שיגיעו לצופים בעולם וישפיעו על שיקול הדעת ועל ההחלטות של ממשלותיהם הם בעצם רק אותו אחוז קטן של אירועים שנתפסו בעדשות מצלמותיהם של צוותי הצילום המקומיים והזרים.

בפועל מתנהלת כעת מלחמה נגד מדינת ישראל, אבל מבחינת העולם הרחב מה שקורה כאן הוא בעצם מה שעורכי התמונות ותחנות השידור מראים ומדווחים לצופיהם

"התלות בכלי התקשורת האלקטרוניים עושה את העולם לכפר אחד".

(מרשל מקלוהן)

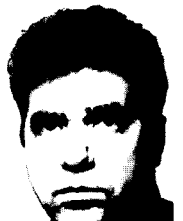
"הקורבן הראשון בכל מלחמה הוא האמת". (היראם וורן גינסון)

סא"ל (מיל') איתי לנדסברג

רק אחרי הלינץ' ברמאללה החלה מדינת ישראל להשתמש בנשק ההסברה. לוועידת הפסגה בשארם אי-שייח' הגיע צוות מסבירים מצויד בצילומי הלינץ' ובצילומים של דרשן קיצוני במסגד בעזה. זמן קצר אחר כך הוציא צה"ל גם קלטת הסברה על השימוש שעושים הפלשתינים בילדים בעימות מול החיילים הישראלים. במהלך החודש הראשון של מהומות הדמים התרחשו ברחבי איז'יש ועזה יותר מ-500 תקריות ירי. יישובים שלמים היו נתונים שעות תחת מטחים של אש נק"ל ומקלעים שנורתה משטחי הרשות הפלשתינית. כמו כן הושלכו לעבר חיילי צה"ל רימוני רסס, מטעני חבלה ובקבוקי תבערה.

מאחורי גל האלימות הזה עומדת הרשות הפלשתינית, ואנשי מודיעין

סמית' ת"ר
עורך וזמיק בטלוויזיה

ילדים, יוצאת מרמאללה כדי להתעמת בצומת עם חיילי צה"ל. הם זורקים אבנים וקצת בקבוקי תבערה, מנופפים בדגלים וצועקים. לפתע מופיעים ביניהם מספר נושאי נשק בלבוש אזרחי, כורעים ברך ויורים לעבר החיילים. בבתים מעל הצומת, בפניות מוצלות, יושבים צלפים ויורים ברובי צלפים לעבר החיילים או לעבר מפקדת איז"ש. ברור שהאירוע אינו ספונטני. הוא מאורגן."

ומה מופיע למחרת בכלי התקשורת: תמונת חייל צה"ל יורה ומולו ילד זורק אבן. נושאי הנשק הפלשתינים אינם נראים – לא אלה שבין המפגינים ובוודאי שלא הצלפים.

עומדים היום במערכה, שבה יש להיבט התקשורתי ולדימוי העולמי משקל גדול יותר מאשר לעוצמת האש בשדה הקרב. צה"ל כצבא לא עומד כרגע במבחן מבצעי של ממש כפי שעמד במלחמת יום הכיפורים. שדות התעופה לא הופצצו באירועי השבועות האחרונים, מוצבים לא הופגזו ושיירות לא נקלעו למארבי שריון.

אומנם חיילים ושוטרי משמר הגבול נקלעו ללחימה אינטנסיבית בנצרים, ברפיח ובקבר יוסף, אבל האיום המרכזי על מדינת ישראל לא היה צבאי אלא תדמיתי. בתוך ימים ספורים הצליחו הפלשתינים להרוס את דימויה של ישראל ממדינה שוחרת שלום

שבועיים אחר כך, כשצה"ל העלה טנקים לעמדות, כבר הופיעו בשידורי הטלוויזיה הזרים טנקים מול זורקי האבנים.

התסכול בקרב החיילים גדול, שכן הם מוצגים כהורגי ילדים. כלי התקשורת מציגים אלה לצד אלה תמונות של הלוויות בערי הגדה ותמונות של חיילים יורים. גם לתמונת הילד שנורה בצומת נצרים הוצמדה לאחר כשבוע תמונה של חייל צה"ל יורה – תמונה שנלקחה ממקום אחר וחבורה בעריכה גסה לאירוע. עד עתה לא לגמרי ברור מכדוריו של מי מת אותו ילד. בהלוויות נטען תמיד שההרוגים הם מפגינים שנורו בידי חיילים. העובדה שרבים מהם היו נושאי נשק שנהרגו תוך כדי לחימה כמובן אינה זוכה לציון כלשהו.

ברור שצה"ל בפרט ומדינת ישראל בכלל

רחשויות. את החומר המצולם היו מפקדי הגדוד הזה אוספים בכל יום, צופים בו, מתרגמים אותו מבחינת רצף האירועים ומשתמשים בו למטרה שהציבה לעצמה מדינת ישראל: לחשוף את האמת על המתרחש בעימות עם הפלשתינים. את החומר המצולם הגולמי אפשר היה להעביר לתחנות השידור הזרות עם הסבר קצר על המקומות שבהם צולם ועל מהות האירועים המצולמים בהתאם לדיוחי הכוחות. את החומר הגולמי גם ניתן היה לערוך להכנת סרטי הסברה.

גם אמצעי הצילום האחרים שעומדים לרשות יחידות צה"ל יכולים היו להצטרף למשימה החשובה של חשיפת האמת. אמצעים אלה היו יכולים להביא, למשל, תמונות של שוטרים פלשתינים יורים ביום ובלילה ושל אנשי תנזים היורים לעבר חיילים מתוך המון מפגינים צעירים. אלה תמונות ששום תחנת טלוויזיה אינה יכולה להביא, לא רק משום שאין לה אמצעים טכניים לכך, אלא משום שהיא אינה יכולה להתחרות בפריסה הרחבה של הצבא.

התחושה היא שצה"ל נרתע מהכנסה מסיבית של מצלמות ליחידותיו. אולי בגלל המחיר הכרוך בכך, ואין הכוונה למחיר הכספי. מצלמות וידיאו חושפת חולשות, מחדלים, טעויות וכישלונות – כפי שהומחש בסרט הצילום של הפעולה הכושלת שביצעה סיירת דובדבן בכפר עצירה אישימאליה. נכון, חשיפת כישלונות היא מביכה, אבל נדמה שאצלנו הפחד מפני מחיר החשיפה משכיח את הרווחים שיכולה להניב חשיפה מתוכננת, מאורגנת ויעילה.

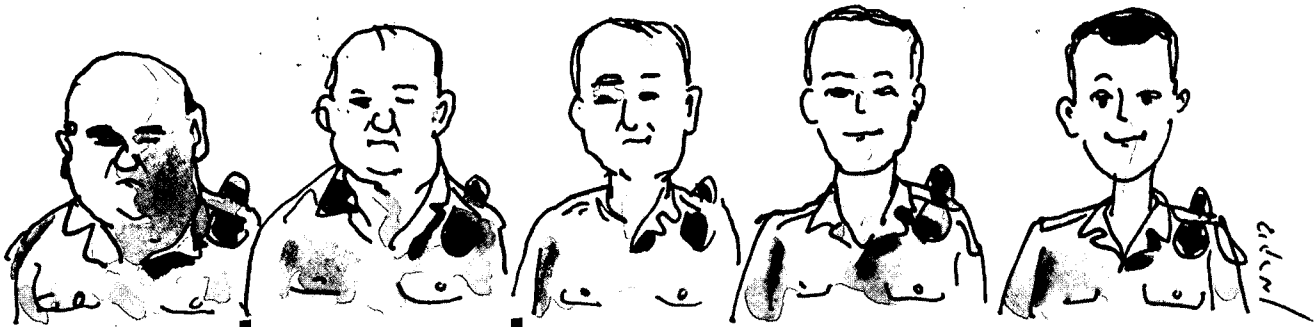
לא צריך לפחד ממצלמות. צריך ללמוד היטב כיצד להשתמש בהן ולדאוג לפריסתן בכל הזירות הרלוונטיות. כלי התקשורת בעולם עלולים להפגין חשדנות כלפי צילומים המופקים על-ידי הצבא. אך עיתונאים עשויים להתגבר על החשד הטבעי ולהיעזר בחומר שיצלם הצבא, אם התיעוד יהיה נאמן לעובדות, לא תתבצע עריכה מגמתית, ולא יהיה שימוש שקרי בחומר המצולם.

למחרת מלחמה, הטובחת ללא רחם באזרחים חסרי ישע.

במילים אחרות: התעמולה הפלשתינית הצליחה לפגוע קשות במעמדה הבינלאומי של ישראל, בלי שזו השכיחה להתגונן כראוי. העולם הסתכל עלינו דרך עדשות המצלמות (למעשה אין כיום עיניים אחרות) והעדשות האלה היו ברובן פלשתיניות. אבל זו אינה גזרה משמיים: מצלמות אפשר לקנות, והן הרבה יותר זולות מטנק "מרכבה" או ממסוק תקיפה.

נתאר לעצמנו שבצה"ל היה גדוד של צלמי טלוויזיה, המצויד ב-500 מצלמות, ושכלל מצלמה היה מוצמד צוות של שני אנשים: צלם ומקליט. עם פרוץ המהומות הם היו מתפזרים בכל מוקדי החיכוך, ותפקידם היה לאסוף עדויות מצולמות על ההת-

האתוס של צה"ל

מאז מלחמת יום הכיפורים הולך ומאבד צה"ל את מקומו המרכזי בחברה הישראלית. תרמו לכך לא רק המחדל של 1973 ומלחמות לא פופולריות דוגמת של"ג והאינתיפאדה, אלא גם שינויים עמוקים בערכיה ובראיית העולם של החברה הישראלית. כיום אנו נמצאים בעיצומו של גיבוש מחדש של אופי היחסים בין החברה בישראל לצבא שלה

רס"ן מוטי גבע

לצד לחימה מתמשכת באויב.

כאשר עם נמצא במלחמה על קיומו, הוא מפתח התנהגות לאומית של אנשי מלחמה ומגייס את מרב המשאבים הרוחניים והסמליים למערכה על חייו. מכאן אפשר גם להסביר מאפיין נוסף של האתוס ההגנתי: צה"ל אינו תוקף ואינו מעוניין לכבוש שטחים. צה"ל מגן על מדינת ישראל. כיבוש השטחים במלחמות השונות הוא תוצר לוואי של ניצחונות ולא של תפיסה אידיאולוגית.

שינויים באתוס צה"ל

מערכת היחסים הבלתי רגילה בין הצבא לחברה הישראלית, שהתקיימה מאז הקמת המדינה, אופיינה ביראת כבוד מופלגת שהוענקה לצבא ולכל העוסקים בביטחון. אך מערכת זאת הפכה במהירות לנחלת העבר, ולכך סיבות רבות. האוטונומיה שממנה נהנה צה"ל בעבר הולכת ומצטמצמת, היחסים בין האזרחים לצבא בישראל נכנסים לתלם של נורמליזציה.

בעבר היה השירות בצבא הסממן המובהק של השתייכות לחברה הישראלית. תפקיד זה של צה"ל בחברה היה תוצאה של מרכזיותו הפרגמטית של נושא הביטחון. נוסף על כך היה השירות ביטוי של ההגשמה הציונית. נוצרה קרבה בין ערכי צה"ל לערכים המרכזיים בחברה הישראלית. קרבה זאת ביטאה גם את היוקרה שיש לצה"ל ולמפקדיו בקרב הציבור הרחב ובחדירה של ההווי הצבאי להיבטים של חיי היום-יום, כולל כניסתו של סלנג צבאי

הקדמה

המיתוסים שבנו את הצבא מפרשים את ערכי העבר של החברה הישראלית, את ערכיה בהווה, ונראה שניתן יהיה לפרש באמצעותם את ערכי המדינה גם בעתיד. הצבא נולד וגדל לתוך עולם אידיאולוגי רווי בסמלים בעלי תוכן כמעט מטפיזי. המיתוסים הופנמו בתודעת ה"צבר" והביאוהו לראות את עצמו כנצר לעם נבחר, בעל תודעה וגאווה – להבדיל מדמות היהודי בגולה.

המיתוסים נועדו לעצב דמות של לוחם עז נפש, המוכן להקריב את עצמו למען המדינה, למען ערכים נעלים של תרומה לבניין האומה והארץ ולבניית עתיד טוב יותר. אני מעז לומר שבמידה מסוימת סייעו המיתוסים להתגבר על הפחד והקלו על אובדן של קרובים ושל חברים, כך שלמעשה תרמו המיתוסים לחוזק ולעוצמתו של צה"ל. אלה בנו את האתוס של צה"ל בחברה הישראלית עוד לפני קום המדינה, במהלך ההקמה ועד ליום זה.

קיים קשר בין סמלים דתיים לבין סמלים צבאיים. זוהי תוצאה של צירוף נסיבות היסטוריות של העם היהודי העולה לישראל יחד עם המהפכה האידיאולוגית, שהתרחשה

בעל תואר שני במדעי המדינה.
משמש כמפקד אימון יחידות בבית הספר לחימוש.

לשפה השוטפת, עם קיצורי המילים וראשי התיבות, והמשכו בשירים עבריים של הלהקות הצבאיות ולעיתים אף בפרטי לבוש.

כיום נמשכת מגמת השינויים שהחלה כבר בשנות ה-70. שינויים אלה החלו לאחר שצה"ל הופתע במלחמת יום הכיפורים ונמשכו – ואף התגברו – בעקבות מלחמת לבנון, שבה התערערה תפיסת "האין ברירה" המסורתית. גם האינתיפאדה עוררה תהיות רבות באשר לתפקידו של הצבא.

הסביבה הפוליטית אף היא מורכבת הרבה יותר מאשר בעבר. זוהי סביבה שבה האוכלוסייה בכללותה מאבדת את סבלנותה ומתחילה לחטט בעניינים צבאיים – סביבה שבה נעשה קשה יותר ויותר ליישב את הניגודים בין צבא מודרני ומקצועי לבין צבא העם, בין הצורך לשמור סוד לריבוי ערוצי התקשורת.¹

אין הסבר אחד לצמצום האתוס הצה"לי ולצמצום תפקודיו בחברה הישראלית. למערכת יחסים זו, שבפניה ניצב כיום הצבא, יש שורשים עמוקים, המתחילים עם קום המדינה ואף לפני כן והמשכם במלחמות השונות ובאירועים שונים שקרו בצבא, בחברה הישראלית ובעולם.

מרבית תפקידיו של צה"ל צומצמו או בוטלו. האחריות לקליטת עולים מוטלת על משרדים ממשלתיים, הגדניע איבד מיוקרתו ומכוח המשיכה שלו בקרב הנוער, עד כי ב-1991 הוחלט לצמצם את פעילותה של מפקדת הגדניע ולאחדה יחד עם מקא"מ (מרכז קידום אוכלוסיות מיוחדות) תחת פיקודו של קצין חינוך ראשי. בתחילת 1993 נמסר שצה"ל הפסיק לממן מתקציבו את העסקתן של מורות חיילות, במקום זאת הוא גובה ממשרד החינוך את עלות אחזקתן. כלומר, עבודתן כבר אינה נתפסת כשליחות לאומית, אלא כשירות הניתן להשכרה.²

התופעה בכללותה היא תולדה של נסיבות מורכבות, המשקפות תמורות בסביבה החברתית שבה פועל הצבא. אם מצרפים את כולן יחד, הן מבשרות על מהפכה בתפיסת החברה את הצבא, ובעיקר את מפקדי הצבא. הצבא חדל לגלם – כפי שעשה בעבר – אידיאלים קולקטיביים מוסכמים בחברה.

"מתי חדלנו לדבר על 'צברים' והתחלנו לדבר על 'ישראלים'?" מתי חדל 'ישראליזם' של דוש להיות צעיר נחצי והחליט שהגיע הזמן ללבוש מכנסיים ארוכים ולוותר על כובע הטמבל? קשה לאתר את הרגע שבו חל שינוי רב משמעות זה. אבל ברור שמרכיבים אופייניים של הזהות ה'יצברית' הישנה התמססו עם השנים, ובמקומם באו מרכיבים אחרים... הזהות הישראלית החדשה טרם זכתה בדמות האידיאלית שלה. כיום אי-אפשר להצביע על מוקד אחד של זהות. החברה הישראלית אינה מכירה עוד בקיומו של אתוס המקובל על הכול. השסע הפוליטי-החברתי-התרבותי הוא כה עמוק, שלא יכול להיווצר דימוי של דמות אידיאלית, שהכול יקבל אותה ואת עולם הערכים והנורמות שהיא מייצגת.³

אניטה שפירא היטיבה לתאר את השינויים שחלו ושחלים

בחברה הישראלית – שינויים שדוחקים הצידה אתוסים וזהויות קולקטיביות ומרוממים זהויות משנה ונותנים עדיפות לפרט על פני החברה. שינויים אלה מובילים למסקנה הנובעת מאלה, שאתוס ונורמות אינם קבועים ואינם חרוטים בסלע. הם משתנים עם השתנות המציאות הקיומית או הפסיכולוגית-התרבותית של חברה נתונה. הנורמות הרווחות בחברה בתקופה מסוימת הן במידה רבה השתקפות של האתוס, ולפיכך אפשר לעקוב אחר השינויים בנורמות ובאידיאלים החברתיים כדי לעמוד על השתנות האתוס. תהליכים אלה יהיו מלווים במתחים חברתיים כתוצאה מהתנגשות בין מערכות ערכיות שונות – זו המבקשת לשמר מול זו המבקשת לשנות. ולעניינו – בין צה"ל, החברה והתקשורת.

השפעת אירועים על האתוס

לא ניתן למדוד את השפעתו של כל אירוע ספציפי, אולם גם לא ניתן להתעלם מהעובדה שהשפעתם המצטברת של האירועים מאז 1973 היא בכיוון של פחות האתוס הצה"לי. מחדלי יום הכיפורים הנחיתו מהלומה קשה על מעמדו הכמעט מיתולוגי של צה"ל – מעמד שהתבסס בעקבות הניצחון הגדול במלחמת ששת הימים. מלחמת לבנון גרמה לפיחות, נוסף במעמדו של צה"ל. כיום מתייחס הציבור אל הצבא כמו אל יתר הגופים הציבוריים האחרים, שנבחנים על-פי אמות מידה מחמירות. הביקורת על צה"ל לאורך השנים לובשת צורות שונות. במקרים קיצוניים היא מוליכה להקמתן של ועדות חקירה ממשלתיות לבחינת תפקודו – דוגמת ועדת אגרנט, שעסקה במלחמת יום הכיפורים, וועדת כהן, שעסקה באירועי סברה ושתילה בלבנון. במהלך האינתיפאדה ניכרה גם נכונות של בג"ץ לדון בפעולות צה"ל בעקבות פניות של אזרחי ישראל ושל תושבי השטחים. אולם בולטת מכול היא הביקורת שמותחים כלי התקשורת הישראליים על צה"ל. משקלם השלילי של הדיווחים על צה"ל הולך וגובר. כך, למשל, הואשם צה"ל במחדלים מבצעיים בלבנון ובאינתיפאדה וכן באחריות לאי-תקינותן של חלק מערכות המגן, שחולקו לאוכלוסייה האזרחית לקראת מלחמת המפרץ ב-1991.

ההשלכות המצטברות של ביקורת כזאת נותנות את אותותיהן במגוונים רבים בחברה הישראלית. ניתן להבחין בכך באמצעות התייחסות החברה לאירועים השונים. דוגמא לכך בתקופה האחרונה הייתה המשבר בעניין הסדרי הביטוח לטייסים ולמפקדים בדרג הלוחם במילואים. בעוד שבעבר היה מקובל טאבו האומר כי בצבא אין עיצומים או שביתות, הנה לפתע מפקדים במערך המילואים, שנקראו לשירות פעיל, שבתו משום שצה"ל קיפח אותם בתנאי הביטוח שלהם בהשוואה למפקדים בצבא הסדיר. הרמטכ"ל שאול מופז התייחס לאירוע זה באומרו: "יחשוב שהחברה הישראלית תטפח את הנושאים בנטל, ושמדינת ישראל תתגמל אותם כראוי".⁴ בדברים אלה הביע הרמטכ"ל את עיקרי השינוי במילה אחת – תגמול. בתחילת שנות ה-80 נשמעו לראשונה התבטאויות מצד קצינים

בצה"ל בדבר הצורך להיטיב את תנאי השכר והשירות שלהם. עד לאותה תקופה היה גם נושא זה בגדר טאבו שאין מדברים עליו. התפיסה הערכית והנורמטיבית הייתה, כי השירות בצבא צריך להיות מבוסס בעיקר על תחושת השליחות וההקרבה של המשרתים בו, וכי לא ייתכן קשר בינו לבין תגמולים חומריים. מה שהחל כהתבטאויות בודדות ומהוססות הלך וגבר עם השנים, עד תקופה זו, שבה אנו חווים במגמה הפוכה. לא עוד דיבורים על תחושת שליחות לאומית ועל הקרבה אישית למען החברה, אלא תביעות מפורשות וגלויות להטבת תנאי השירות. פער התפיסות והגישות בין הפיקוד הבכיר לקצונת הביניים בצבא הוסבר על-ידי הראשונים בפער הערכים המאפיינים את הדורות השונים. שיאו של תהליך זה פרץ לכלי התקשורת בוויכוח על תקציב הביטחון בין משרד הביטחון לצבא. בוויכוח זה הציגו הצדדים עמדות שונות לגבי גובה המשכורות המשולמות לאנשי הקבע. משרד הביטחון הגדיל לעשות בפרסמו בעיתונות היומית שלוש משכורת של קצין בכיר בצבא.

צה"ל מנסה להתמודד עם הנושא. "צה"ל נאלץ, למשל, להקדיש לאחרונה תשומת לב גוברת לסוגיות של שכר הקצינים וההטבות הניתנות להם, כגון שיכון והשכלה. נראה שהצבא מקווה ששכר והטבות ביד רחבה יעצרו את דליפת הכשרונות החוצה. אבל צעדי חנופה מסוג זה חותרים תחת עצמם. השפעתם העיקרית היא ערעור נוסף של האידאולוגיה הצבאית המסורתית והחלפת רעיון השירות למדינה באתוס חדש, אתוס של עיסוק ושל מקצוע. יתר על כן, ככל שמדובר בגמול חומרי, אין להניח כי צה"ל יוכל להתחרות במגזר הפרטי".⁵

השתנות מערכת הערכים של הקצונה בצה"ל אינה אלא השתקפות השינויים במערכת הערכים בכלל החברה בישראל, המלמדת על תהליך השינוי בערכים בחברה בכלל ובצה"ל בפרט.

בריאיון שנערך עם אל"ם גל הירש הוא נשאל: "שירתת 17 שנה, נפצעת. לא מספיק?" תשובתו: "אני רואה קשר הדוק בין מורשת שלמה, שעליה גדלתי וחונכתי, ובין מה שאני עושה. לצערי, האומה לא נושאת יותר על כפיים את האנשים האלה, אבל זה כנראה חלק מהנרמול שלה... היום הציבור חושב דברים אחרים. מצד אחד אני מבין את זה ורואה בזה תהליך של התבגרות החברה הישראלית, אבל מאידך אשקר אם אומר שזה לא מפריע לי. כאשר אני בשפיץ של המערכת הביטחונית, בעיני רוב הציבור אני לא בשפיץ של החברה הישראלית, ולדעתי מדינת ישראל עוד לא יכולה להרשות לעצמה את הלוקסוס הזה".⁶

בעבר ראתה החברה את השירות בצבא כצינור למוביליות חברתית, שדרכו ניתן לרכוש מעמד ויוקרה חברתיים. התפקידים הצבאיים היוו אתגר ומימוש אישי. כיום מוטלת ראייה זאת בספק לאור יכולתם של המשתחררים מהצבא לרכוש השכלה, לממש יכולות ופוטנציאל אישי – בעיקר בתחומים עתירי ידע – ולהביאם לביטוי מחוץ לצבא. דפוסי החשיבה וההתנהגות בחברה משקפים את תרבותה, את מערכת הערכים שלה, את תפיסת היוקרה של המעמד ושל נושאי המשרות השונים. במעמדו של קצין צה"ל נוצר פיתוח הולך וגדל בתרבות הישראלית.

שיין (1992) הגדיר תרבות כמכלול הדפוסיים הקבוצתיים, שאותם ניתן לארגן בשלושה רבדים: הרובד הגלוי, שבו רואים את ההתנהגויות ואת הטקסים; רובד הערכים ורובד האמונות, שהם הפרדיגמות – המסגרות להתבוננות בעולם ובאנשים.

החברה הישראלית עדיין אינה מקריבה סופית את גיבוריה שסרחו, משום שהיא נמצאת בעיצומו של התהליך שבו משתנים החשיבה ומיקום הערכים של הרובד הגלוי בהתנהגותה ובעיקר של ערכיה ואמונותיה. כך, למשל, מבינה החברה הישראלית כי מאיר הרצין ניהל מסע נקם פראי ופרטי על הריגת אחותו שושנה, אבל משאירה את הרצין על חצובת המיתולוגיה הישראלית. היא מעמידה לדין את סרן מלינקי, מפקד הטבח בכפר קאסם, אבל גור-הדין אינו עומד ביחס ישיר לאירועים. היא רואה בווידיאו של תא"ל אריה בירו על חיסול שבויים מצרים במתלה כשל אישי וצבאי. היא ממצה את הדין במשפטו של סגן דניאל פינטו במבצע ליטני, שקיבל את הגנת המערכת והתקשורת בשלב ראשון, ואף זכה לאהדת הציבור, אבל האירוע נחקר בתודעה הציבורית כטראומה. מאוחר יותר קיבל פינטו חנינה מהרמטכ"ל רפאל איתן. החברה הישראלית שומעת את הגרסאות הסותרות בפרשת השבוי של רן פקר, אבל איננה עושה מאומה, ובכל זאת, במשפט השדה שמנהלים נגדו חבריו לחיל הם מונעים ממנו להיות מפקד חיל האוויר. היא שומעת על פרשת צאלים ב', שבה היה מעורב הרמטכ"ל דאז, אהוד ברק, אשר אף מואשם על-ידי שר המשפטים בממשלת נתניהו, צחי הנגבי, בבריחה ("אהוד ברח"), אך בוחרת בו להיות ראש הממשלה של ישראל. והיא ממשיכה להתחבט בבעיית גיבורים שסרחו, כמו בסיפור העתירה של עמי הולנדר נגד מינוי סא"ל ארז למפקד שייטת 13.⁷

אך יחד עם זאת, מינוי מפקדים בצה"ל, שבעבר היה נושא לשיקול המערכת הצבאית בלבד, ונקבע על-פי פרמטרים מסוימים כגון מקצועיות, כבר איננו נחלתו הבלעדית של הצבא. הציבור עירני ומגיב נגד מינויים של מפקדים שסרחו. השינוי התרבותי בחברה הישראלית, הנעשה בסיוע התקשורת ולעיתים גם על-ידי רתימת המערכת המשפטית, משפיע על החלטות הצבא בדבר מינוי מפקדים.

התערבות החברה בענייני הצבא באה לידי ביטוי גם במעורבות ההולכת וגדלה של הורי חיילים ביחידות שבהן משרתים בניהם. הנושאים שבהם נוהגים ההורים להתערב הם תנאי השירות, ביקורת על נהלים והגנה על החיילים מפני מה שנתפס כשרירות לב של המערכת הצבאית. כך עומד הצבא בפני פרדוקס: מצד אחד הוא מעוניין להיות מקצועי ומנותק משיקולים לא רלוונטיים, אך מצד אחר הוא נאלץ להיכנע לדרישות החברה הישראלית הן בתחום המינויים והן בתחום ההתערבות ההולכת וגדלה של ההורים בשירות של ילדיהם.

אחת הסיבות המרכזיות להתערבות הגוברת של החברה במתרחש בצבא היא הירידה המתמשכת ביוקרתם וב"קדושתם" של צה"ל ושל מפקדיו. צה"ל גם הוא פתוח יותר מבעבר, והדבר בא לידי ביטוי הן באירועים דוגמת "ימי הורים" והן בנכונות למסור

מידע מלא על כישלונות מבצעיים ועל תאונות אימונים. אחת הדוגמאות לכישלון של צה"ל היא פרשת קבורתם של חללי השייטת שנפלו בפעולת אנצרייה. קבורת חלקי הגופות שהוחזרו מלבנון נעשתה בסתר, ללא ידיעת המשפחות, כפי שנהוג בצה"ל ומתוך כוונה תמימה לא להוסיף כאב למשפחות השכולות. אביו של החייל רו טבי שנהרג בפעולה ביקש לפתוח את קבר בנו כדי לוודא כי אכן קברו רק את חלקי גופת בנו. צה"ל טען כי נעשתה בדיקה טרם הקבורה וסירב לפתוח את הקבר. לאחר פנייה לבג"ץ פתח צה"ל את הקבר ונבדקו חלקי הגופות. הממצאים הוכיחו כי חשדותיו של האב היו מוצדקים. נחשון טבי, האב, טען כי איבד את אמונו בצה"ל. הוקמה ועדת חקירה בראשות השופט אליהו וינוגרט, וזו בדקה את התקלות שאירעו בזיהוי החללים ובקבורתם. ועדה זו הייתה השלישית שהוקמה לפרשה זו. קדמו לה שתי ועדות שהקים הצבא. הוצאת החקירה אל מחוץ לצבא מלמדת על רמת האמון שנתן הציבור לוועדות שפעלו בתוך הצבא. על רמת האמון הזאת ניתן ללמוד מהתבטאויות של נחשון טבי בעקבות החלטת השופט אליהו לא לאפשר לנציגי המשפחות השכולות להיות נוכחים בדיוני הוועדה: "לא אוותר ולא אתן לוועדה נוספת לטייח את הפרשה... אני עלול לעשות מעשה קיצוני... אני אקח לפיד בוער, אשורף את עצמי מול ביתו של ראש הממשלה".⁸ פרשה זו, כמו פרשות נוספות אחרות, העמידה את צה"ל באור שלילי ופגעה קשות באמינותו

וביזקתו. גם להתפתחות הטכנולוגית יש השפעה על האתוס של צה"ל. ההתפתחות הטכנולוגית והמדעית הביאה בעקבותיה שינויים משמעותיים בערכי החברה. בעבר ניתן היה לאפיין ערכים, כמו הקרבה עצמית וויתור על צרכים אישיים למען היחידה החברתית הגדולה, כגון המשפחה, הארגון, הצבא והמדינה, אשר תפסו מקום מרכזי בחיי הפרט. החברה קדמה ליחיד ולצרכיו. הערכים קראו לסדר ולשיטתיות וכן לויתור על תענוגות למען יעילות. הדגש היה על עבודה. כיום ניתן לאפיין את הערכים הנוכחיים ככאלה המכוונים לאינדיווידואל, כשהמיקוד הוא עתה על ה"אני" – על צרכיו, על מניעיו, על שאיפותיו ועל מטרותיו. העבודה חדלה להיות ערך כשלעצמו, כפי שהדבר בא לידי ביטוי בדרישת הקצינים להטבת תנאיהם. העבודה חייבת להיות יותר מאשר שליחות – עליה להביא סיפוק ותשולם גבוה, כדי שניתן יהיה לקנות את הסיפוק הנוסף בפעילות שמחוץ למסגרת העבודה, בזמן הפנוי ההולך וגדל.⁹ את המעבר מתרבות של הקרבה עצמית לתרבות של הגשמה עצמית ניתן לראות גם בתגובה המבוהלת להתקפות הטילים במלחמת המפרץ. תגובה זו מלמדת שהאזרח הישראלי מוכן כיום פחות "לשלם את המחיר".

ביטוי נוסף לשינויים ביחסה של החברה האזרחית לענייני הצבא והביטחון הוא בתחום התקציב השנתי. בשנים האחרונות נדרש הרמטכ"ל להשקיע מאמץ אישי רב על מנת לשמור על ההיקף

הנומינלי של התקציב העומד לרשותו למרות העלות ההולכת וגדלה של מערכות הנשק המתקדמות. משקל היחסי של ההוצאות הביטחוניות פחת מ-33% מהתוצר הגולמי בשנת 1975 לכ-20% בתחילת שנות ה-90.¹⁰ לקראת הכנתו של תקציב המדינה של 1994 הוחלט לראשונה לחשוף את היקף ההרשאה להתחייבויות של משרד הביטחון. צעד זה, שמטרתו המוצהרת היא לאפשר פיקוח ציבורי נאות על הוצאות משרד הביטחון, משקף את הגישה החדשה לנושאים צבאיים, שבעבר הוסתרו מעיני הציבור. מעניין לעקוב אחרי השינויים באמצעות השירים שהתפרסמו מאז קום המדינה. לרגל חגיגות היובל למדינת ישראל יצאו דיסקים ובהם אוספים של כל השירים החשובים במהלך 50 שנות המדינה. האזנה לדיסקים אלה מגלה כי בעוד שבשנים הראשונות הוקדשו שירים רבים מאוד לצבא ולהווי הצבאי, הרי מספרם של אלה הלך וקטן במהלך הזמן. שינוי נתון נוסף, הוא באווירת השירים. שמעון כגן טוען¹¹ כי ישנה ירידה באופטימיות של השירים. יתר על כן, בעבר ציינו השירים נופים ומראי מקום בארץ-ישראל, למשל "הרי גולן", "כינרת", "ערבה" וכן שמות ישראליים מובהקים, דוגמת "דודו", "דינה ברזילי" וכו'. כיום השירים הם לרוב ללא מראי מקום ובדרך-כלל ללא שמות, אלא כלליים כגון "יפה שלי", "שרה ברחובות", "בלעדיך" ועוד רבים אחרים.

כל אלה מצביעים על כך שהחברה הישראלית נמצאת בתהליך של שינוי ביחס למקומם של צה"ל ושל הפטריוטיות בזהות הקולקטיבית הישראלית. רב-אלוף (מיל') אמנון ליפקין-שחק נשא דברים בערב לזכרו של ראש הממשלה המנוח, יצחק רבין. בשלב מסוים הוא פנה ליצחק רבין ואמר: "אבל כמה רחקנו, המפקד, מהימים שבהם מדי צה"ל היו מקור לגאווה, מקור לכבוד".¹² הערכים המרכזיים כיום בחברה הישראלית אינם זהים בחשיבותם ובמרכזיותם לערכים של הצבא. ערכי החברה הישראלית אומנם משתנים, אך כך גם ערכי צה"ל. מעניינת בעקבות זאת השאלה מי הוביל את מי – האם צה"ל התאים את עצמו לשינויים בחברה או להפך?

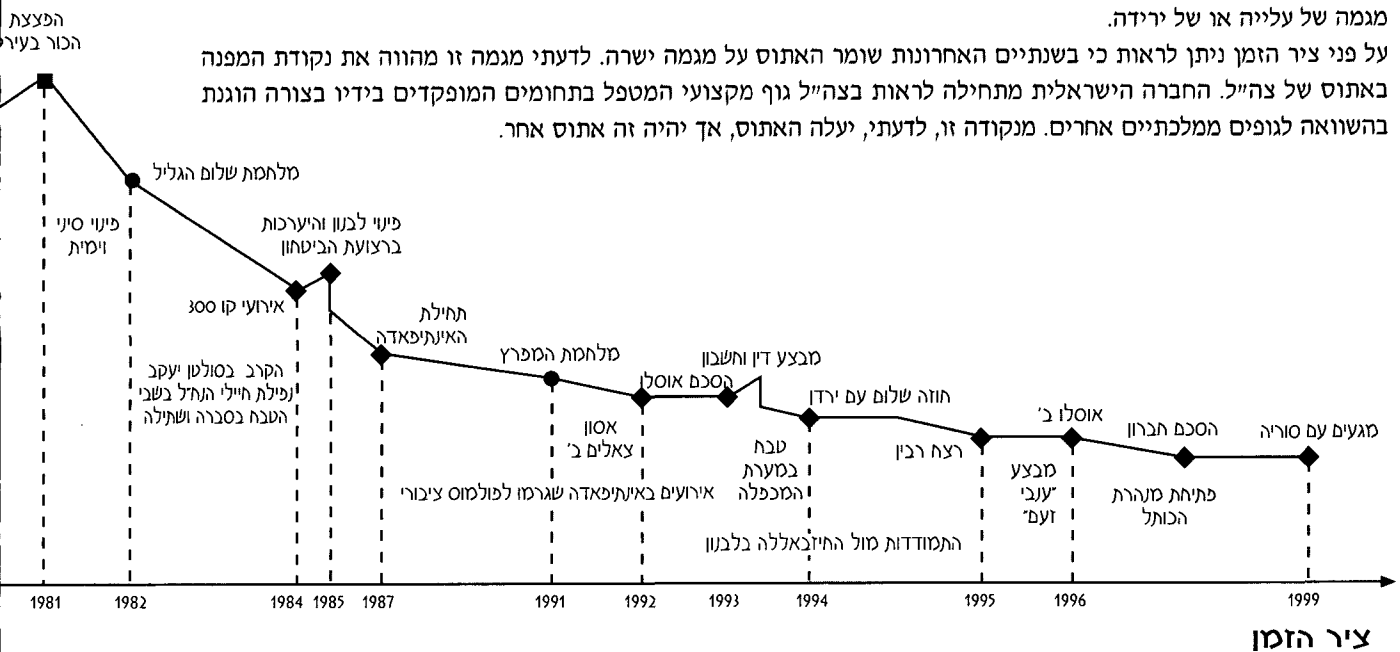
צה"ל, שנחשב בעבר למוסד שמעל לפוליטיקה ומעבר לביקורת, הופך לאט לאט למוסד ממלכתי נוסף. שורשיה של מגמה זו נעוצים במלחמת יום הכיפורים, שחשפה בקיעים בשריונו של צה"ל, שרק שש שנים קודם לכן נתפס כצבא בלתי מנוצח. המצב החדש התבהר עוד יותר במלחמת לבנון ב-1982. אבל נראה לי כי צה"ל והחברה הבחינו בכך רק בעקבות האירועים בשנים האחרונות, דהיינו האינתיפאדה (1987-1993), מלחמת המפרץ (1991) והשהות הממושכת של צה"ל ברצועת הביטחון עד לשנה זו. השינויים ביחסי צה"ל והחברה הישראלית באו לידי ביטוי בראש ובראשונה בשינוי במערכת היחסים בין צה"ל לכלי התקשורת. כלי התקשורת בישראל, כמו בכל מקום אחר בעולם המפותח, נעשו תוקפניים וחטטניים יותר. סוגיות של הגנה ושל ביטחון אינן זוכות ליחס מיוחד, וגם צה"ל אינו זוכה ליחס

נראה שהצבא מקווה ששכר והטבות בין רחבה יעצרו את דליפת הכשרונות החוצה, אבל אין להניח כי צה"ל יוכל להתחרות במגזר הפרטי

הסבר על גרף האתוס

גרף האתוס של צה"ל בחברה הישראלית נבנה באופן יחסי ולא לפי ערכים מספריים, משום שלא יכולתי לתת ערך מספרי לאתוס. נקודת ההתחלה של האתוס היא טרם קום המדינה וטרם הקמת צה"ל. לכן ההתחלה איננה בנקודת האפס על גבי ציר האתוס. ניתן לראות כי האתוס עולה בהדרגה עד למלחמת יום הכיפורים ב-1973. מלחמה זו מהווה את נקודת השיא באתוס של צה"ל בחברה הישראלית. מנקודה זו פוחת האתוס עד לתקופה הנוכחית, שבה הוא למעשה נמוך יותר מאשר בנקודת ההתחלה. מבצעים שונים שבוצעו לאחר 1973 הביאו לעלייה זמנית של האתוס, אך לא עצרו את מגמת הפיחות שלו. בנקודות הזמן שבהן נחתמו חוזי שלום או הסכמים עם הפלשתינים מצאתי לנכון להשאיר את האתוס באותה נקודה, ללא שינוי מגמה של עלייה או של ירידה.

על פני ציר הזמן ניתן לראות כי בשנתיים האחרונות שומר האתוס על מגמה ישרה. לדעתי מגמה זו מהווה את נקודת המפנה באתוס של צה"ל. החברה הישראלית מתחילה לראות בצה"ל גוף מקצועי המטפל בתחומים המופקדים בידי בצורה הוגנת בהשוואה לגופים ממלכתיים אחרים. מנקודה זו, לדעתי, יעלה האתוס, אך יהיה זה אתוס אחר.

מסננוורים את עיניהם של ישראלים רבים ובמקביל מעמעמים את הילת היוקרה שאפפה את צה"ל ובמיוחד את הקצונה שלו. ההנחה שרווחה בעבר הייתה שלצה"ל זכות קדימה על משאבי האנוש והמשאבים החומריים של המדינה – אך הנחה זו איבדה הרבה ממשקלה. בעיני ישראלים רבים היום השירות בצבא אינו כרטיס כניסה כבעבר לעבודה, לקידום ולהשגת מעמד חברתי גבוה.

היום, יותר מתמיד, קשה ליצור אתוסים ומיתוסים. זאת תקופה שבה לא רק שאין מייצרים אתוסים חדשים, אלא שוברים את הישנים על-ידי מחקרים של "היסטוריונים חדשים" המשתדלים להוכיח כי מאחורי המיתוס אין לרוב אמת עובדתית. זאת תקופה של "שחיתות פרות אידיאולוגיות קדושות", תקופה שבה שולטות הרציונליות והפרשנות האפיקורסית לסמלים ולערכים ישנים וקיימים. יחד עם זאת עלינו כחברה להבין, כי איננו מסוגלים להתנתק לחלוטין ממיטוסי יסוד הקובעים את זהותנו. אלה טבועים בנו יחד עם הספקות הקיימים בעידן הרציונלי והתקשורתי הגלובלי.

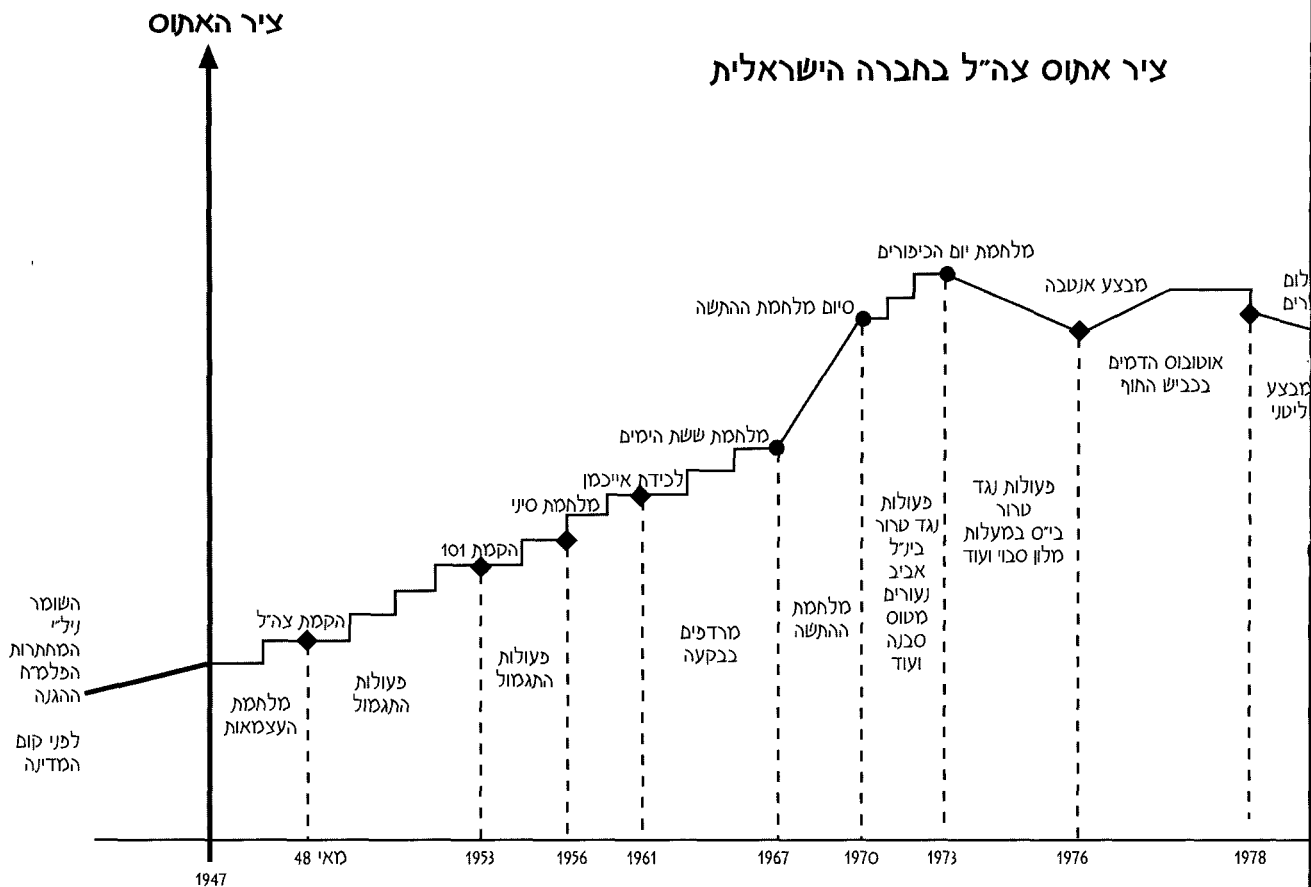
המאפיין את המיתוסים הוא, בין היתר, יכולתם לגייס ציבור רחב, תוך מתן ביטוי לאמונות ולשאיפות שהחברה מאמצת לעצמה. יש יחסי גומלין והזנה הדדית בין מערכת נורמות השלטת בחברה למיתוסים המלמדים על האמונות והציפיות שלה מעצמה,

מיוחד כבעבר. יתר על כן, צה"ל כבר אינו סגור מפני ביקורת קפדנית של כתבים ושל עורכים ישראלים צעירים, המסרבים לקחת על עצמם כללי צנוורה, כפי שהיו מקובלים על קודמיהם. הביטחון בכלל וצה"ל בפרט הם יותר בבחינת חדשה עיתונאית שצריך לסקר אותה, מאשר אתוס של הישרדות לאומית.

סיכום

מרקם החברה הישראלית הולך ומשתנה. לשינוי זה מרכיבים רבים, שאחד מהם הוא העלייה הגדולה מחבר המדינות. מאז תחילת שנות ה-70 צועדת ישראל לכיוון של כלכלת שוק. ישראלים שציפו ורצו בעבר לשרת בצה"ל בשירות קבע, מעדיפים כיום לעבוד בחברות פרטיות ולהרוויח יותר כסף. האידיאל החברתי אינו עוד הקיבוץ, העבודה החקלאית והצבא. הישראלים חיים יותר ויותר בעולם של פרברים ונוסעים הלוך ושוב לעבודה בעיר, דרך הפקקים הרבים. ימי העבודה ושעות העבודה אינם שונים מהותית מאלה הנהוגים במערב אירופה או בארצות-הברית. גם תרבות האכילה דומה, החל מארוחות עסקיות במסעדות דרך רשתות המזון המהיר הזהות בכל הסניפים בכל הארצות. העיסוק בהישגיות של העובדים בעסקים הפרטיים, היוקרה הנלווית כיום לתחום ההיי-טק, הכסף הגדול הזורם והפוטנציאלי בתחום זה, כפי שהומחש בעסקאות "מירביליס" ו"כרומטיס",

ציר אתוס צה"ל בחברה הישראלית

הארץ, 12 בפברואר 1993

3. אניטה שפירא, **יהודים חדשים יהודים ישנים**, עם עובד, 1997, עמ' 15
4. **מערכות** 363, עמ' 3
5. אליט א' כהן, מיכאל ג' אייזנשטאדט, אנדרו ג' בסביץ, **עיונים בביטחון המזרח התיכון**, 1999, עמ' 89
6. לעיון בריאיון המלא ראו בעיתון **מעריב**, 26 ביוני 1999
7. רן אדליסט מפרט את קובלנט עמי הולנדר, תוך שהוא טוען כי הסיפור הזה רודף את החברה הישראלית מאז סיפורה של שירת הל"ה.
8. כתבה מלאה בנושא ראו ב**מעריב** יום ו', 10 בספטמבר 1999, עמ' 5
9. להרחבה על השינויים ראו אצל שפירא יונתן ובן אליעזר אורי, **יסודות הסוציולוגיה**, 1988
10. ראו אצל ברקאי, ח', "תקציב הביטחון ירד", **גלובס**, 14 באוקטובר 1993
11. מתוך דברים שנאמרו במהלך הרצאה
12. **הארץ**, 31 באוקטובר 1996, עמ' 22
13. ראו את הכתבה "צבא השלום" מאת יואב לימור ועופר שלח ב**מעריב**, 7 בינואר 2000

כיצד היא רואה את עצמה וכיצד היא רוצה לראות את עצמה. את השיח הציבורי על צה"ל יש לערוך בעיתונות ובכלי התקשורת השונים, אך בלי הצורך האובססיבי של ניפוץ מיתוסים וחיפוש "הדם". חברה זקוקה למיתוסים אשר יאחו את השטחים הקיימים בה. חברה זקוקה לערכים קולקטיביים אשר יהיו שותפים לכולם כדי להיות בסיס נורמטיבי להשתייכות הפרטים לקבוצה, כדי ליצור את המשכיות החברה. אני מניח כי רק מיתוסים מסוגלים להביא את הציבור בחברה לוותרים ולקורבנות אישיים למען החברה, וכי רק מיתוסים מסוגלים ליצור חדות יצירה בעלת עוצמה אשר תניע את החברה להיות טובה יותר. המיתוס יוצר לנו זהות ומעניק משמעות לחיינו. אם המיתוס של צה"ל פוחת, עלינו ליצור מיתוס אחר, שאיתו תוכל החברה להזהות. דור הפלמ"ח ודור ה"צבר" ידעו להתאים מיתוסים קיימים של היהדות למציאות החדשה שנוצרה עם הקמת מדינת ישראל. גם על הדור הזה מוטלת החובה לעצב אתוס חדש, ייתכן על בסיס הישן.

הערות

1. להרחבה בנושא המהפכה בענייני ביטחון בישראל ראו: **מערכות** 364, יוני 1999
2. דברי סגן ראש אכ"א, תא"ל י' פוקס, מצוטטים בעיתון

מחזון למציאות במודיעין

מלווה הלחימה

עליונות טכנולוגית במודיעין מלווה הלחימה מהווה נדבך חשוב בתפיסת ה-RMA (המהפכה בעניינים הצבאיים) הנתנת דגש גדול יותר לגורמי אש מדויקים, ליכולות שליטה ובקרה ולמודיעין איכותי ובזמן. מטרת מאמר זה היא לסקור את קפיצת המדרגה שהתחוללה בשנים האחרונות בתחום המודיעין מלווה הלחימה עם כניסתה של מערכת ממוכנת העוסקת בתחום זה מזווית ראייתם של קציני המודיעין המנהלים את הפרויקט

מסוג זה, המנהלת מידע וידע מרחבי, מאפשרת קליטת מידע ישיר ממקורות האיסוף, שינועו ליחידות שונות, עיבודו והעברתו לגורמי התקיפה ביבשה ובאוויר.

לדעתנו, משפרת המערכת את מודל המשפך ומהווה תרומה מבצעית ליכולת להתמודד עם גודש המידע. יתר על כן, המערכת מספקת תמונת מצב אחודה ואינטגרטיבית, משפרת את השפה המשותפת בין גורמי האיסוף לגורמי העיבוד וההערכה, מקצרת את הזמן מרגע איסוף המידע ועד להעברתו לגורמי התקיפה ומשפרת את הדרישה עם גורמי האג"ם והאש.

המערכת הדיגיטלית למודיעין מלווה הלחימה

המערכת הממוכנת תומכת במספר שירותים ומשימות מודיעיניות ייעודיות. משימות ותהליכים אלה הם ייחודיים בהתאם לסוג המידע המרחבי הרלוונטי ומהווים השלמה לשירותים הכלליים לטיפול במאגרים המרחביים.

אולם התרומה העיקרית של המערכת היא בסיוע לניהול שתי המשימות המרכזיות של המודיעין: גיבוש תמונת המצב של האויב ויצור מטרות לתקיפה על-פי יעדי המפקד. להלן תיאור של שני השירותים המרכזיים שמספקת המערכת הממוכנת כתמיכה בביצוע המשימות המרכזיות של המודיעין.

גיבוש תמונת המצב של האויב

גיבושה והפצתה של תמונת המודיעין של אויב הן לב עבודת המודיעין והייעוד העיקרי של גופי המודיעין ברמות השונות. היישום במערכת תומך בתהליך של עיבוד הידיעות המרחביות והמודיעין, בגיבוש ובהצגה של תמונת המצב של האויב, בעדכון ובניהול של מפת מודיעין טיוטה, בעדכון מפת מודיעין עיקרית

סא"ל איל רוס"ן דורון

פתיחה

המודיעין אינו מטרה ואינו נעשה לשם עצמו. הוא אחד האמצעים המסייעים למפקד בקרב ופועל בעיקר בתחום של הספקת הנתונים לצורך קבלת החלטה טובה יותר ונכונה יותר לפני הלחימה, במהלכה ולאחריה.¹ בכך מהווים המודיעין ומודיעין השדה חלק ממאגר הידע והמידע של המפקד, מקבל ההחלטות. מבחנו של המודיעין טמון במידת הצלחתו לספק בזמן מידע שלם ככל הניתן, להעריכו ולהציגו באופן מדויק ובהיר ככל האפשר בהתאם לצרכים המבצעיים. (לפני הלחימה: לצורך התכנון, ובעת הלחימה: לשם ניהול הקרב והשגת הניצחון). בעשור האחרון אנו עדים להתפתחות מואצת של הצורך במודיעין מורכב יותר, מדויק יותר ובזמינות גבוהה יותר. המהפכה המתרחשת בעשור זה בשיפור יכולות האיסוף, השינוע והבנת התמונה באמצעות כלים ממוכנים, שחלקם אוטומטיים, מהווה מכפיל כוח בשדה הקרב. יכולות אלה מאפשרות לקמ"ן להעביר מודיעין איכותי ומדויק למפקד ולצרכנים המודיעיניים לצורך ביצוע משימות התמרון והאש לטובת הכרעה בשדה הקרב.

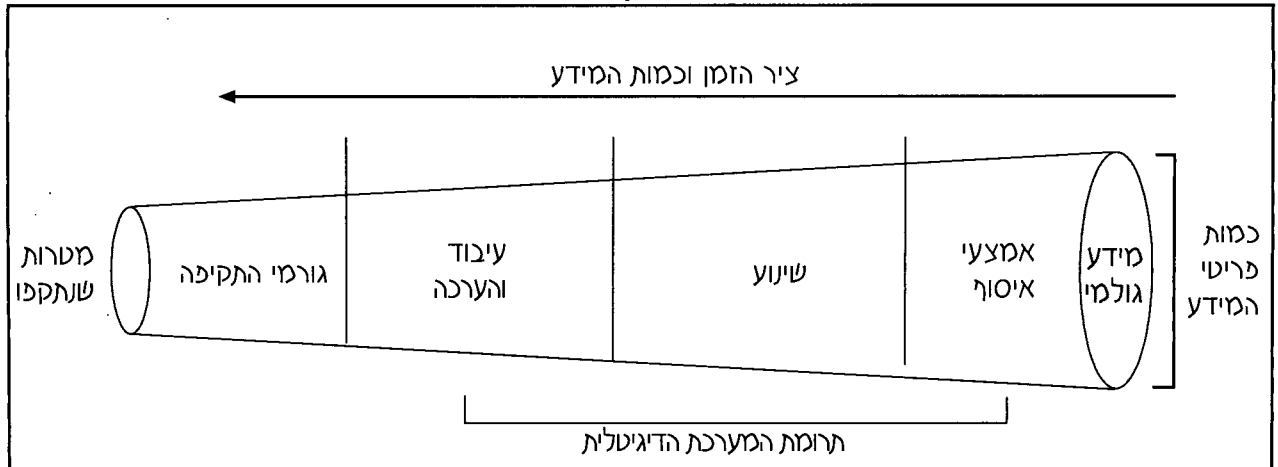
השיפור במודל המשפך

במלחמת קוסובו נוכחו גם האמריקנים² שכדי לאכן במדויק מטרות קרקעיות אין די ביכולות האיסוף (מזליטים ולווניים), אלא נדרשת גם מערכת תקשורת ומחשוב, המסוגלת לעבד במהירות את המידע ואת הידע המרחבי להעביר נתונים מדויקים על האויב ועל המטרות ליחידות השונות בתוך מספר דקות (ולא בתוך מספר שעות). מערכת ממוכנת

סא"ל איל הוא ראש פרויקט מודיעין מלווה לחימה בחמ"ן. רס"ן דורון הוא מהנדס המערכת בפרויקט.

מודל המשפר

והפצתה/ביזורה לצרכני המודיעין השונים.

גיבוש המונות המצב של המטרות

ניהול והפצה של תמונת המודיעין למטרות הם משימה המוטלת על המודיעין בכל הרמות ברגיעה, בבטיש, בתרגילים ובחירום. במסגרת משימה זו מוטל על המודיעין ליצור את הנתונים הדרושים לשם תכנון התקיפה של המטרות, להפיץ את המטרות הדרושות על בסיס היעדים שבתוכנית, לעדכן את נתוני המטרות לקראת התקיפה ולבדוק את תוצאות התקיפה.

המערכת תומכת במכלול המשימות הקשורות בתהליך הגיבוש של תמונת המודיעין למטרות, החל מקבלת יעדי התקיפה, הנקבעים על-ידי המפקד, עבור בתהליכי המודיעין השונים, שמטרתם לייצר מטרות העונות על קביעת יעדי המפקד ולהעביר מטרות אלה לגורמי תכנון האש, ועד לקבלה ולהערכה של מידת הפגיעה במטרות אלה.

מאגר המטרות המרחבי מנוהל על-ידי המשתמש ומכיל את נתוני המודיעין הנחוצים לקרב היבשה בתחום מטרות התשתית, עדכוני התפיסות, מטרות חדשות ומטרות בתנועה.

תהליך עבודת המודיעין, הממומש במערכת לגיבוש תמונת מצב אצל המשתמשים ברמות השונות, מתבצע החל מקליטת נתונים ועיבוד המידע המרחבי הנכנס, הפקת המטרות הדרושות על-פי היעדים שהוגדרו בתוכנית התקיפה וכלה בתוצר הסופי של תהליכים אלה, המתבטא בהפצת המטרות ובבדיקתן לפני התקיפה ואחרי התקיפה. כמו כן נתמכים גם קשרים עם גורמים אחרים בכל הרמות, העוסקים בטיפול במטרות (כגון: יחידות האיסוף, רמות שכנות/ממונות/כפופות, אג"ם וכו'). עיקר העבודה מתבצע בסיוע תצוגות גרפיות של תמונת המטרות והיעדים על גבי רקע מפות ועזרי מודיעין אחרים ובשילוב כרטיסים אלפא-נומריים של מטרות ושל יעדים.

תהליך העבודה מתחילתו ועד סופו מתמקד בעיקר בפריט הבודד, ובכך הוא שונה מתהליך עבודת המודיעין בגיבוש תמונת המצב של האויב, המתמקד באוסף פריטים שיש קשר ביניהם, ושמהם מתגבשת תמונת מצב כוללת.

והפצתה/ביזורה לצרכני המודיעין השונים.

מפת המודיעין העיקרית, שהיא תוצר מודיעין מרכזי, הנוצר בתהליך גיבושה של תמונת המצב, מציגה בפני צרכני המודיעין את מסקנותיה של הערכת המידע המודיעיני העדכני ביותר. גיבושה של תמונת המצב של האויב, המנוהלת על מפת מודיעין טיוטה, הינו תהליך מורכב ביותר, הכולל פעולות סינון, עיבוד, עדכון, אחזור וניהול המידע המרחבי המתקבל והאגור במערכת. רק לאחר שהסתיימו פעולות אלה, ואומתו פריטי המידע, הם מועברים למפת המודיעין העיקרית. ברגע שהועברו הפריטים למפת המודיעין הראשית, הם מופצים/מבוזרים לכלל צרכני המודיעין המנויים על המערכת.

יישום תמונת המצב במערכת הממוכנת משמש כלי מרכזי בתהליך העבודה המודיעיני ומסייע בפעולות העיקריות:

1. עיבוד המידע הנכנס תוך קיצור לוחות הזמנים הנדרשים להגעת המידע למשתמשים הרלוונטיים ולביצוע כלל הפעולות הנדרשות בתהליך. הפעולות כוללות אפשרויות גישה מהירות ונוחות לפריטי מידע מודיעיניים האגורים במערכת.
2. סיוע בתצוגות גרפיות נוחות ומתקדמות על רקע מפות. עזרים חזותיים אלה מסייעים להבנת התפתחותם של נתוני המידע המרחבי המתקבלים בשלב העיבוד ולהבנה נוחה יותר של תמונת המצב המתפתחת בשדה הקרב והמוצגת על גבי מפות המודיעין: הטיוטה והעיקרית. תצוגות גרפיות נוחות ומשוכללות מקילות על המשתמש להתמודד עם הגודש ועם המורכבות של המידע הזורם לתוך מכלול המודיעין.

תהליך עבודת המודיעין כולל הצטברות היקף גדול של נתונים. התהליך הינו מעגלי ומתאפיין ברצף פעולות של טיפול, עיבוד, הערכת מידע וגיבוש מסקנות מידעיות מרחביות בודדות או על סמך הצטברות אוסף של ידיעות מרחביות. עיקרו של התהליך בקבלת החלטה על עדכון או על אי-עדכון של תמונת האויב. היישום תומך בתהליך של עיבוד הידיעות המרחביות והמודיעין, בגיבושה והצגתה של תמונת מצב האויב, בעדכונה ובניהולה של מפת מודיעין טיוטה, עדכונה וניהולה של מפת המודיעין

תאור המצב בתחילת העשור

גורמי האש האלה מאפשרים פגיעה מדויקת, ולכן הם דורשים למודיעין בזמן קצר יותר ובאיכות דיוק גדולה יותר, שיאפשר פגיעה גם במטרות נייחות וגם במטרות נעות. בתהליכי העבודה הידניים היתה למכלולי המודיעין בעיה גדולה בהתמודדות אל מול הדרישות הני"ל, כיוון שלא הייתה אפשרות להתמודד עם שטף המידע.

בעיה נוספת הייתה הפער בהבנת התמונה המודיעינית אצל גורמי האיסוף. גורמים אלה, שעיקר עבודתם היה לקבל את הדרישות מגורמי המודיעין ולהפעיל בהתאם את אמצעי האיסוף ולשלוח את התוצאות לגורמי המודיעין השונים, נמצאים באתרים עורפיים הרחוקים משדה הקרב. הפער המבצעי בקשר בין גורמי ההערכה המודיעיניים לגורמי האיסוף צומצם באמצעות נציגי הצרכנים באתרים של גורמי האיסוף. נציגים אלה היו הצינור שבין שני הגופים. מצד אחד הם דאגו שדרישותיהם של גורמי המודיעין יבוצעו, ומצד אחר הם ריכזו את תמונת הלחימה לגורמי האיסוף. בכך היו למעשה גשר, שמטרתו לצמצם את הנתק.

של אנשי המודיעין) וכתוצאה מכך פחות משאבים הושקעו בתהליך הניתוח וההערכה של הנתונים והמבצעים. המודיעיניים והמבצעים.

העברת מידע גולמי ומידע מסוכסם בין מפקדות בוצעה על-ידי העתקה ידנית של מרשמים ונתונים על שקפי ניילון והעברתם ברכב או במסוק למפקדה השכנה.

תהליכים ידניים אלה יצרו בעיות קשות של אמינות, זמינות ועדכניות הנתונים. בעיות אלו רק הלכו והחריפו, כיוון שבמהלך השנים הושקעו משאבים רבים בשיפור יכולות האיסוף. נוספו אמצעי איסוף חדשים, ואלה שיפרו את יכולת האיסוף, טייבו את האיכות ואת הכמות הנקלטת ובכך הגדילו את כמות המידע והציפו את המכלולים. כתוצאה מכך עלתה דרגת הקושי ביכולת השליטה על המידע.

נוסף על כך – ובמקביל – חוזקו באופן משמעותי יכולות האש באמצעות סוגי נשק חדשים, המאפשרים ירי מרחבי ונקודתי כגון MLRS, חימוש מונחה מדויק, מסוקי הקרב וכו'.

לפני כחצי עשור בוצעו תהליכי עבודת המודיעין למלחמה בעיקר באופן ידני. בכל מכלולי המודיעין ביצעו עבודה ידנית של ריכוז נתוני המודיעין מיחידות האיסוף ומגורמי מודיעין שכנים. מדובר היה בתהליך טכני שארך מספר שעות בכל יחידה שקיבלה את הנתונים והעלתה אותם לטיפול על המפה.

ניהול הנתונים על מפה בוצע באופן ידני על ידי ציור של הכוחות על שקפי ניילון או באמצעות דגלונים קטנים התקועים על המפה ומסמנים את מיקום הכוחות והמטרות. נוסף על כך, לא כל המידע יכול היה להיות מועלה על גבי המפה, ולכן מידע נלווה נוסף חשוב היה נשאר רק על גבי דפי נייר, והיה קושי גדול לאתרו ולעשות בו שימוש מודיעיני.

קצב האירועים ושפע הנתונים בשדה הקרב הקשו על הבנת התמונה המודיעינית. במכלולי המודיעין ביחידות השונות ביצעו בעיקר עבודה טכנית הכוללת ריכוז מידע מיחידות האיסוף וסימונו על גבי המפה. פעילות טכנית זו העסיקה מש"קים וקצינים, אשר השקיעו זמן רב בתהליך שהוקצו לו משאבים רבים (כולל קשב

מודל הניהול של המידע המרחבי

בתפיסת הניהול של המידע המרחבי, הממומשת במערכת, מנהל הגורם המדווח מאגר מרחבי יחידתי. במאגר זה הוא מזין ומעדכן את המידע המרחבי שבאחריותו. בראייה המודיעינית, המקבלת תמיכה במערכת, חלק גדול של המשתמשים הם גורמים יצרנים וצרכנים בעת ובעונה אחת כחלק מעבודתם. לדוגמא: סוכנויות האיסוף מייצרות חומר (הנקלט במערכת) וצרכניות של תמונות המצב המסוכמות על-ידי גורמי המחקר (על בסיס המערכת). הצורך בניהול המאגר המרחבי היחידתי משתנה מגורם מדווח אחד למשנהו. אם הגורם המדווח הוא מחקר, הרי שרוב עבודתו מוקדשת לעיבוד המידע שקיבל, ולשם כך הוא משקיע תשומות רבות בניהול המאגר המרחבי שלו. לעומת זאת, אצל גורמים מדווחים, כגון תצפיות, מושקע פחות זמן בניהול המאגר.

המודל המידע הייחודי

ביזור המידע (דיווח מן היצרן לצרכן) מתבצע על-ידי העברה אוטומטית של עותק מידע מרחבי רלוונטי לצרכנים באתרים השונים. מידת הרלוונטיות מוגדרת על-פי סוג המידע המרחבי

(השכבה שלה שייך המידע, כגון שכבת פענוח, מטרות וכדומה) ועל-פי גזרת ההתעניינות הגיאוגרפית של הצרכן. הגורם המדווח יכול לסמן מידע מרחבי לביזור. לדוגמא: ביישום תמונת מצב של האויב משמעותה של העברת נתון למפה העיקרית היא ביזורו המידי והאוטומטי של נתון זה לצרכנים שביקשו מידע מרחבי זה בגזרה המתאימה. כאמור, הביזור הני"ל, שנעשה בצורה אוטומטית ולפי דרישותיו המדויקות של הצרכן, נתן מענה למשתמש המעוניין להפיץ את המידע.

קבלת המידע ואיגונו אצל הצרכן

מידע מרחבי מתקבל במערכת ואצל הצרכן בשתי צורות בסיסיות: האחת ללא הודעה מיוחדת, והאחרת מציבה את הרשומה המרחבית (פריט מידע בודד) בתור מידע מרחבי נכנס, המחייב אישור מיוחד של המשתמש.

המידע המרחבי, שלגביו נדרש אישור המשתמש, הינו מידע השייך לשכבות מידע החיוניות לעבודתו, ואשר נמצאות במרחב הגיאוגרפי שעליו הוא מופקד. לדוגמא, משתמש העוסק בייצור

אבא אל תתרגש,
אנחנו מייד מסדרים את זה...

...המחשב נתקע, מה יהיה?

כיוון שבלחימה קבועי הזמן לטיפול במידע המודיעיני הם קריטיים, יכולת זו של המערכת היא חשובה מאוד, משום שהיא מאפשרת לקצין המודיעין למקד את תשומת ליבו באזור הלחימה.

המערכת מאפשרת לקצין המודיעין למקד את תשומת ליבו באזור הלחימה.

קציני המודיעין, המשתמשים במערכת בכל הרמות (מרמת האוגדה ועד רמת המטכ"ל), מקבלים מיידיית וברציפות ידיעות מודיעיניות מיחידות האיסוף וידע מודיעיני מעובד. מידע מודיעיני זה כולל שיוך גיאוגרפי ומוצג מיידיית על מפה.

המערכת משפרת משמעותית את הדו-שיח שבין קציני המודיעין ברמות שצוינו עקב היכולת לעיין בכל עת בתמונות המצב (אויב ומטרות) המעודכנות של הרמה הממונה ושל הרמות השכנות. תמונות המצב נמצאות בזמינות מיידיית ומאפשרות לקציני המודיעין לשוחח אלה עם אלה על האירועים בשדה הקרב.

"תמונה אחת שווה אלף מילים" – הצגת הידיעה בעלת השיוך הגיאוגרפי על עמדת העבודה מאפשרת אחידות בדיווח, קיצור זמנים משמעותי, מבטיחה את שלמות המידע והצגתו בצורה בהירה ומהירה להבנה (ידיעה כזאת מועילת באופן אוטומטי באמצעות סימנים מוסכמים על המפה).

המערכת מאפשרת לקצין המודיעין למקד את תשומת ליבו באזור הלחימה.

המערכת מאפשרת לגורמי העיבוד להעביר דרישות למודיעין בצורה ממוכנת וגיאוגרפית אל גורמי האיסוף. המידע המודיעיני המיוצר אצל אותם גורמי איסוף מגיע ישירות לעמדות העבודה של קציני המודיעין.

מטרות בפיקוד, ואשר גזרת אחריותו היא רמת-הגולן, נדרש למידע מרחבי מגורמי האיסוף בגזרה גיאוגרפית זו. אי לכך מידע מרחבי, השייך לגזרה זו, ייכנס אוטומטית ל"מידע נכנס" של משתמש זה, כולל חיוויים רלוונטיים. רק לאחר שהמשתמש יסיים את הטיפול במידע המרחבי הנ"ל, יוסרו החיוויים מחלון "המידע הנכנס".

מידע מרחבי, המתקבל אצל הצרכן ללא הודעה מיוחדת, הוא מידע מרחבי השייך לגזרות גיאוגרפיות שאינן בתחום אחריותו של המשתמש ו/או השייכות לשכבות שאינן חיוניות לעבודתו של המשתמש.

בצורה זו מתבצעת, למעשה, ההתמודדות עם גודש המידע המודיעיני ביחידות השונות. באמצעות חלוקת המידע המרחבי לאזורי עבודה שונים מטפל כל משתמש בנתח מסוים, וכך נחלק העומס בין המשתמשים, ונחסכים צווארי בקבוק, שעלולים לעכב את התהליך המודיעיני של קבלת המידע, מיונו הראשוני וקבלת ההחלטה מה חשוב וערכי ומה לא.

יתרונות המערכת ותרומתה לתהליכים המבצעיים

המערכת מאפשרת לקצין המודיעין למקד את תשומת ליבו באזור הלחימה.

עם התקדמות הטכנולוגיה מוצף קצין המודיעין במידע שזורם אליו בכמויות אדירות מגורמי האיסוף. קצין המודיעין המשתמש במערכת יכול להגדיר לעצמו את החומר המודיעיני הרלוונטי עבורו ולקבל רק אותו.

נוסף על כך יכול קצין המודיעין להגדיר לעצמו אלו סוגי מידע מגורמי האיסוף מעניינים אותו, ועל-פי קביעתו זו הוא יקבל ישירות אל עמדת העבודה שלו רק את המידע הרלוונטי.

- כך גם באשר למטרות המיועדות לתקיפה. מטרות אלה מתקבלות אצל קציני המודיעין מהר ובצורה שמאפשרת לאחר בדיקה קצרה וכמעט ללא תהליך עיבוד ושכתוב להעבירן לגורמי האש לצורך תקיפתן.

סיכום

המערכת הממוכנת - מפפיל פוח בשדה הקרב
המערכת מאפשרת:

- שליטה על המידע
- היכולת לקבל ידיעות ישירות מכל גורמי האיסוף.
- היכולת להגדיר מרחב עבודה לצפייה ולטיפול גרפיוזואלי במידע.
- היכולת להפעיל כלים לדילול כמויות המידע.

הרחבת הידע המודיעיני

- היכולת להפיק ידע מודיעיני תוך ביצוע הצלבות בין שכבות המידע השונות במערכת.
- היכולת לצפות בידע המודיעיני של גופים שכנים.
- היכולת לשתף את הידע המודיעיני עם גורמי האיסוף ולהעביר את תמונת המצב לצפייה.

שלמות מערכתית

- פריסה רחבה של המערכת אצל גורמי האיסוף ואצל גורמי המודיעין הרלוונטיים.
- שליטה על המידע, הרחבת הידע המודיעיני והשלמות המערכתית מהווים עליונות מידע טכנולוגית במודיעין מלווה המלחמה.

- תמונת המצב המודיעינית המיוצרת אצל גורמי העיבוד מועברת גם לגורמי האיסוף באופן מיידי ורציף. גורמי האיסוף מעודכנים בצרכים המיוחדים של כל קצין מודיעין, ומכאן שהאיסוף מחודד וממוקד יותר לצרכים הרלוונטיים של קצין המודיעין.

- תהליכים אלה של היוזן מידע חוזר בין גורמי האיסוף לגורמי העיבוד הפכו את "שרשרת המזון" המודיעינית על פיה, כיוון שיכולות אלה הפכו גם את גורמי האיסוף לקוחות המידע המודיעיני המעובד ולא רק לספקיו.

- יתרון משמעותי נוסף הוא יכולת הבקרה הקיימת אצל גורמי העיבוד, המאפשרת לגלות פערים בהפעלת אמצעי האיסוף וכן פערים מודיעיניים. יכולת זו מאפשרת למקד ולמצות בצורה מיטבית את גורמי האיסוף.

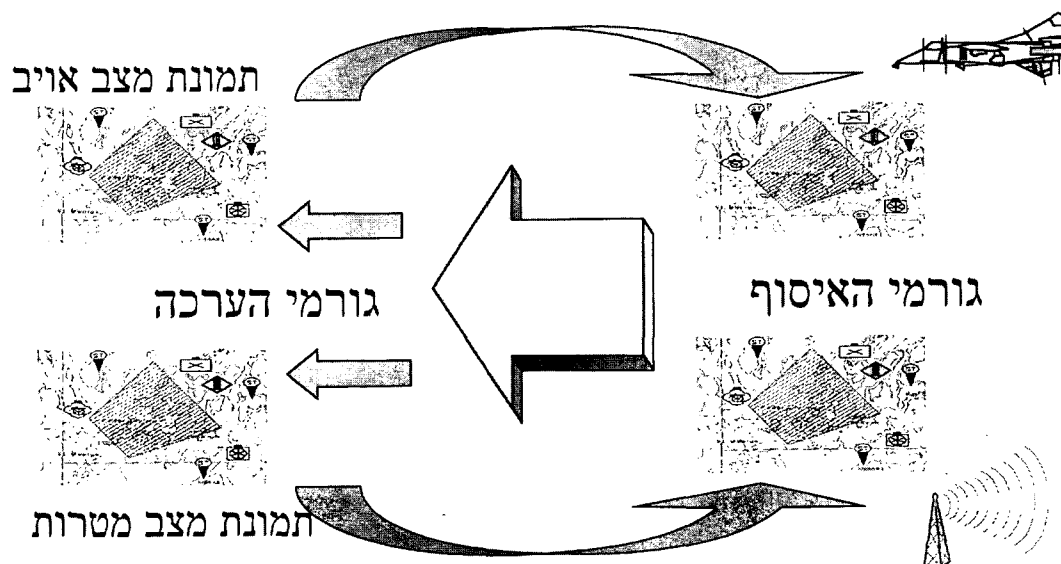
קיצור זמן

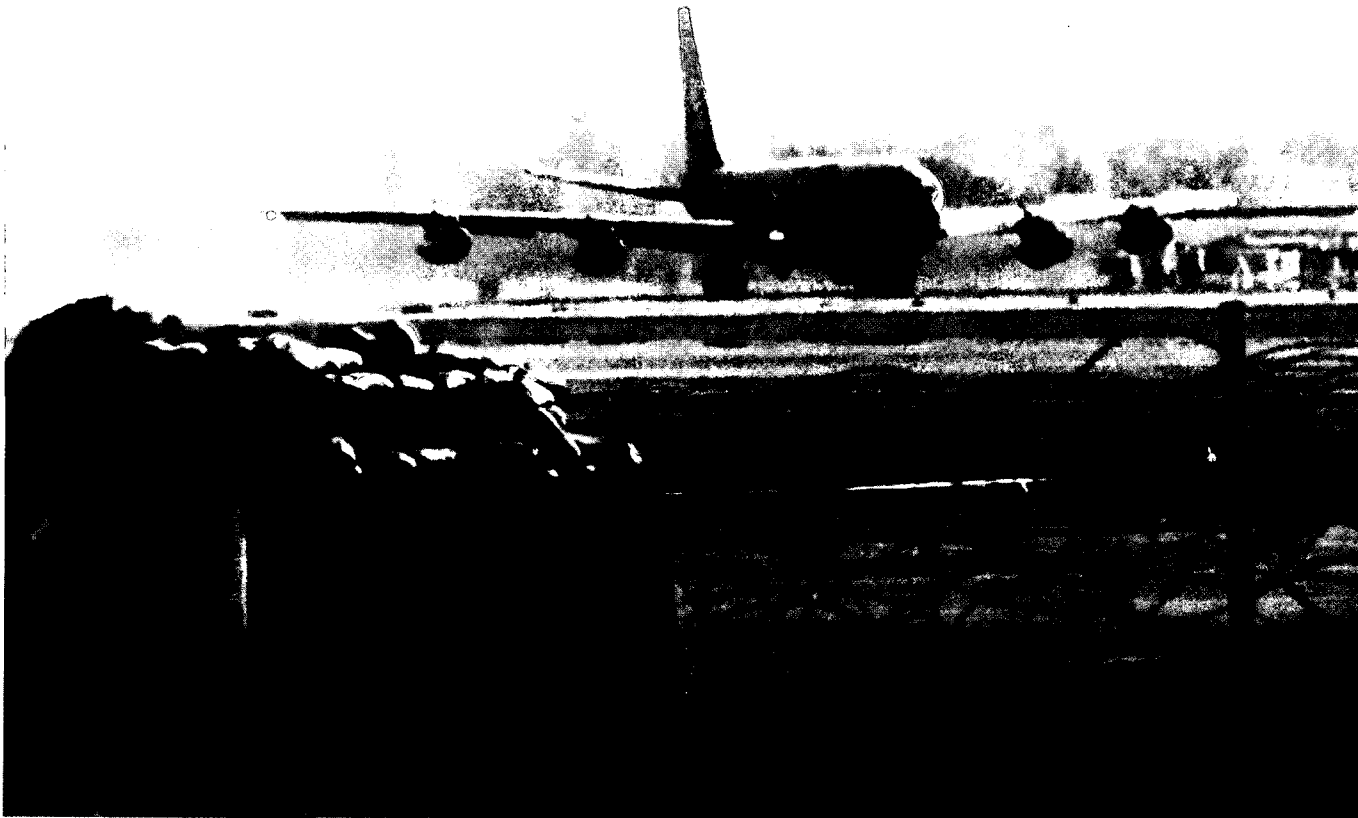
המידע המרחבי, שחשיבותו רבה ביותר לכלל מרכזי המודיעין בכל הרמות, מתקבל במהירות (מקבועי זמן של שעות רבות לקבועי זמן של שניות ספורות) ברמת דיוק גבוהה ובבהירות ומסייע רבות לתהליך העיבוד של קציני המודיעין ומאפשר קיצור משמעותי של זמני עבודה טכניים, שבעבר היו מושקעים בציור על גבי ניילונים שהודבקו על מפות.

קישור למערכות האג"ם והאש

- נפתרת אחת הבעיות הכאובות, שהיא העדכון ההדדי הרצוף בין האג"ם וגורמי האש למודיעין.
- הנתונים המעודכנים על תמונת כוחותינו זמינים בכל עת לכל גורם במודיעין וכן מתקבל עדכון רצוף של גורמי האג"ם בכל הרמות ביחס לתמונת המצב של האויב.

דו־שיח רציף ותמונת מצב אינטגרטיבית בין גורמי הערכה לגורמי איסוף

מטוס E-8 JSTAR (מצויד במערכת מכים משולבת לתצפית והרכשת מטרות) בערב הסעודית במהלך מבצע 'סופה במדבר'

הדרישות לקיצור זמן המענה ולהספקת מטרות מהירה לגורמי האש. כל אלה יובילו לפיתוח מערכות חדשניות, שיכללו בתוכן אלגוריתמים אוטומטיים להיתוך מידע, כלומר המחשב יקבל את פריטי המידע הגולמיים, ינתח אותם ויגיש לקמ"ן על בסיס קריטריונים ספציפיים תמונת מצב אויב או, לחלופין, ימליץ לקמ"ן להעביר לגורמי האש מטרות נבחרות לתקיפה. מערכות מתוחכמות ואלגוריתמים אוטומטיים אלה יובילו לקפיצת מדרגה במודיעין, שכן הם יאפשרו להתמודד מול כמויות מידע עצומות ויביאו לקיצור משמעותי בזמני התגובה של המודיעין אל מול גורמי האש (Sensor to Shooter). עדיין לא ברור כיצד יהיה וייראה תפקידו של הקמ"ן במציאות חדשה זו. עם התקדמות הטכנולוגיה סביר להניח שגם תפקידו ותפקודו יעברו מהפכה, אולם זהו נושא כבד בפני עצמו, שסביר להניח כי יעבור בחינה מדוקדקת בעתיד הקרוב.

הערות

1. יואל בן-פורת, **מודיעין ללחימה**, עמ' 62
2. יעקב צור, "אמל"ח וטכנולוגיה במלחמת קוסובו", **מערכות** 371, יולי 2000, עמ' 44-47

מכפיל הכוח בשדה הקרב

מה צופן בהוצו העתיד

על-פי תיאוריית ה-RMA תנאי הכרחי להשגת ניצחון הוא השגתה וביסוסה של עליונות מידע בשדה הקרב. עליונות זו תושג אך ורק באמצעות המשך פיתוחן של המערכות בד בבד עם התקדמות הטכנולוגיה. אנו צופים כי בעתיד הלא רחוק, עם השתכללות אמצעי האיסוף, יילך ויגבר גודש המידע אצל צרכני המודיעין, שכן האמצעים החדשים יביאו אליהם אלפי פריטי מידע בתוך דקות ספורות. במקביל יילכו ויגברו

האיום של בן-לאדן ועל "בוגרי אפגניסטן" על ישראל

לאחר נסיגת בריה"מ מאפגניסטן הפנו אלפי המתנדבים המוסלמים את הלהט הדתי שלהם בעיקר לפעולות טרור נגד ארצות-הברית. רק באחרונה הם החלו לפעול נגד יעדים ישראליים

סא"ל (מיל') יורם שוייצר

מאמר זה יציג בקצרה את מאפייניה של תופעת "בוגרי אפגניסטן" ואת מידת ההתאמה בין האידיאולוגיה המנחה אותם להיקף פעילותם מול יעדים ישראלים ויהודיים בחו"ל ויבחן אם קיימת מגמה להרחיב את פעילותם ולהעתיק אותה גם לתחומי של מדינת ישראל.

מִיָּהָּ "בּוּגְרֵי אַפְגַּנִּיסְטָן"?

המונח "בוגרי אפגניסטן" מתייחס לאלפי המוסלמים – בעיקר ממדינות ערב – שנהרו לאפגניסטן מכל רחבי העולם כדי להילחם לצד המוג'הדין המקומיים נגד צבא ברית-המועצות בשנים 1979-1989 ולדור ההמשך – "הדור השני" – שכלל מאות מתנדבים, רובם חברים בארגוני טרור איסלאמיים-ערביים. אלה שוגרו לאפגניסטן לאחר סיום המלחמה כדי להתאמן בלוחמת גרילה וטרור. ראוי לציין כי בקרב "בוגרי אפגניסטן", שזכו לכינויים דוגמת "הערבים האפגניים" ו"האפגניים"¹ – בעיקר מ"הדור השני" – מצויים גם לא ערבים, דוגמת הטרוריסטים

משנות ה-90 ואילך מהווים ארגוני הטרור האיסלאמיים הסונים בהנהגת "בוגרי אפגניסטן" גורם דומיננטי בזירה הבינלאומית. למרות השקפת עולמם הקיצונית באשר לתפקידם השלילי הפעיל של היהודים ושל ישראל במתקפת המערב על העולם המוסלמי מיעטו ארגוני הטרור הסונים לפגוע במטרות ישראליות ויהודיות. מאפיין זה בולט שבעתיים על רקע פעילות הטרור שביצעו ארגוני הטרור הפלסטיניים והשעייתים, שהיו הגורמים הדומיננטיים בטרור הבינלאומי בשנות ה-70 וה-80.

בראש המחנה של "בוגרי אפגניסטן" התייצב בשנים האחרונות האיש שמסמל אותם יותר מכול – המיליונר הסעודי אוסאמה בן-לאדן. בן-לאדן ייסד "חזית איסלאמית", שנועדה להיות משקל-נגד ל"קואליציה היהודית-נוצרית", שלפי השקפת עולמו מנסה להתנכל לאיסלאם.

חוקר וראש פרויקט החינוך במכון למדיניות נגד הטרור במרכז הבינ"תחומי בהרצליה

מקניה מטנוניה ומאיי קומורו, שהיו מעורבים בפיגועים בקניה ובטנוניה באוגוסט 1998.

"בוגרי אפגניסטן" הם השלד המרכזי בהנהגות של ארגוני הטרור הפונדמנטליסטיים העיקריים הפעילים במזרח התיכון. מעמדם ויוקרתם בארגוניהם נבנו על אתוס לחימתם בצבא האדום ועל הצלחתם להביס את המעצמה הנוצרית באפגניסטן – תבוסה שעל-פי תפיסתם האיצה את קריסתה בראשית שנות ה-90. ניסיונם הקרבי ונכונותם להקרבה אישית העניקה לוותיקי המלחמה באפגניסטן – בעיני חבריהם בארגוני הטרור – סמכות מקצועית ומוסרית להוביל מתקפת טרור נגד המשטרים "הכופרים" בארצותיהם ונגד בעלי בריתם – ובראשם ארה"ב וישראל. סיום המלחמה באפגניסטן הותיר

המתנדבים בפקיסטן ובאפגניסטן לוותה בשיעורי דת ובאינדוקטורי נציה אינטנסיביים. שהייתם הממושכת בחברה דתית מלוכדת, הלוחמות מלחמת ג'יהאד נגד אויב נוצרי, השפיעה על דפוסי חשיבתם ועל דרכי פעולתם.

מרכיב מרכזי בתפיסת עולמם של "בוגרי אפגניסטן" היה ניהול ג'יהאד הגנתי באופיו בפני "מתקפת המערב בראשות ארה"ב והיהודים המנהלים אותה ומכתיבים את מדיניותה".

אוסאמה בן-לאדן, מנציגיה הבולטים של תפיסה זו, ביטא בהצהרותיו הלוחמניות את "המאבק הדתי-תרבותי-היסטורי בין האיסלאם לבין הברית הקונספירטיבית היהודית-צלבנית", השואפת להכניע את האיסלאם ולכבוש את אדמותיו המקודשות.³ במספר ראיונות לעיתונים ובפרסומים מטעמו – דוגמת "הכרזת המלחמה מיוני 1996"⁴ והפתווה שפרסם בפברואר 1998⁵ – הציג בן-לאדן תפיסת עולם הגורסת כי האיסלאם מותקף על-ידי כוחות זרים וחילוניים ועל-ידי המודרניזציה המערבית.⁶ על-פי השקפה זו העולם כולו – והמזרח התיכון בפרט – הם זירה שבה מתנהל קרב הישרדות דטרמיניסטי בין שלוש הדתות העיקריות. במאבק זה התגבשה קואליציה נוצרית ("צלבנית") יהודית, שבאה לידי ביטוי בברית בין ארה"ב לישראל (והיהדות העולמית), ואשר כובשת את אדמותיו המקודשות ביותר של האיסלאם – מכה, מדינה וירושלים – ושואפת להכניעו. ברית זו מבצעת – לטענתו – טבח שיטתי ומכוון במוסלמים. בתור דוגמא הביא את "טבח" האוכלוסייה העיראקית המוסלמית על-ידי כוחות אמריקניים במלחמת המפרץ ב-1991, ההפצצות בעיראק בדצמבר 1998, הטבח בסברה ובשתילה בעת מלחמת לבנון והרג פלסטינים בשטחים בידי ישראל.⁷

במטרה לגייס ולהניע את אוכלוסיית המאמינים נזקק בן-לאדן

במדינה זו מאגר של לוחמים אלימים, קיצוניים, בעלי הכשרה וניסיון מעשי בלוחמת גרילה וטרור, שהונעו על-ידי תפיסה דתית רדיקלית. לוחמים אלה חיפשו פרוקן למרץ המהפכני-איסלאמי שלהם – ובעיקר תעסוקה בעידן שאחרי המלחמה. ותיקי מלחמת אפגניסטן תיעלו את הלהט האיסלאמי שלהם ואת ניסיונם הקרבי למספר ערוצים מרכזיים:

1. הם שבו לארצותיהם, תיגברו את הארגונים האיסלאמיים שפעלו בהן והסלימו את פעילותם של ארגונים אלה באופן ניכר – עד כדי סיכון יציבותם של המשטרים.
2. הקימו מסגרות ארגוניות חדשות, דוגמת ארגון "אל-קאעדה" בהנהגתו של אוסאמה בן-לאדן.
3. הקימו תאי טרור אוטונומיים, ללא זיקה ארגונית מוגדרת, אך תוך קיום זיקות הדדיות ביניהם ותוך טיפוח קשרים עם ארגונים פונדמנטליסטיים ממוסדים.
4. השתלבו באזורי לחימה שבהם הייתה מעורבות של קהילות איסלאמיות דוגמת בוסניה, צ'צ'ניה, טג'יקיסטן, קוסובו וקשמיר.²

השפעתם של "בוגרי אפגניסטן" ניכרה בפעילותם של ארגוני טרור רבים בעולם המוסלמי, ובהם הארגונים המצריים (אל-ג'מאעה אל-איסלאמיה) ו"הג'יהאד המצרי", ה-GIA האלג'ירי, "חרכת אל-אנצאר" ההודי, "אבו סייאף" הפיליפיני ו"אל-קאעדה" בפקיסטן של אוסאמה בן-לאדן. כמו כן הגיעו "בוגרי אפגניסטן" לתאי טרור פונדמנטליסטיים אוטונומיים.

מיוני 2001 התחילה המלחמה בין "הג'יהאד המצרי" ו"הג'יהאד הפיליפיני"?

תפיסת עולמם של "בוגרי אפגניסטן" עוצבה במהלך שהייתם ולחימתם באפגניסטן לצד המוג'הדין המקומיים. קליטת

לוחמים אפגנים ב־1989, בעת נסיגת בריה"מ מאפגניסטן

אולם אין זאת אומרת ש"בוגרי אפגניסטן" ישבו בחיבוק ידיים מוחלט. בשנות ה-90 – ובמיוחד במחצית השנייה של אותן שנים – הם ביצעו מספר פיגועים וניסיונות פיגוע נגד יעדים יהודיים וישראלים בחו"ל. הפיגוע הראשון – רצח הרב מאיר כהנא בנובמבר 1990 בניו-יורק – בוצע על-ידי פונדמנטליסט מוסלמי. ביוני 1993 סוכלה תוכנית של רשת טרור איסלאמית לבצע שרשרת של פיגועים בניו-יורק, שכללה – נוסף על פיגועם של בניין האו"ם ושל מטה ה"אף-בי-איי" – גם התנקשות בחייו של סנטור יהודי-אמריקני. רשת טרור זו פעלה באישורו ובהשראתו הדתית של השייח' המצרי העיוור עומר עבד א-רחמאן. התברר כי סעיד נוציר, רוצחו של כהנא, היה קשור לשייח' המצרי ולרשת הטרור שהייתה מעורבת בתכנון הפיגועים ששוכלו ביוני 1993.

במצרים ביצע ה"גמאעה אל-איסלאמיה" ב-19 באפריל 1996 (במהלך מבצע "ענבי זעם" בלבנון) פיגוע נגד תיירים במלון "אירופה" בקהיר. בפיגוע זה נהרגו 17 צליינים יוונים. בהודעה שבה נטל הארגון אחריות לפיגוע נאמר כי הוא כוון במקור נגד תיירים ישראלים, הנוהגים להתאכסן במלון זה.

פעיל בכיר בארגון ה"גיהאד המצרי", שנשפט במצרים באפריל 1999, העיד כי ארגונו (שהוא חלק מרשת הטרור של בן-לאדן), המונהג על-ידי ד"ר אימן א-זוואהירי, תיכנן לבצע פיגועים נגד יעדים ישראלים ברחבי העולם.¹⁰

ארגון ה-GIA האלגירי ביצע שלושה פיגועים נגד יעדים יהודיים בצרפת במסגרת מערכת הטרור הכוללת שלו במדינה זו באמצע שנות ה-90. פיגועים אלה כללו הצבתן של שתי מכונות תופת – הראשונה ליד בית-כנסת בליון ב-1994 (המכונית נטרלה) והשנייה ליד בית-ספר יהודי בוילרבאן ב-1995. הפיגוע השני לא סוכל, ומכונית התופת התפוצצה, אך בשל תקלה בצלול הפעמון, המבשר את סיום הלימודים, התעכבו התלמידים עוד מספר דקות בכיתות, וכך נמנע הרג המוני בקרבם.

ב-1996 נשלחה מעטפת נפץ לעורך עיתון יהודי בצרפת – קרוב לוודאי על-ידי פונדמנטליסטים איסלאמיים.

בירדן נעצרו ב-1995 חברים בקבוצת "בייעת אל-אימאם" ("שבועת האמונים לאימאם"), ובהם אחדים מ"בוגרי אפגניסטן" בראשות עצאם מחמד טאהר (המכונה "אבו מחמד אל-מקדסי") – פלסטיני שמוצאו מיפו. חברי הארגון תיכננו לבצע פיגועים נגד יעדים ישראלים בירדן. ביולי 1997 נעצרו חברים בקבוצה, שתיכננו לחדור לישראל כדי לבצע פיגועים.¹¹

ניתן להעריך כי מיעוטם היחסי של הפיגועים ושל ניסיונות הפיגוע מצד "בוגרי אפגניסטן" נגד יעדים ישראלים ויהודיים בחו"ל עד כה נובע מהסיבות הבאות:

1. מיקוד מאבקם בראש ובראשונה במשטרים האנטי איסלאמיים בארצות מוצאם במטרה להחליפם במשטרים איסלאמיים הנוהגים על פי השריעה.
2. "הסתפקותם" בשילוב פיגועים ספורדיים בלבד נגד יעדים אלה במכלול פעילות הטרור שהם ביצעו נגד יריביהם הלא מוסלמים.

למונחים בעלי משמעות היסטורית וקונוטציה איסלאמית כמו "צלבנים" ו"גיהאד". את הטפותיו לפעילות אלימה הוא נימק במונחים של הגנה על קודשי האיסלאם. את המוסלמים הוא מציג כקורבן. באמצעות האלימות והטרור רוצה בן-לאדן להוכיח לקהל מאמיניו כי אויבי האיסלאם – שלכאורה לא ניתן להכניעם, דוגמת ארה"ב, רוסיה וישראל – פגיעים בשל חולשת אמונתם. נוסף על תכלית זו – הפסיכולוגית – יש לטרור של בן-לאדן מטרה נוספת: "טיהור" הערים הקדושות מכה ומדינה "הנמצאות תחת כיבוש אמריקני". גורל דומה של "טיהור" חזה בן-לאדן לאדמת הקודש של אל-אקצא, הכבושה על-ידי ישראל.⁸ בראשית 1998 איגד בן-לאדן סביבו קואליציה איסלאמית, שנועדה לסייע לו לגבש חזית נגד "הברית היהודית-צלבנית". ב-23 בפברואר 1998 הוא כינס את ראשיהם של מספר ארגונים איסלאמיים באפגניסטן והכריז על הקמתה של "החזית האיסלאמית הבינלאומית לגיהאד נגד הצלבנים והיהודים". "החזית" פירסמה פסק-הלכה, שעליו חתומים מנהיגיהם של ארגונים איסלאמיים, ובהם: אוסאמה בן-לאדן, העומד בראש "אל-קאעדה", אימן א-זוואהירי, מנהיג פלג ב"גיהאד האיסלאמי המצרי", אחמד ריפאעי טה, מנהיג ה"גמאעה אל-איסלאמיה" המצרי, שייח' מיר חמזה, מזכיר ג'מיעת אל-עולמא הפקיסטני; פזול רחמאן, האמיר של תנועת הגיהאד של בנגלה-דש. בפסק-הלכה קראו החתומים עליו לכל המוסלמים בעולם לראות בהרג אמריקנים ובעלי בריתם – אזרחים ואנשי צבא כאחד – חובה אישית כדי לשחרר את "המקדש הקדוש במכה" (דהיינו להפיל את השלטון הנוכחי בערב הסעודית) ואת "מסגד אל-אקצא" (דהיינו את ארץ-ישראל בכלל ואת ירושלים בפרט).⁹

פעולותיו של בן-לאדן נגד יעדים יהודיים וישראלים בחו"ל

למרות הרטוריקה הארסית של "בוגרי אפגניסטן" – ובן-לאדן בראשם – המזכירה בסגנונה את "הפרוטוקולים של זקני ציון", היא לא הביאה בעקבותיה עד כה גל של פיגועי טרור נגד יעדים יהודיים וישראלים בזירה הבינלאומית.

3. מיקוד פעילות הטרור ביעדים אמריקניים מתוך ראייה שארה"ב היא היריב המרכזי שאותו יש לתקוף כדי להגן על האיסלאם.

הגברת הפעילות מול ישראל

בשנה האחרונה מסתמנת האפשרות ש"בוגרי אפגניסטן" בהנהגתו של בן-לאדן החליטו למקד חלק מפעילותם נגד יעדים ישראלים בחו"ל ואף בישראל עצמה. האירוע אשר ביטא מגמה זו יותר מכול היה מערכת טרור שסוכלה בירדן בדצמבר 1999 עם מעצרה של רשת טרור פונדמנטליסטית איסלאמית. פרשה זו היא בבחינת קו פרשת מים בפעילות נגד ישראל, שהוכוונה על-ידי פעילים מרכזיים בארגון "אל-קאעדה".

רשת הטרור הירדנית כללה ירדנים, עיראקי, אלגירי ופלסטינים בעלי אזרחות אמריקנית. העצורים הודו בחקירתם כי התאמנו באפגניסטן במחנה אימונים הממומן על-ידי בן-לאדן והסתייעו באנשי קשר מארגון "אל-קאעדה" הנמצאים בפקיסטן ובאפגניסטן.¹² אחדים מחברי הרשת אומנו בלבנון בסיועם של החיזבאללה ושל פלסטינים ממתנגדי ערפאת.

חברי הרשת תכננו לבצע פיגועי הרג בתיירים ישראלים, יהודים ואמריקנים במלון "רדיסון" ברבת-עמון, בקבר משה על הר נבו ובמעברי הגבול בין ירדן לישראל. כמו כן הם התכוונו להרוג צליינים המבקרים במקום הטבלתו של ישו.¹³

תופעה חדשה הראויה לתשומת לב היא המאמץ שעושים אנשי בן-לאדן לגייס פלסטינים תושבי השטחים לפעילות בישראל. אף שעדיין לא מדובר – ככל הידוע – בתופעה גורפת, היו בשנה האחרונה מספר מעצרים, המחייבים היערכות לקראת אפשרות כזאת. כך, למשל, נעצר בישראל בפברואר 2000 סאאד הינדאווי, פלסטיני שמוצא משפחתו מחלחול, "בוגר אפגניסטן", שהתגורר במשך שנים רבות בלבנון. משפחתו שבה לישראל עם הקמת הרשות הפלסטינית, ואביו של העצור מכהן במסגרתה כראש משטרת חברון. הינדאווי הודה בחקירתו כי התאמן ב-1998 בלוחמת גרילה ובטרור במחנה דורנטה, המשמש כאחד ממחנותיו הראשיים של אוסאמה בן-לאדן באפגניסטן. ברשותו נמצאו תרשימים להרכבת מטעני חבלה. למרות הכחשותיו הוא חשוד כי התכוון לבצע פיגועים בישראל – ייתכן שבשיתוף פעולה עם פלסטינים מקומיים.¹⁴

ב-21 באוגוסט 2000 פורסם בישראל דבר מעצרה של רשת טרור פלסטינית חודשיים קודם לכן. נביל עוכל, פלסטיני ממחנה הפליטים ג'באליה ברצועת עזה, שהיה ראש הרשת, התאמן בשנת 1997 באפגניסטן בירי ובחבלה במחנה השייך לאוסאמה בן-לאדן. כששב לשטחים גייס מספר פעילים מאיו"ש ומעזה וערבים ישראלים חברי התנועה האיסלאמית והתכוון לשלוח אותם לאימונים באפגניסטן. עוכל הודה כי עמד בקשרים עם השייח' אחמד יאסין, גילה לו כי התאמן באפגניסטן וקיבל ממנו כסף למימון ולהתארגנות. הרשת התכוונה לבצע פיגועים בהיקף נרחב בתחומי ישראל, ובהם פיגועי התאבדות, חטיפת חיילים ואף פיגועים בהתנחלויות באמצעות ירי טילים.¹⁵

לא ברור מה גרם לשינוי המסתמן אצל בן-לאדן ואצל "בוגרי אפגניסטן" הנתמכים על ידו להגביר את פעילות הטרור נגד יעדים ישראלים ואף לפעול בתוך גבולותיה של מדינת ישראל. ייתכן שהדבר נובע מביקורת שנמתחה על נטייתו להתמקד ביעדים אמריקניים תוך "הזנחת" המאבק לשחרור המקומות הקדושים בפלסטין. סיבה אפשרית נוספת לכך היא מעורבותם ההולכת וגוברת של פלסטינים בחזית האיסלאמית של בן-לאדן. יהיו הסיבות למדיניותו החדשה של בן-לאדן אשר יהיו – ישראל חייבת להיערך לאפשרות כי יהיה עליה להתמודד בעתיד עם יריב נוסף שהוא איסלאמי-פונדמנטליסטי ואלים. "בוגרי אפגניסטן" נהנים מסיוע של מדינות מוסלמיות תומכות טרור דוגמת אפגניסטן, סודן, תימן ואיראן. אלה מעניקות להם מחסה ומאפשרות להם להתאמן בשטח. אחדות מאותן מדינות אף מסייעות באופן פעיל בהדרכת הטרוריסטים. כמו כן עומד לרשותם הונו המופלג של אוסאמה בן-לאדן המוקדש לקידום הג'יהאד העולמי נגד יריבי האיסלאם.

בשנים האחרונות, בעיקר על רקע התהליך המדיני המורכב והרגיש בין ישראל לפלסטינים, הפך הטרור בראייה של מקבלי ההחלטות בישראל מבעיה טקטית לבעיה אסטרטגית. מצב זה עלול להעניק משמעות חמורה במיוחד להצטרפותם של "בוגרי אפגניסטן" למאמץ של הגורמים האיסלאמיים הפונדמנטליסטיים הפלסטיניים לבצע פיגועים בישראל.

הערות

1. אי יערי, "האפגנים באים", **מוסף שבת של מעריב**, 5 ביולי 1996, עמ' 12.
2. Schweitzer, Y, "Middle East Terrorism: The Afghan Alumni", **The Middle East Military Balance 1999-2000**, Slomo Brom & Yiftah Shapir, editors, p.122.
3. "Interpreting the Broader Context and Meaning of Bin-Laden's Fatwa", Ranstrop, **Studies in Conflict Terrorism**, Vol. 21, October- December 1998, p. 322 (Ranstrop).
4. Public Indictment against Bin-Laden and Mohammad Atef, United States Attorney, November 1998, New-York, p. 12.
5. "Interpreting the Broader Context and Meaning of Bin-Laden's Fatwa", Magnus Ransport, **Studies in Conflict Terrorism**, Vol. 21 October-December 1998, p. 328.
6. Ransport, p. 322.
7. "American Soldiers Are Paper Tigers — Interview", **Middle East Quarterly**, Vol. V, No. 4, December 1998, p.78.
8. Ranstrop, p.322.
9. Ranstrop, pp. 328-330.
10. ס"צ, 29 פברואר 1999.
11. נ' טל, **עימות מבית – התמודדות מצרים וירדן עם האיסלאם הקיצוני**, הוצאת פפירוס, אוניברסיטת תל-אביב, 1999, עמ' 208.
12. **ניו-יורק טיימס**, מהדורת האינטרנט, 29 בפברואר 2000.
13. סוכנות ס"צ המצטטת את רשת ABC מ-21 בינואר 2000.
14. **כל העיר**, 23 במארס 2000.
15. **הארץ**, 22 באוגוסט 2000.

תרומת המידור במצרים

להפתעה במלחמת

יום הכיפורים

רק צוות מצרי מצומצם ביותר עסק בהכנות למלחמה, בעוד שכל שאר גורמי השלטון נותרו ממודרים וניהלו חיי שגרה. זו אחת הסיבות המרכזיות להפתעה של מלחמת יום הכיפורים ולהישגים שהיו למצרים בתחילת המלחמה

סא"ל (מיל') יוחאי שקד

מבוא

ב-6 באוקטובר 1973 פתחה מצרים – יחד עם סוריה – במלחמת יום הכיפורים. את המלחמה תיכננו המצרים תחת מעטה כבד של סודיות ושל מידור, עד כי אפילו מדינאים מצרים בכירים לא שותפו בהכנות המעשיות למערכה.

הפיקוד המצרי השקיע מאמצים ניכרים כדי להשיג הפתעה אסטרטגית ואופרטיבית, אך נראה כי לא ציפה שיצליח עד כדי כך ולא ראה בהצלחתה של תוכנית ההונאה משום תנאי בל יעבור לביצוע המתקפה. הוא התכוון לכ-20 אלף הרוגים מצרים בשלב הראשון של הלחימה, כיוון שהעריך שלא יצליח להפתיע את הישראלים. ניתן לומר במידה מסוימת של ודאות, כי ראשי השלטון במצרים הופתעו מהצלחתם להפתיע את ישראל.

תוכנית ההונאה המצרית – בעיקר ברמות הטקטית והאופרטיבית – כבר זכתה למחקרים רבים, אולם ההיבט שבו מתמקד מאמר זה – המידור ברמה המדינית-אסטרטגית – עדיין לא זכה לתשומת הלב הראויה.

חשוב לציין שלמנהיג במדינות בעלות שלטון ריכוזי יש חופש פעולה נרחב ביותר, ובידו סמכויות כמעט בלתי מוגבלות, שמסייעות לו לשמור סודות ולהסתיר תוכניות מלחמה

אפילו ממקורביו. ישנן הוכחות ממשיות שסאדאת לא שיתף את חבריו להנהגה בתוכנית המלחמה ובעיקר בתאריך פרוץ המלחמה. (זאבי, 1980, עמ' 7)

יסודות המידור בתוכנית ההונאה

שורשיה של תפיסת הביטחון המצרית בשנות ה-70 יונקים באופן ישיר מהדוקטרינה הסובייטית. באותן השנים תירגמו המצרים, פירסמו והטמיעו בתפיסת הביטחון ובתורת הלחימה שלהם את הדוקטרינה הסובייטית, ובכלל זה את דוקטרינת ההונאה הסובייטית, שגובשה במהלך מלחמה העולם השנייה

ולאחריה וכונתה "מסקירובקה". (זאבי, 1980, עמ' 27-28) על-פי הדוקטרינה הסובייטית מושגת הפתעה בתחילת המלחמה באמצעות שני אלמנטים מרכזיים – אקטיבי (הונאה) ופסיבי (שמירת סודיות).

ברמה האסטרטגית מיועדת "מסקירובקה"¹ לסייע בקידום המטרות הלאומיות הבסיסיות ולהטעות את האויב ביחס לשאלות המדיניות העומדות על הפרק וכן ביחס למצב הצבאי והכלכלי של המדינה. "מסקירובקה" צריכה להסתיר את כוונתה של המדינה לצאת למלחמה,

את ההכנות שהיא עושה לקראתה וכן את תוכניות ההתקפה הספציפיות: כיוון המאמץ העיקרי, שיטת הלחימה וכו'. "מסקירובקה" ברמה האסטרטגית מונחת על-ידי הדרג המדיני ומבוצעת על-ידי הצמרת הביטחונית-צבאית, שאחד מתפקידיה המרכזיים הוא לוודא שהצבא כולו והסקטור האזרחי ישותפו

בהכנות למלחמה, בלי שהם יידעו איזה תפקיד הם ממלאים בפועל ובאיזו מידה הם חלק מתהליך ההונאה. ראוי להדגיש כי ברמה האסטרטגית – בניגוד לרמות הנמוכות יותר – נעשה שימוש רב יותר בשמירה על הסודיות מאשר בהונאה כדי ליצור הפתעה אסטרטגית.

שמירת הסוד והמידור

השיטות שהדגישו הסובייטים לשמירת הסודיות הן: ביטחון שדה, אבטחת מסמכים, אבטחת מתקנים, צנזורה צבאית, אבחון כוח אדם ובראש ובראשונה המידור. הדוקטרינה הסובייטית

קצין מודיעין

אם נכונה הנחה זו, הרי המסקנה היא שסאדאת לא שיתף איש בהחלטה שקיבל, שכן בשום ספר זיכרון של בכיר מצרי אין אזכור להחלטה של סאדאת בקיץ או בסתיו 1972 לצאת למלחמה. וכך כותב, למשל, ראש אגף המבצעים באותה עת, עבד אל-עיאני אל-גמסי על ישיבת המועצה העליונה של הכוחות המזוינים באוקטובר 1972:

"ענייני המלחמה היו עיסוקנו העיקרי במצרים. הנשיא סאדאת דיבר בבירור כאשר הצהיר בפנינו במספר הזדמנויות על כוונותיו באומרו כי הוא החליט לצאת למלחמה, וכי כוחותינו המזוינים צריכים להיות מוכנים לכך. דבריו בפני המועצה העליונה של הכוחות המזוינים, שהתכנסה בגיזה ב-24 באוקטובר 1972,

מדגישה שמספר שותפי הסוד לכוונה ולתוכנית צריך להיות מצומצם ככל האפשר, ולכן מאמצי ההסתרה צריכים להיות מכוונים הן כלפי חוץ (האויב) והן כלפי פנים (הכוחות שיוציאו לפועל את התוכנית).

מידור אין משמעותו מניעת כל המידע מכל האנשים, שכן נקיטת גישה כזאת עלולה להביא לאי-תפקודה המוחלט של המערכת. משמעות המידור היא מסירת מידע בזמן הנכון ובמינון הנכון לכל שותף סוד כך שהוא לא יקבל מידע מעבר לנחוץ לו באופן מיידי לשם ביצוע חלקו בתוכנית בכללותה. ישנן שלוש רמות של מידור ברמה האסטרטגית: שותפי סוד מלאים, שותפי סוד חלקיים וממודרים באופן מוחלט.

בהקשר שלנו כוללת הרמה הראשונה של שותפי הסוד המלאים את כל מי שידעו הן את פרטיה של התוכנית המבצעית המצרית והן את לוחות הזמנים לביצועה.

הרמה השנייה כללה את אלה שידעו על הכוונה הכללית לצאת למלחמה, אך לא על לוחות הזמנים המדויקים. באשר לתוכנית המבצעית – הם היו בקיאים רק באותם היבטים הנוגעים ישירות לתפקידיהם.

המשתתפים ברמה השלישית כלל לא ידעו אם התקבלה החלטה כלשהי ביחס ליציאה למלחמה, ובוודאי שלא היה להם שום מושג על לוחות הזמנים. באשר לתוכנית המבצעית – גם הם היו בקיאים רק באותם היבטים הנוגעים ישירות לתפקידיהם. חשוב לציין, כי ככל שהתקרב המועד המתוכנן למלחמה, כך היה צורך להגדיל את מספרם של שותפי הסוד.

הציבור הרחב אומנם אינו יכול להיות שותף סוד לתוכנית המלחמה, אבל כל שלטון – גם הריכוזי ביותר – אינו יכול להחליט על יציאה למלחמה בלי להכין את אזרחיו לקראתה. בספר "מלחמת רמדאן" נכתב כי כך עשה גם סאדאת: "במקביל נעשתה גם פעולה להכנת המדינה והעם למלחמה העתידה, לסיבוב הרביעי בסכסוך הערבי-ישראלי, למערכה הגורלית." (אלבדרי, 1974, עמ' 60)

פרק א' – ההכנות המקדימות למלחמה

צניית האופציה הצבאית למלחמה

בקיץ 1972 הורה הנשיא סאדאת לשר המלחמה שלו, מוחמד צאדק, להשלים עד אוקטובר 1972 את ההכנות למלחמה. ב-24 באוקטובר 1972 כינס סאדאת את המועצה העליונה של הכוחות המזוינים, ומהדיון שהתנהל שם הבין שהצבא אינו מוכן מבחינת כשירותו ותוכניותיו. שמונה ימים לאחר אותה ישיבה הדיח סאדאת את צאדק ומינה במקומו את איסמאעיל עלי, ששירת קודם לכן כראש המודיעין הכללי. עלי נכנס לתפקידו ב-30 באוקטובר 1972, ומסוף נובמבר החל לעבד תוכנית התקפית, "שנועדה מלכתחילה לשמש כאופציה צבאית נבחרת בידי מצרים, למקרה של אי-התקדמות בתהליך המדיני." (בר, 1986, עמ' 28) מהשתלשלות דברים זו ניתן להסיק שסאדאת החליט לצאת למלחמה בקיץ 1972 או לכל המאוחר בסתיו של אותה שנה.

נשיא מצרים, אנואר א-סאדאת

את ההחלטה לצאת למלחמה קיבל סאדאת בקיץ 1972 או לכל המאוחר בסתיו של אותה שנה

מבהירים זאת היטב. אולם ההחלטה על המלחמה לא קיבלה את הגושפנקה הרשמית, שבעקבותיה היו צריכים לבוא צעדים מעשיים בדרג של המדינה ושל הכוחות המזוינים, אף שהכנת המדינה למלחמה והכנת הכוחות המזוינים וציודם לשם כך נמשכו ולא פסקו אף לרגע. (גמסי, 1987, עמ' 152)

מועד ההחלטה לצאת למלחמה

מאחר שאין שום עדות לכך שסאדאת החליט כבר ב-1972 לצאת למלחמה, הרי יש לבחון את האפשרות שההחלטה התקבלה רק ב-1973. חוקרים אחדים טוענים שסאדאת החליט על המלחמה לאחר שתי הפגישות שקיים יועצו, חאפז איסמאעיל, עם הנרי קסינג'יר בתחילת 1973. העדויות על פגישות אלה חלוקות: סאדאת והייכל טוענים כי קסינג'יר העביר במהלכן מסר, שלפיו כל עוד מצרים היא הצד המובס, אין הוא יכול לקדם את הסדר מדיני. לטענה זו אין שום אישור במקורות האמריקניים, אולם ייתכן כי זה מה שהבין סאדאת מהפגישות, ובעקבותיהן התחזקה תחושתו שללא מלחמה אין לו שום סיכוי להניע את התהליך המדיני.

חיזוק להנחה זו ניתן למצוא במהלכים שנקט סאדאת לאחר המגעים עם קסינג'יר: במאוס 1973 הוא הרכיב ממשלה חדשה בראשותו, וזו החליטה ב-5 באפריל כי אין מנוס מיציאה למערכה צבאית.

הכנת התוכנית למלחמה

"התכנון החל עם כניסתו של אחמד איסמאעיל עלי לתפקידו כשר המלחמה ב-1 בנובמבר 1972. המשימה הראשונה שעמדה לפני שר המלחמה החדש הייתה שיקום מערכת הביצורים המצרית בקו התעלה (סוללות העפר) ועדכון תוכנית ההגנה המצרית – תוכנית 200 – שהונחה, כביכול, בתקופת כהונתו של קודמו, צאדק. משימה זו הושלמה בתוך חודש ימים, ב-20 בנובמבר". (בר, 1986, עמ' 42)

"בסוף ינואר 1973 התארגן מחדש הפיקוד

המשותף של איחוד הקהילות הערביות (האיחוד בין מצרים, סוריה ולוב, שהוכרז בבנגאזי באפריל 1971), ואחמד איסמאעיל התמנה למפקד הכללי של "הכוחות המזוינים המשותפים". (בר, 1986, עמ' 42)

"בעקבות זאת נמסר לאגף המבצעים של המפקדה הכללית המשותפת לבדוק את המצב הצבאי בחזית הסורית והמצרית, לסקור את צורכי הפתרון הפתוחות בפני האסטרטגיה הערבית ולעבד שיטת שליטה מאוחדת בשתי החזיתות... ב-10 במאוס 1973 סיים המפקד הכללי של הכוחות המזוינים המשותפים את בדיקת התכנון למהלומה האווירית המשותפת, שנועדה לפתוח את המלחמה על מנת להחליש את כוח האוויר הישראלי ולשתק את רשת השליטה ולוחמת-הנגד האלקטרונית". (אלבדרי, 1974, עמ' 57)

בסוף פברואר 1973 הוציא הנשיא סאדאת את ההנחיות האסטרטגיות למלחמה, ובהן כתב: "הכרח שתהיה ידינו על העליונה ב-24 השעות הראשונות לחימה". (סאדאת, 1978, עמ' 184) הנחיות אלה, שניתנו לשר המלחמה, קבעו כי יש להמשיך לתכנן בפירוט את תוכנית האב למתקפה. אין אזכור שמישהו מהדרג המדיני – נוסף על הנשיא סאדאת – היה שותף לגיבוש הנחיות אלה.

"ב-21 במאוס 1973 קיים המפקד הכללי של הכוחות המזוינים ישיבה עם אגף המבצעים, ובה נקבעו פרטי יום ה"ע" ושעת ה"ש"... ב-1 באפריל 1973 אורגן שיתוף הפעולה בחזית הסורית: נקבעה שיטת הפיקוד המשותף והשליטה בשתי החזיתות והדרכים לחילופי האינפורמציה ביניהן". (אלבדרי, 1974, עמ' 57)

נוהל הקרב שתואר על-ידי הכותבים המצרים, ושנעשה לכאורה בשיתוף פעולה עם סוריה,² הוא תהליך שגרתי של הצבאות להכנת תוכניות מבצעיות לשעת חירום, גם כאשר אין כוונה ממשית לבצען בטווח הזמן המידי. נוהל הקרב להכנת התוכניות התנהל באופן ממודר תוך ביצוע צעדי הסתרה רגילים הנהוגים במקרים כגון אלה. אילו היה התהליך נחשף על-ידי ישראל, לא היה בכך כדי להצביע על כוונה קונקרטית ועל מועד צפוי – ולכן המידור שנקט היה שגרתי כלפי הצבא וכלפי האויב. בכל מקרה היה נוהל הקרב, המשותף לשני הצבאות ואשר מתואר על-ידי המצרים, מצומצם ביותר (שני הצדדים מיעטו לנסוע זה אל זה) ומנע דליפת סימנים המעידים על קיומו. וכך תוארו הדברים בספר "מלחמת הרמדאן": "מצד אחד נערכה פעולת תדריך במשימות המבצעים לדרגים השונים, ופעולות אלה הוצגו כתרגילים טקטיים. כן נקבע סדר מיוחד לתפוצה של מסמכי תוכניות הפעולה בכל הדרגים וכן מדרג לדרג הנמוך ממנו תוך הגדרת בעלי התפקידים החייבים להיכלל בתפוצת המסמכים

השיטה שנקטו המצרים גורסת שתוכניות

התקפיות, בניגוד לתוכנית הגנה, אינן

יורדות לדרגים הטקטיים ואפילו לא

האופרטיביים

להוריד את התכנון אל הדרגים הנמוכים בהדרגה לפי לוח זמנים

קבוע". (אלבדרי, 1974, עמ' 55)

השיטה שנקטו המצרים, ושהועתקה מהסובייטים, גורסת שתוכניות התקפיות, בניגוד לתוכנית הגנה, אינן יורדות לדרגים הטקטיים ואפילו לא האופרטיביים (רמת הארמייה, הפיקוד והזרוע), אלא התוכניות מוטמעות דרך מערכת התרגילים והאימונים, כך שכל גוף יודע לבצע, גם אם אינו מודע לכך שהמתווה המתורגל הוא חלק מתוכנית קונקרטית להתקפה, הקיימת ברמת המטכ"ל ומשרד המלחמה. גם במקרה זה של גיבוש התוכנית לקראת מלחמת יום הכיפורים עשו כל הכוחות, שעתידים היו להשתתף במלחמה, את מה שציפו מהם, דהיינו להכין אופציה התקפית, בלי שהיו בטוחים באותו שלב שהתוכנית הזאת אכן תתממש.

סאדאט, ועליו הוטל ב-24 באוקטובר 1972 לרען את תוכנית ההגנה לחירום, וב-30 בנובמבר 1972 הוא החל לעבד תוכנית התקפה, שקוויה הבסיסיים הושלמו בינואר 1973. (סאדאט, 1978, עמ' 179) התוכנית אושרה על-ידי הנשיא ב-5 ביוני 1973 בשדה התעופה אל-כותמיה (באמצע הדרך בין קהיר לסואץ). הנשיא סאדאט מציין בזיכרונותיו, שבעת פגישת התיאום הסודית עם הנשיא הסורי אסד לצירוף סוריה למלחמה הוא החליט "לצאת למערכה שלי השנה, ונתתי את ההוראות הנאותות לפריק-אוול אחמד איסמאעיל עלי". (סאדאט, 1978, עמ' 182) הדבר מצביע על כך ששר המלחמה היה שותף מלא וראשון בכל

קיומה של תוכנית הונאה אסטרטגית מוזכרת לראשונה בזיכרונותיו של סאדאט מייד לאחר שהוא מתאר את פגישתו עם נשיא סוריה באפריל 1973: "אם כי לא היה בדעתי להתחיל את המלחמה במאי 1973, הרי במסגרת תוכנית ההטעיה אסטרטגית פתחתי בתעמולה בכלי התקשורת". (סאדאט, 1978, עמ' 182) התאריך אשר מצביעים עליו כמוקדם ביותר לקיומה של תוכנית האב למתקפה הוא 14 בינואר. (זאבי, 1980, עמ' 31) סביר להניח שבמקביל לתכנון המתקפה גם הוכנה תוכנית ההונאה המדינית-אסטרטגית (שכללה תוכנית לשמירת הסודיות) – תוכנית שאותה הפעיל סאדאט לאחר פגישתו עם אסד לקראת מאי 1973.

רמטכ"ל צבא מצרים במלחמה, סעד א-דין שאזלי

באפריל 1973 קיבל הרמטכ"ל שאזלי הוראה משר המלחמה איסמאעיל עלי לפתח את התוכנית ההתקפית מזרחה, לעבר מעברי ההרים

פרטי הכוונה והתוכנית לצאת למלחמה. עליו הוטל לדאוג לקשר בין הדרג המדיני לצבאי וכן לכשירות המלאה הן של המדינה והן של הצבא לבצע את מהלכי המלחמה ולהשיג את יעדיה.

סגן שר המלחמה

הפעם היחידה שהוזכר קיומו של סגן שר המלחמה, ליווא חסן עבד אל-קאדר, בהקשר של ההכנות למלחמה הייתה בעת השתתפותו בישיבה של המועצה העליונה של הכוחות המזוינים באוקטובר 1972. באותה ישיבה התנגד סגן השר לפתיחה במלחמה, והנשיא נזף בו ודרש ממנו שיישאר בגבולותיו. "אתה איש צבא, לא פוליטיקאי", הוא אמר לו. (שאזלי, 1989, עמ' 45)

פרק ב' – החשיפה לדרג המדיני

המועצה לביטחון לאומי

בתקופה שקדמה למלחמת יום הכיפורים היו במצרים שתי מועצות שעסקו בגיבוש ובקביעה של יעדים לאומיים ובדרך להשיגם. הבכירה ביותר הייתה המועצה לביטחון לאומי, שהתכנסה רק פעם אחת – ב-30 בספטמבר 1973, כשבוע לפני המלחמה. השנייה הייתה המועצה העליונה של הכוחות המזוינים. בעולם מקובל שבמועצה לביטחון לאומי קובעים את היעדים הלאומיים של המדינה, פורטים אותם ליעדים מדיניים וצבאיים וקובעים את הדרכים להשיגם. במילים אחרות, במועצה כזאת נקבעות ההחלטות הגורליות אם לצאת למלחמה לשם השגתו של יעד לאומי עליון.

הרכב המועצה המצרית לביטחון לאומי אינו מפורט בכתובים, ורק מוזכר בהם כי שר ההספקה המצרי היה חבר בה. (גמאסי, 1987, עמ' 161) דבר זה מרמז על כך שרוב שרי הממשלה, ואולי כולם, היו חברים בה. המועצה כללה איפוא – בין היתר – את הנשיא, את סגן הנשיא, את שר המלחמה, את שר החוץ, את השרים הכלכליים ואת יועץ הנשיא לביטחון לאומי.

במקורות לא מצוין שום כינוס של המועצה לביטחון לאומי לפני ספטמבר 1973, כך שנראה כי מועצה זו לא השתתפה בקבלת החלטות, ורוב חבריה היו ממודרים מההחלטה לצאת למלחמה. על-פי עדותו של יועץ הנשיא, מוחמד איסמאעיל, גם בכינוס שהתקיים שבוע לפני המלחמה "לא גילה הנשיא סאדאט למועצה לביטחון לאומי את היום שנקבע לפתיחה במלחמה". (גמסי, 1987, עמ' 161) יחד עם זאת הוא "הודיע לחבריה על הכוונה לפתוח במלחמה מוגבלת בזמן הקרוב". (בר, 1986, עמ' 44) נראה שרוב חברי המועצה לביטחון לאומי – בעיקר השרים הפחות בכירים – לא היו שותפים למידע הקונקרטי על כוונת מצרים לצאת למלחמה. כינוסה של המועצה שבוע לפני פרוץ המלחמה נועד, כנראה, למלא את החלק התחיקתי והסמלי בנוהלי העבודה ה"דמוקרטיים" של השלטון המצרי.

שר המלחמה

נראה ששר המלחמה, פריק-אוול חאפז איסמאעיל עלי, היה שותף סוד מלא להכנות למלחמה. הוא היה יד ימינו של הנשיא

ראש אגף המבצעים המצרי במלחמה, עבד אל-ע'אני אל-גמסי

נפגש בסוף אוגוסט 1973 בחשאי באלכסנדריה עם הקצונה הבכירה הסורית לקביעת המועד לתחילת המלחמה

באפריל 1973 בישיבה בראשות הנשיא (שהתמנה גם לראש-ממשלה מספר ימים לפני כן) "יפה אחד, עם הסתייגויות מסוימות, כי אין מנוס מלפתוח במערכה צבאית". (גמסי, 1986, עמ' 153) אולם החלטת הממשלה דיברה רק על כוונה כללית לצאת למלחמה, ולשרים לא ניתנו הוראות דחופות להתכונן לעימות צבאי ובוודאי שלא הוגדר חלון זמן, שבמהלכו יש להשלים את ההכנות למלחמה. לעומת זאת יש יותר מרמז אחד כי נמסר לממשלה באותה ישיבה שהדרך המדינית עדיין לא מוצתה, וייתכן שהמלחמה היא נמנעת, אם תצלח דרך זו. דהיינו מצד אחד נחשפה בפני הממשלה הכוונה הכללית לצאת למלחמה, ומצד אחר עורפלה אותה כוונה, ובוצע מידור בכפל המסרים המנוגדים שנמסרו לממשלה.

נראה שכל חברי הממשלה, למעט שר המלחמה, היו ממודרים מתוכניות המלחמה, וכל שר תרם את תרומתו לקראתה בעקבות דרישתו הכללית של סאדאת להתכונן לעימות קרוב. ההונאה פעלה איפוא גם עליהם: הם ידעו על כוונה כללית ומעורפלת לצאת למלחמה, אבל היו ממודרים מהתוכניות הקונקרטיות ומהמועד המתוכנן.

באופן מסורתי יש לשר הפנים במצרים חשיבות רבה בהכנות למלחמה בהיותו הממונה על ביטחון הפנים. אולם הנשיא סאדאת קיצץ בסמכויות הפיקוח הבלתי מוגבלות שהיו למשרד הפנים על האזרחים, על אנשי הממשל ועל כוחות הביטחון, וייתכן שעובדה זו מצביעה על כך ששר הפנים – כמו השרים האחרים – לא היה שותף סוד לקראת המלחמה, ובכתובים אף לא מוזכר חלקו בהכנות.

יועץ הנשיא

באותם ימים היה לסאדאת יועץ אישי לביטחון לאומי בשם מוחמד חאפז איסמאעיל. היועץ השתתף הן בפגישות המכריעות עם קיסנג'ר באביב 1973 והן בישיבות הממשלה (גמסי, 1987, עמ' 153) ובישיבות המועצה לביטחון לאומי (ייתכן שכמוכיר המועצה). בספרו הוא מציין – והדבר אף מצוטט אצל גמסי – שבפגישה זו לא גילה הנשיא סאדאת למועצה לביטחון לאומי את היום שנקבע לפתיחת המלחמה. (גמסי, 1987, עמ' 161) ממעט העדויות הקיימות אי-אפשר להעריך באיזו מידה היה חאפז איסמאעיל שותף סוד, אך סביר להניח שבשל קרבתו הרבה לנשיא הוא היה שותף לרוב המהלכים. יתר על כן, העובדה שהוא טורח לציין כי אפילו שבוע לפני המלחמה לא גילה הנשיא למועצה לביטחון לאומי על מועד הפתיחה באש מרמזת על כך שבידיו היה מידע זה, וכי מדובר בסוג מסוים של התרברבות.

ראש המדיניות הכללי

בספרי זיכרונותיהם של ראשי השלטון במצרים לא מוזכר ראש המודיעין הכללי המצרי בהקשר של ההכנות למלחמה. המודיעין הכללי במצרים אחראי על פעולות סיכול נגד איומים על גורמי השלטון מבפנים ומבחוץ, על מבצעים מיוחדים ועל מבצעי

131) לדברי שאולי החליט סאדאת במהלך שיחתו איתו להדיח את ליווא חסן יחד עם שר המלחמה צאדק, ומכאן מובן שהוא לא היה שותף בהכנות למלחמה. (שאולי, 1989, עמ' 132) לא ידוע אם לאחר מכן מונה סגן לשר המלחמה איסמאעיל עלי.

הנשיא סאדאת

ב-26 במארס 1973, כשמונה ימים לפני פגישתו עם הנשיא הסורי אסד, מינה סאדאת את עצמו לראש-ממשלה נוסף על מינויו למושל כללי. בכך ריכוז הנשיא סאדאת את כל הסמכויות הצבאיות והמדיניות במדינה. "יש הוכחה ממשית שסאדאת מנע מהנהגה המדינית מלדעת על תוכנית המלחמה – ובעיקר את תאריך היציאה למלחמה". (זאבי, 1980, עמ' 38)

לחיצוק טענתו מביא אהרון זאבי ציטוטים נרחבים מספרו של סאדאת על כך שגם מספר ימים לפני המלחמה, בכינוסים של המועצה לביטחון לאומי ושל המועצה העליונה של הכוחות המזוינים, לא נמסר למשתתפים דבר על המתקפה הממשמשת ובאה. נוסף על כך היו חמישה מהשרים מוחץ למצרים כשנפתחה המלחמה – ובהם גם שר החוץ! יתר על כן, ב-3 באוקטובר 1973 דנה הממשלה בהצעת האיחוד הלווי-מצרי, ובאותה עת לא ידע איש ממשלתפי הדיון על התוכנית לצאת למלחמה.

ראוי להזכיר שהממשלה החדשה במצרים היא שהחליטה ב-5

מהנשיא ב-22 בספטמבר 1973. (שאול, 1989, 149) המסקנה היא שהרמטכ"ל היה שותף סוד מלא לקראת המלחמה.

קציני המטה הכללי

ראש אגף המבצעים, ליווא עבד אל-עאני אל-גמסי, מציין בספרו ש"חודש מאי חלף, בלי שנתקבלה החלטה מדינית". (גמסי, 1987, עמ' 158) היה זה אחד התאריכים שהוא וצוות עוזריו באגף המבצעים הביאו בפני הנשיאים סאדאת ואסד באפריל 1973 כמועד אפשרי למלחמה. נוסף על כך השתתף גמסי בפגישה החשאית בסוף אוגוסט 1973 באלכסנדריה עם הקצונה הבכירה הסורית לקביעת המועד לתחילת המלחמה. כלומר, ראש אגף המבצעים במטכ"ל המצרי ידע החל מאביב 1973 על הכוונה הקונקרטית לצאת למלחמה, היה בקי במתווה התוכנית ובמועד הצפוי לתחילתה, ובכך היה שותף סוד מלא.

בפגישת התיאום המצרית-סורית, שהתקיימה בחשאי באלכסנדריה ב-22-23 באוגוסט 1973, השתתפו מהדצ המצרי שבעה קצינים נוסף על שר המלחמה: הרמטכ"ל, ראש אגף המבצעים; ראש המודיעין הצבאי; ראש הזרוע האווירית, ראש הזרוע הימית, ראש זרוע ההגנה האווירית וקצין הקישור המצרי לצבא סוריה, שמונה כחודשיים לפני כן. זו חבורת

הקצינים שהייתה שותפת סוד למלחמה – כולל התאריכים שהוצעו לדרג המדיני לפתיחה במלחמה. סביר להניח שבאותו מועד – 22-23 באוגוסט – הוכנסו ראשי הזרועות של הצבא המצרי כשותפי סוד מלאים, אם כי

ייתכן שהם הוכנסו בסוד העניינים זמן קצר לפני כן. חשוב לציין שלמפקדי כוחות היבשה (מפקדי הארמיות והפיקודים) ולשאר קציני המטכ"ל נמסר על הכוונה לצאת למלחמה רק בעת כינוס המועצה העליונה של הכוחות המזוינים, ב-1 באוקטובר 1973, וגם אז לא מסר להם הנשיא את התאריך המדויק – הם מודרו גם שישה ימים לפני פרוץ הקרבות.

לסיכום: עד ה-23 באוגוסט 1973 ידעו רק ארבעה אנשי צבא הן על הכוונה לצאת למלחמה והן את התאריך לפתיחתה. היו אלה שר המלחמה, הרמטכ"ל, ראש אגף המבצעים וקצין הקישור לצבא סוריה, ליווא בהא א-דין נופל.

מה-23 באוגוסט 1973 ועד לפרוץ הקרבות הצטרפו רק שותפי סוד בודדים, ובהם ראשי הזרועות וראש מנהלת המודיעין הצבאי. ייתכן שהצטרפו שותפי סוד נוספים – בעיקר מקרב עוזריהם של ארבעת שותפי הסוד הבכירים.

המסקנה היא איפוא שבצבא המצרי היה מידור קפדני על עצם ההחלטה לצאת למלחמה ועל מועדה, ופחות מעשרה קצינים היו שותפי סוד מלאים למידע זה. אין כל ספק שהם הקפידו לשמור סוד ולמדר את סביבותיהם. שאר קציני הצבא נחשפו לסוד בהדרגה – לפי לוח זמנים מתוכנן ולפי תפקידיהם ודרגותיהם – במהלך השבוע האחרון לפני המלחמה. לאחרונים שבהם נודע על המלחמה רק שעות ספורות לפני פריצתה.

איסוף בארצות אויב, ובעיקר ישראל. ניתן להניח שראש המודיעין הכללי המצרי היה שותף סוד מלא להכנות למלחמה מתחילתן,³ מכיוון שבלעדיו לא ניתן היה לשמור על מידור הולם במערכת השלטון במצרים ובכוחות הביטחון וכן לאסוף מידע רלוונטי על כוחות צה"ל.

פרק ג' – החשיפה לדרג הצבאי

המועצה העליונה של הכוחות המזוינים

במהלך ההכנות למלחמה – מאוקטובר 1972 עד אוקטובר 1973 – נפגש הנשיא פעמיים עם המועצה העליונה של הכוחות המזוינים. הפעם הראשונה הייתה ב-24 באוקטובר 1972, בשעה שהמועצה התכנסה כדי לבחון את ההכנות של הצבא למלחמה, ודיוניה הסתיימו בהדחת שר המלחמה וקצינים בכירים נוספים. הפעם השנייה הייתה ערב המלחמה, ב-1 באוקטובר 1973, ובכינוס זה קיבל הנשיא "את דו"חות המפקדים ואחר-כך דיבר על אחריותו למלחמה". (גמסי, 1987, עמ' 161) נראה שבישיבה זו לא נמסר לנוכחים על תאריך היציאה למלחמה, אלא רק "שהם חייבים להיות מוכנים לכך שהפקודה למלחמה עשויה להינתן בכל רגע". (זאבי, 1980, עמ' 38)

נראה שחברי המועצה העליונה של הכוחות המזוינים כללו – נוסף על הנשיא – את שר המלחמה, את הרמטכ"ל, את מפקדי הזרועות (חיל האוויר, חיל הים וההגנה האווירית), את ראש אגף המבצעים, את מפקדי הארמיות והפיקודים וכן את

ראשי האגפים במטכ"ל ובמנהלות חשובות, דוגמת מנהלת המודיעין הצבאי.⁴

על-פי המקובל בצבאות בעולם אמורה מועצה זו לתרגם את כוונת הדרג המדיני לתוכנית מבצעית. אי-כינוסה בחודשים שקדמו למלחמה יכול להצביע על כך שצבא מצרים תיכנן את ההתקפה ללא שיתוף המועצה העליונה של הכוחות המזוינים, אלא על-פי הנחיותיהם של שותפי סוד מועטים במטכ"ל ובמשרדו של שר המלחמה.

נראה איפוא שהמועצה הייתה ממודרת הן מהתוכניות הספציפיות והן מהמועד המדויק לפרוץ המלחמה בשל החשש מהדלפה ומשום שהיא יכולה הייתה למלא את תפקידה בהכנות בלי שתצטרך להיות שותפת סוד מלאה.

הרמטכ"ל

הרמטכ"ל המצרי, פריק שאולי, אחראי במידה ניכרת להעלאת כשירותו של הצבא, אף שהיה במצב של סכסוך תמידי עם שר המלחמה. הוא דאג להכין את הצבא למלחמה ותיפקד כקצין מקצועי בלי להביע עמדות בתחום המדיני. הרמטכ"ל היה בתמונת התוכנית המבצעית – ולו בתוקף היותו מפקדו של ראש אגף המבצעים, שקבע תאריכים אפשריים שונים ליום ה"ע". את האישור הסופי על מועד היציאה למלחמה קיבל שאולי

הנשיאים סאדאת וטאד

סאדאת: "אמרתי לו (לרabin): החלטתי לצאת השנה למלחמה... מה דעתך? הוא אמר לי: אני הולך יחד איתך, אני מוכן. נכון את עצמנו"

פרק די - חשיפה למדינות נוספות

השוותף הסורי

באביב 1973, כאשר החליט סאדאת סופית לצאת למלחמה, הוא נקט מספר צעדים, שהחשוב שבהם היה ניסיון לפצל את כוחה של ישראל לשתי חזיתות. מייד לאחר שקיבל את ההחלטה הסופית לצאת למלחמה, הוא נפגש עם נשיא סוריה, הכניס אותו לתמונת ההכנות למלחמה ושיכנעו להצטרף למאמץ המצרי. כתוצאה מכך היו ראשי השלטון בסוריה בתמונת המלחמה כשבעה חודשים לפני שזו החלה.

באשר לפגישה עצמה - באפריל 1973 הגיע הנשיא אסד לאלכסנדריה לפגישה חשאית עם סאדאת. בפגישתם שיתף סאדאת את אסד בהחלטתו לצאת למלחמה: "אמרתי לו: החלטתי לצאת השנה למלחמה, נתתי הוראות לגנרל אחמד איסמאעיל. מה דעתך? הוא אמר לי: אני הולך יחד איתך, אני מוכן. נכון את עצמנו". (גמסי, 1987, עמ' 157) סמוך לאותו מעמד גם הוצגו בפני נשיא מצרים מועדים אפשריים למלחמה שהכין אגף המבצעים המצרי. אוקטובר 1973 היה המומלץ שבהם. ראוי לציין כי הפגישה החשאית בין הנשיאים אסד וסאדאת

באלכסנדריה נערכה לאחר תיאום ראשוני, שהושג במועד לא ידוע ב-1972. כלומר, כאשר נפגשו סאדאת ואסד באפריל 1973, כבר הסתיימה למעשה הכשרת הקרקע, והיה ברור כי סוריה תשיב בחיוב לפניית מצרים להצטרף למלחמה. יתר על כן, הפגישה בין הנשיאים "נערכה לאחר שהושלם כבר חלק גדול מעבודת המטה של אגף המבצעים של הפיקוד המשותף, ולאחר שהוחלפו דעות בין הצדדים על העקרונות ועל היעדים הדרושים". (בר, 1986, עמ' 45)

הרמטכ"ל המצרי שאזלי מציין בספרו, שכבר בישיבה המכרעת של המועצה העליונה של הכוחות המזוינים ב-24 באוקטובר 1972 אמר הנשיא סאדאת על התיאום עם סוריה כי "חאפז אל-אסד משוכנע לחלוטין שכל צעד שהוא ישפר את מצבנו הנוכחי, ויהיו הקורבנות אשר יהיו. סוריה תמלא את חלקה בקרב; והם מסכימים שפעולה משולבת בשתי החזיתות חייבת להיות מתואמת מקהיר. פריק-אוול סאדק ייסע בקרוב לסוריה לעבד את הפרטים". (שאזלי, 1989, עמ' 129) יש בכך כדי להצביע על תיאום כוונות ראשוני למהלך מלחמתי עוד לפני אפריל 1973, אבל בגלל החלפת שרי המלחמה וחלק מהקצונה הבכירה במצרים לאחר אותה ישיבה התעכבה התוכנית למשך כחצי שנה ויותר ויצאה אל הפועל רק לאחר הפגישה בין הנשיאים באפריל 1973 - פגישה שהולידה את מפגש הקצונה הבכירה באוגוסט 1973. למעשה החלה עבודת התיאום הממשית לקראת ההתקפה המשותפת רק לאחר הפגישה החשאית באפריל 1973. התיאום כלל שני נושאים עקרוניים: האחד, בקשתם של הסורים לשוויון בעומק המתקפה, והאחר, הסכמה "שלא נצא למלחמה בטרם תוקם מועצה משותפת עליונה, שחבריה נציגי הכוחות המזוינים של סוריה ושל מצרים לתיאום פעולותינו".

(סאדאת, 1978, עמ' 183) באפריל 1973 קיבל הרמטכ"ל שאזלי הוראה משר המלחמה איסמאעיל עלי לפתח את התוכנית ההתקפית מזרחה, לעבר מעברי ההרים, כיוון ש"הייתה זו הוראה פוליטית. הנשיא סאדאת ניהל מגעים עם הממשל הסורי". (שאזלי, 1989, עמ' 26)

מאוגוסט 1973 היו שותפים להחלטה לצאת למלחמה במועד ספציפי - נוסף על הנשיאים אסד וסאדאת - הצמרת הביטחונית-צבאית בשתי המדינות. בולטת העובדה שכמעט לא היו קיימים שותפי סוד בדרג המדיני של שתי המדינות. הקמת מנגנון הקישור בין שני הצבאות ביוני 1973 לא הרחיב את מספר שותפי הסוד, כיוון שהוקם - לפחות בצד המצרי - במתכונת של קצין קישור.

מדיניות ערב

לאחר שמצרים וסוריה תיאמו ביניהן ב-22 באוגוסט 1973 את תאריך היציאה למלחמה, הן פתחו במערכת תיאום עם מדינות ערב. בסוף אוגוסט 1973 ייצא הנשיא סאדאת לביקור בממלכה

יכולתן של המערכת המדינית ושל המערכת הצבאית במצרים להוציא מן הכוח אל הפועל את התוכנית האופרטיבית בהפתעה הייתה מותנית בביצועה של תוכנית הונאה מדינית-אסטרטגית מפורטת, שכללה שמירה קפדנית על סודיות – בעיקר באמצעות מידור.

תרומה מכרעת לבניית המידור הקפדני הייתה לנשיא סאדאת. על-פי תפיסתו, שבאה לידי ביטוי יותר מאשר פעם אחת, ישנו רק אדם אחד שמקבל את כל ההכרעות הגורליות: מנהיג המדינה. כיום אנו יודעים שסאדאת קיבל את כל ההחלטות בעצמו, בלי להתייעץ עם עוזריו. בכך הקטין נשיא מצרים עד למינימום את מספר שותפי הסוד שידעו על ההכנות למלחמה.

על הכוונה הכללית של הנשיא ידעו ראשי הצבא החל מקיץ 1972, ובמיוחד לאחר הישיבה של המועצה העליונה של הכוחות המזוינים באוקטובר 1972. עם זאת באותו מועד עדיין לא הייתה הכוונה נחרצת, והפעילות המדינית עוד נתפסה כאלטרנטיבה ממשית לאופציה המלחמתית.

יש להדגיש במיוחד שכל הדרג המדיני היה ממודר (פרט לשר המלחמה והיועץ לביטחון לאומי) מההכנות למלחמה ומהמועד

הערבית הסעודית, בקטר ובסוריה". (גמסי, 1987, עמ' 158) במקביל ביקרו באותה עת שליחים גם בירדן. נראה שהיו אלה ביקורים לצורך תיאומים מדיניים – כולל השימוש בנשק הנפט, אם תפרוץ מלחמה. ייתכן שסאדאת חשף את ההחלטה – אולי בצורה מעורפלת ודו-משמעית – לצאת בתוך זמן קצר למלחמה משותפת סורית-מצרית, אך בלי לציין מועד קונקרטי כלשהו. ב-10 בספטמבר נערכה בקהיר ועידת פסגה של שלושת מנהיגי העימות – ירדן, סוריה ומצרים – והושג תיאום ברמה המדינית. ייתכן שנושא המלחמה עלה באותה ועידה, אבל לא באופן מפורט, אלא רק ככוונה כללית. אילו היו נאמרים דברים ממשיים, היה המלך חוסיין מעביר לראש הממשלה גולדה מאיר התרעה הרבה יותר ספציפית. גם מלך ירדן היה איפוא ממודר וכנראה לא האמין ששותפיו לשיחות מתכוונים באמת לצאת למלחמה בתוך זמן קצר.

ב-17 בספטמבר 1973 ביקר הרמטכ"ל המצרי שאולי בארצות המגרב. לאחר שעידכן את המנהיגים שם בדבר ההחלטה לפתוח במלחמה נגד ישראל, הוא תיאם עם נשיא אלג'יר, בומדיין, ועם מלך מרוקו, חסן, שיגור כוחות משלוח לסוריה ולמצרים. (שאולי, 1989, עמ' 148)

לאחר המלחמה פורסם בעיתונות הלבנונית (א-נהאר), כי בסוף ספטמבר 1973 גילה הנשיא סאדאת לראש אש"ף, יאסר ערפאת, שהמערכה עומדת לפרוץ בתוך זמן קצר. למידע זה אין כל אימות, ואין זה סביר שסאדאת מסר לערפאת את המועד הצפוי לפרוץ המלחמה.

אפילו כחודש לפני המלחמה, בספטמבר 1973, כאשר חשפה מצרים בפני חלק ממדינות ערב את הכוונה הקונקרטית לצאת למלחמה נגד ישראל, היא לא נקבה במועד המדויק. למשל, כאשר ביקר הרמטכ"ל שאולי באלג'יר בספטמבר 1973, הוא שיקר לנשיא בומדיין כאשר אמר לו שהתאריך טרם נקבע. כל מה ששמע מנהיג אלג'יר היה כי המלחמה תתחיל בתוך שלושה חודשים. (שאולי, 1989, עמ' 148)

פריית המועצות

הודעה על הכוונה הכללית לפתוח במלחמה, שמועדה עדיין לא נקבע, ניתנה לשגריר בריה"מ במצרים ב-3 באוקטובר. למחרת, ב-4 באוקטובר, יומיים לפני פרוץ הקרבות, נמסרה הודעה מקבילה לשגריר הסובייטי בדמשק, אך הפעם כבר נמסר לו מתי תיפתח המלחמה. (סאדאת, 1978, עמ' 186)

הבהילות שבה התבצע פינוי המומחים הסובייטים ובני משפחותיהם מוכיחה שבריה"מ לא ידעה מראש על הכוונה והופתעה. לכאורה ידעו הסובייטים על התוכניות ההתקפיות של מצרים,⁵ אבל כנראה שייכו אותן לצורך ליצור סיבה לדרישות הנשק המצריות מהם. משתמע מכל זאת שהסובייטים לא שותפו בהכנות למלחמה ומודרו מהן באופן מוחלט. נראה שגם הם העריכו כי המצרים אינם רציניים בכוונתם לצאת למלחמה.

ראש אש"ף, יאסר ערפאת

אין זה סביר שסאדאת מסר לערפאת מראש את המועד הצפוי לפרוץ המלחמה

כוחות צה"ל בעת לחימה במרחב גשר אחמדיה

שנקבע להתחלתה. ממשלת מצרים נחשפה להחלטה לצאת למלחמה באפריל 1973, בישיבתה הראשונה לאחר כינונה על-ידי הנשיא – ישיבה שבה התבקשו השרים לדאוג להכנת המדינה למלחמה. אולם גם במעמד זה הועבר לשרי הממשלה מסר, שלפיו הדרך המדינית היא עדיין אופציה אפשרית. באותו שלב היה זה קרוב לוודאי מסר של עמימות לצורכי מידור.

באפריל 1973 היו שותפים בסוד ההחלטה הסופית לצאת למלחמה שלושת ראשי המערכת הביטחונית – שר המלחמה, הרמטכ"ל וראש אגף המבצעים – ועליהם נוסף היועץ לביטחון לאומי ואולי גם ראש המודיעין הכללי. כן נחשפה הכוונה הקונקרטית בפני נשיא סוריה, והושג תיאום בין המצרים לסורים על יציאה משותפת למלחמה. מאוחר יותר, כנראה במאי 1973, "הוקם צוות בין-משרדי לתיאום פעולות ההגנה. בצוות זה היו נציגים ממשרדי המלחמה, החוץ וההסברה. הצוות עקב אחר ביצוע התוכנית ההגנתית וההסברתית ודאג לרציפותה". (בר, 1986, עמ' 39) ייתכן שהיו צוותים נוספים שתרמו להכנת המדינה למלחמה מבחינת מלאים והגנה אזרחית, אבל היקפם היה קטן, והם בכל מקרה היו ממודרים מהתוכניות הקונקרטיות לצאת למלחמה – כמו כל גופי הביצוע הממשלתיים. באוגוסט 1973, כחודשיים לפני המלחמה, נוספו עוד מספר קצינים בכירים לקבוצת שותפי הסוד, ובהם ראשי הזרועות, ראש

מנהלת המודיעין הצבאי וקצין הקישור לצבא סוריה. ייתכן שאחדים מהם היו חשופים להחלטות עוד לפני כן, אבל מהתאריך הזה הם היו בקיאים גם במועד הצפוי לתחילת המלחמה. כארבעה שבועות לפני המלחמה החלה מצרים לחשוף בפני מדינות ערב את כוונתה לצאת למלחמה. בספטמבר 1973 הוחל בתיאום פרטני עם אותן מדינות ערב שאמורות היו להשתתף במלחמה בצורה ישירה (שיגור כוחות משלוח) או עקיפה (הפעלת נשק הנפט). לאותן מדינות נמסרה הכוונה הקונקרטית לצאת למלחמה, אבל לא נמסר להן המועד המדויק, אלא רק טווח הזמן הצפוי. בהסתמך על ניסיון העבר ייתכן שאותן מדינות ערביות לא האמינו שהמלחמה אכן תפרץ.

הכוונה לצאת למלחמה נחשפה בפני ברי"מ רק יומיים-שלושה לפני פרוץ הקרבות, בשעה שכבר לא ניתן היה לעצור את התהליך או להכשילו. נראה שהמצרים לא התבססו בהכנותיהם למלחמה על סיוע מעצמתי – חומרי או מדיני. ייתכן שקיוו כי יקבלו בסופו של דבר סיוע מדיני מארה"ב – כפי שאכן אירע בפועל.

לכוחות עצמם ניתנה התראה של ימים בודדים עד מספר שעות להתכונן למלחמה. ההתראה הייתה על-פי המדרג הפיקודי: ככל שהפורמציה הייתה גדולה יותר, כך קיבלו מפקדיה בשלב מוקדם יותר התראה על היציאה למלחמה.

אין ספק שסאדאת לא התקשה לשמור על מידור בשל האופי הריכוזי של המשטר במצרים. רק צוות מצרי מצומצם ביותר עסק בהכנות למלחמה, בעוד שכל שאר גורמי השלטון נותרו ממודרים וניהלו חיי שגרה. הצלחת המידור תרמה תרומה מכרעת להצלחתה של תוכנית ההגנה המדינית-אסטרטגית וליצירת ההפתעה, שהביאה למצרים הישגים בתחילת המלחמה. סביר להניח שבלי צעדי המידור הקפדניים הייתה ישראל חושפת את התוכנית המצרית לצאת למלחמה באוקטובר 1973, ובכך הייתה נמנעת ההפתעה.

הערות

1. התרגום המילולי של המילה הרוסית "מסקירובקה" הוא "הסוואה".

5. המזוינים ניתן בספרו של סאדאט, עמ' 178
ראו את דיווחיו של הרמטכ"ל שאולי על בניית התוכנית ההתקפית
המצרית – "מבצע 41" – לצליחת התעלה ולתפיסת המעברים,
שעובדה בשיתוף פעולה עם היועצים הסובייטים. (שאולי, 1978,
עמ' 81)

מקורות

אג"מ מה"ד, "התפיסה הסובייטית – הונאה ברמה המערכתית", **תצפית**
13, נובמבר 1994, עמ' 21-16

אטלס כרטא לתולדות מדינת ישראל, עשור שלישי, 1983, ירושלים
אלבדרי חסן ואחרים, 1974, **מלחמת רמדאן: הסיבוב הערבי-ישראלי**
הרביעי, אוקטובר 1973, חצב

בר שמואל, 1986, **מלחמת יום הכיפורים בעיני הערבים**, מערכות,
תל-אביב

בר-יוסף אורי, 1998, "הפתעת יום הכיפורים ומקורותיה", **מערכות** 361,
נובמבר 1998, עמ' 27-14

גולן שמעון, 1994, "צבא כמכשיר במדיניות חוץ: מצרים במלחמת יום
הכיפורים", **מערכות** 338, אוקטובר-נובמבר 1994, עמ' 27-16
גמסי עבד אל-עזיז, 1989, **מלחמת אוקטובר 1973**, אל-מנשרת א-שרקיה,
פאריז (בתרגום אמ"ן/חצב 1994)

הייכל מוחמד חסנין, אוקטובר-נובמבר 1980, "מלחמת הרמדאן – הכנות
מהלכים לקחים", (מתוך ספרו הדרך לרמדאן), **מערכות** 276-277, עמ'
67-60

הייכל מוחמד חסנין, אוקטובר-נובמבר 1980, "יתכנון והכנות" – פרק
מתוך הספר "מלחמת רמאדן", **מערכות** 276-277, עמ' 70-68

זאבי אהרון, 1980, **ה"הונאה" המצרית בתוכנית מלחמת יום הכיפורים**,
עבודת גמר לתואר מוסמך, מגמה להיסטוריה של המזרח התיכון,
אוניברסיטת תל-אביב

זאבי אהרון, היבטים מדיניים בתוכנית המצרית להונאה במלחמת יום
הכיפורים, **מערכות** 338, אוקטובר-נובמבר 1994, עמ' 9-4

מה"ד-היסטוריה, 1981, **מלחמת יום הכיפורים: מצרים – מטרות**
המלחמה ותכנית המתקפה

"מקורות ערביים על מלחמת יום הכיפורים", **מערכות** 332, ספטמבר-אוקטובר
1993, תרגום: אמ"ן/חצב

סאדאט אנואר, 1978, **סיפור חיי**, הוצאת עידנים, ירושלים, 1978

פווי מוחמד, 1988, **פרקים מתוך ספרו של מוחמד פווי – שר המלחמה**
לשעבר של מצרים – על מלחמת אוקטובר 1973, א-שראע, לבנון,
בתרגום של אמ"ן/חצב מה-23 באפריל 1989

צקלון מסי' 12, ינואר 1984, לקט מאמרים בנושאי הונאה, הוצאת מערכות
שאולי סעד א-דין, 1980, **חציית התעלה**, משרד הביטחון, מערכות,
תל-אביב

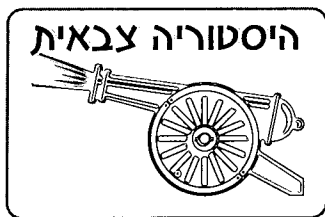
Smith, L. Charles, Mar. 18. 1998, "Soviet Maskirovko",
Air Chronicles, Air University, U.S

אולם בתו"ל הסובייטי יש למונח הזה משמעות רחבה ומקיפה הרבה
יותר. בעברית נוהג לתרגם מונח זה ל"הונאה", אולם תרגום זה
ממעט מהיקפו הכולל של המושג הרוסי ומהתפיסה שגלומה בו.
המילה העברית "הונאה" אינה כוללת בתוכה את כל הפעולות
הפסיביות שצוינו לעיל – ובמיוחד שמירת הסודיות והמידור.

2. על-פי התיאור המצרי היו נקודות תיאום בודדות, ולא גובש נוהל
קרוב משותף לשני הצבאות. כמו כן בולטת הרגשת העליונות של
המצרים ביחס לסורים, המתוארים כפסיביים בהכנות למלחמה.
3. על יכולתו של המודיעין הכללי לדעת על הנעשה בצבא ניתן ללמוד
מדיווח שמסר בקיץ 1972 ראש הארגון דא, איסמאעיל עלי, לנשיא
על כשירותו הנמוכה של הצבא למלחמה. יכולתו של המודיעין הכללי
להשיג מידע כה מפורט על הכוחות המזוינים המצריים מעידה שלא
ניתן היה למדור אותו – ובודאי שלא את מפקדו – מההכנות למלחמה
ומהכוונה הכללית לתקוף את ישראל. נוסף על כך היה בודאי צורך
להטיל על הארגון משימות מודיעיניות ספציפיות לקראת המלחמה
– בראש ובראשונה ששיג מידע על מידת מודעותה של ישראל
למלחמה הממששת ובאה. (ראו: שאולי, עמ' 223)

4. פירוט חלקי על זהות המשתתפים במועצה העליונה של הכוחות

המכה האווירית המקדימה בפרוץ מלחמת יום הכיפורים

כאשר נודע בשחר ה-6 באוקטובר
1973 כי עוד באותו יום תותקף
ישראל על-ידי צבאות מצרים
וסוריה, דרש הרמטכ"ל להנחית
מכה אווירית מקדימה. מטוסי

חיל האוויר חומשו בתצורת תקיפה והמתין כמעט עד הרגע האחרון להכרעת הדרג
המדיני. זה הכריע בסופו של דבר נגד המכה המקדימה. בשל הכרעה זו ובשל
העובדה שצבאות מצרים וסוריה החלו את מתקפתם מוקדם מהצפוי נכנס חיל האוויר
למלחמה כשהוא אינו מוכן במלואו לא למשימות הגנה ולא למשימות התקפה

ובמהלכם הוצגו התוכניות המבצעיות
לרמטכ"ל, רב-אלוף דוד אלעזר. סוגיות
אלה, ובכללן מטרות המלחמה, נדונו גם
בדיונים עם שר הביטחון, משה דיין, ואף
הוצגו לראש-הממשלה, גולדה מאיר.
אחת הסוגיות שנדונו בסדרת דיונים זו
הייתה מלחמת המנע והמכה המקדימה.
על המתדיינים היה מוסכם שבשל אילוצים
מדיניים לא יוכל צה"ל לפתוח במלחמת
מנע, אך ייתכנו צירופי נסיבות, שיאפשרו
להנחית מכה אווירית מקדימה. כלומר,
צה"ל לא ייזום מלחמה, אבל במקרה
שייוודע על כך שהאויב עומד לתקוף במועד
מסוים, רצוי ואף אפשר יהיה להנחית
מכה אווירית מקדימה שתשבש את
מתקפתו.¹
כשנדון העניין לראשונה, העיר סגן הרמטכ"ל,

התפיסה שהתגבשה טרם המלחמה
ביחס למכה האווירית המקדימה
תפיסת המלחמה והתוכניות המבצעיות
שהיו תקפות עם פרוץ מלחמת יום הכיפורים
נדונו בפעם האחרונה לפני המלחמה באביב
1973 בסדרת דיונים שנערכו במסגרת
מצב "כחול לבן", שהוכרו בצה"ל עם
קבלת ידיעות על האפשרות שבכוונת
מצרים וסוריה לפתוח במלחמה נגד ישראל.
הסוגיות השונות נדונו בדיונים בתוך צה"ל,
היה מוסכם שבשל אילוצים מדיניים
לא יוכל צה"ל לפתוח במלחמת מנע,
אך ייתכנו צירופי נסיבות, שיאפשרו
להנחית מכה אווירית מקדימה

סא"ל (מיל') ד"ר שמעון גולן

בבוקרו של יום הכיפורים תשל"ד, כאשר
נודע שמצרים וסוריה עומדות לתקוף את
ישראל לקראת ערב של אותו יום, שקלה
ההנהגה המדינית-צבאית של ישראל
להנחית מכה אווירית מקדימה
והחליטה בסופו של דבר שלא להנחיתה.
במאמר זה נעשה ניסיון לעמוד על
הדינמיקה של קבלת ההחלטה באותו
בוקר ועל השיקולים שעמדו ברקע
ההחלטה – אלה שהנחו את הממלצים
להנחית מכה מקדימה או להימנע
מכך ואלה שהנחו את ראש-הממשלה,
שהכריעה לבסוף להימנע מכך. כמו
כן נבחנות משמעויותיה של אותה
החלטה.

ראש התחום לחקר
הרמה האסטרטגית
במחלקה להיסטוריה
בצה"ל

אלוף ישראל טל, כי "לא נוכל להיות הראשונים שיורים במידה שאני חושב מה האמריקאים יגידו וכו'. נדמה לי שיצחק [רבין, שהיה שגריר ישראל בארצות-הברית עד מארס 1973] אמר שהם ממש הזהירו מפני זה"² על כך השיב שר הביטחון, משה דיין, כי ייתכנו מצבים שבהם תהיה ארצות-הברית דווקא מעוניינת בכך, והוסיף שאין כוונתו לכך שצה"ל יתכן לפתוח את המלחמה בהנחתת מכה אווירית מקדימה כמו במלחמת ששת הימים, אלא לכך שצה"ל אומנם לא יפתח במלחמת מנע, אך עם זאת אין להוציא מכלל אפשרות היווצרות מצב שיאפשר להנחית מכה מקדימה.³

הוטעם כי האפשרות שיינתן לצה"ל להנחית מכה אווירית מקדימה אינה ודאית. ההערכה הייתה כי אותם אילוצים מדיניים, המונעים יציאה למלחמת מנע, עלולים למנוע גם הנחתתה של מכה מקדימה. עם זאת העריכו, כי בעוד שלא יינתן לישראל להתחיל במלחמת מנע בשום מקרה, הרי ייתכנו מקרים שיאפשרו להנחית מכה אווירית מקדימה. התנאי העיקרי לכך היה שיווצר רושם שאותה התקפת מנע מונחתת בתגובה למעשה כלשהו של האויב, שניתן להגדירו כעילה סבירה.⁴

כך, למשל, אמר הרמטכ"ל: "אנחנו צריכים להדביק איזה משהו ברגע האחרון... זה לא בלתי אפשרי, משום שאני סומך על הערבים שיעשו ולו שגיאה קטנה, ואנחנו לא צריכים יותר משגיאה אחת. השגיאה הקטנה האחת היא שבאותו בוקר נעשה צילום, והם יירו טילים, ואנחנו נחזיר ארטילריה ונוכל להגיד: 'נפתחה אש'. השגיאה השנייה – שלא יהיה להם מספיק אומץ לב ללכת למלחמה בלי לעשות קצת Build Up מוקדם. כלומר, יהיה איזה נאום חוצב להבות יומיים קודם, ותהיה הכרזה באיזה מקום, שיאנחנו יוצאים למלחמה. צריך את זה לעוד שגיאה – שהם פה יירו, שם יירו. זה יכול לתת לנו [עילה] – ככה שיש תקווה. אפשרות שלישית – שגם אנחנו נחבר איזה סיפור באותו בוקר. יש תקווה, אבל זה לא ביטחון כמו ב-67"⁵ שר הביטחון הציג דוגמאות למצבים,

שבהם יהיה לישראל עניין להנחית מכה מקדימה: "תיקח את רמת-הגולן עם היישובים, כשאתה רואה שמרכזים שם כך וכך ארטילריה בלי סוף". ההנחה הייתה שבמקרה כזה תסכים הממשלה להנחית מכה מקדימה, "וניקסון [נשיא ארצות-הברית] לא יאבד עצמו לדעת" בשל הנחתתה. במקרה כזה "אם צריך פוזבוקציה שהם פתחו בירייה הראשונה – נשיג לך גם את זאת".⁶ דוגמא אחרת: "אם יתברר שעומדים מחר להפציץ את תל-אביב – אין צורך לחכות עד שיעשו זאת".⁷ על דוגמא זו חזר בסכמו את דיון המטכ"ל, שבו הורה להביא בחשבון את האפשרות שתיפתח מלחמה במחצית השנייה של הקיץ. הוא צפה שמצרים וסוריה יפתחו במלחמה, אך ציין את האפשרות שצה"ל ינחית מכה אווירית מקדימה. על התגובה הצפויה של העולם לכך שישראל היא שפתחה במלחמה אמר: "איך להסביר לעולם שלא אנחנו התחלנו את המלחמה באותו זמן? – נטפל בזה".⁸

הידיעה: היום תפרוץ מלחמה
המבחן לסוגיה זו – כמו ליתר הסוגיות שנדונו באותה תקופה – הגיע ביום הכיפורים תשל"ד, 6 באוקטובר 1973. בשחר אותו יום טילפן ראש המוסד, צבי זמיר, לראש לשכתו ודיווח לו את שנודע לו מפגישה שקיים עם מודיע בבירה אירופית. הר"ש התקשר מייד למזכיריהם הצבאיים של ראש-הממשלה ושל שר הביטחון, לר"ש הרמטכ"ל ולראש אמ"ן ומסר להם את הידיעה, שלפיה עומדת מצרים לצאת למלחמה נגד ישראל באותו יום לקראת ערב, בהתאם לתוכנית המוכרת לצה"ל. בין היתר נמסרה הערכת המודיע כי יש סיכוי של 99.9% שצבא מצרים ייצא למלחמה, וכי המצרים חוששים, כי אם תיוודע כוונתם לפני פתיחת המערכה, עלול הדבר להביא להתערבות חיצונית, שעלולה להרתיע את הסורים מלצאת למלחמה.⁹ בהמשך הבוקר הגיע פירוט נוסף

– הפעם בכתב – של הידיעה, ובו צוין פעם נוספת כי להערכת המקור יש סיכוי של 99% שההתקפה תחל באותו יום. האחו הנוטר הוענק למקרה שנשיא מצרים יתחרט ברגע האחרון. המקור העריך שסאדאת יוכל לחזור בו גם כשאצבעו כבר על ההדק. עוד העריך המקור כי ניתן אולי לסכל את פרוץ המלחמה על-ידי פרסום ידיעות ברדיו ובעיתונות, שיוכיחו למצרים שישראל יודעת על כוונתם, מכירה את תוכנית המתקפה ומוכנה לה.¹⁰

שגיאה בלתי-התקדיתית: הידיעה בעל פה על כוונתה של מצרים לפתוח במלחמה עוד באותו יום הגיעה לרמטכ"ל סמוך ל-04:30, והפעולה הראשונה שהוא נקט הייתה להתקשר טלפונית למפקד חיל האוויר, אלוף בני פלד, בשעה 04:40. הרמטכ"ל מסר לאלוף פלד את הידיעה והודיע לו כי הוא רוצה לפתוח את המלחמה במכה אווירית מקדימה.¹¹ בהמשך השיחה דנו הרמטכ"ל ומפקד חיל האוויר על שיטת ההתקפה האפשרית. באחד הכנסים שנערכו לאחר המלחמה

רא"ל דוד אלעזר: "חיל האוויר תמיד נחשב אצלנו כמרכיב בעל חשיבות ראשונה בבלימה. כלומר, שהוא יצטרך לתת תרומה בשלב הבלימה"

שר הביטחון משה דיין והרמטכ"ל דוד אלעזר. הרמטכ"ל הציג בפני שר הביטחון את שתי הבעיות העיקריות התובעות את הכרעת הדרג המדיני: המכה האווירית המקדימה והגיוס

אותו בידיעות, והם דנו בשאלות המכה המקדימה, היקף הגיוס, שיטת הגיוס וההכנות שיש לבצע בתחום ההגנה האזרחית בחזית ובעורף. סגן הרמטכ"ל הציג את הדילמה אם לנסות למנוע את המלחמה או לפעול מתוך הנחה שלא ניתן למונעה ולנקוט את כל הצעדים הדרושים לקראתה. הרמטכ"ל קבע שיש לפעול כאילו המלחמה ודאית, ומכאן נובע שיש לנקוט את הצעדים המיטביים לקראתה. לגבי המכה המקדימה ציין הרמטכ"ל, שאם תינתן הפקודה, ניתן יהיה להנחיתה בסביבות 14:00-15:00.

אפשר – קבע הרמטכ"ל – להורות לחיל האוויר להיערך באופן שיהיה מוכן גם לתקיפה אווירית מקדימה וגם לתגובה על יוזמה של מצרים ושל סוריה. אם ייוותרו רק שעות אור מועטות, אמר, יתקוף חיל האוויר שדות תעופה; אם ייוותר זמן רב יותר – יופנו המטוסים גם לתקיפתו של מערך הטילים בסוריה ולסיוע בבלימת המתקפה הקרקעית הסורית.¹⁵

בשעה 05:30 התכנסו בחדר הרמטכ"ל ראשי האגפים והזרועות, וגם בפניהם חזר רב-אלוף אלעזר על העניינים הטעונים הכרעה: היקף הגיוס, שיטת הגיוס והשאלה אם להנחית מכה אווירית מקדימה והיכן להנחיתה – בסוריה או במצרים. הוא עידכן את הנוכחים שהורה לחיל האוויר להיות מוכן לתקוף בסוריה את הטילים, את שדות התעופה ואת "הקוי" ואמר כי טווח הזמן לביצוע התקיפות הוא בין 12:00 ל-15:00.¹⁶

הדיון בלשכת שר הביטחון
בשעה 05:50 התכנסו בלשכת שר הביטחון השר עצמו, משה דיין, עוזרו, רב-אלוף (מיל') צבי צור, המנהל הכללי של משרד הביטחון, יצחק עירונק, הרמטכ"ל, רב-אלוף דוד אלעזר, אלוף שלמה גזית ומזכירים.¹⁷ השר הציג בפני הפורום את ניתוחו באשר לפתיחת המלחמה: הבעיה העיקרית היא, אמר, אם – על סמך הנתונים הקיימים – אפשר לתקוף לפני שהערבים פותחים באש. דעתו הייתה, כי אם יהיה מידע ודאי שמצרים פותחת במלחמה, על צה"ל לתקוף בסוריה אף אם זו לא תצא למלחמה בריזמנית עם מצרים: "אם יש לנו סימן

הרמטכ"ל ומפקד חיל האוויר הגיעו בסופו של דבר למסקנה – שאותה סיכם הרמטכ"ל – להנחית מכה יוזמה על חיל האוויר הסורי על-ידי תקיפת שדות התעופה ומערך הטילים ברמת-הגולן. התוכנית לתקיפת הטילים אמורה הייתה להיות משולבת באש ארטילרית, בלוחמה אלקטרונית ובאמצעים נוספים. ההערכה הייתה כי היא תימשך כשלוש שעות, ובסיומה יוכל חיל האוויר לפעול באופן חופשי נגד כוחות הקרקע הסוריים. רב-אלוף אלעזר קבע את סדרי הקדימות: תחילה יותקף מערך הטילים ולאחר מכן – שדות התעופה בסוריה.¹⁸ לשאלת הרמטכ"ל, מתי יהיה חיל האוויר מוכן לביצוע תוכנית זו, ענה אלוף פלד, שאם תינתן לו פקודה מייד, תוכל התקיפה להתבצע בסביבות 11:00-12:00. הרמטכ"ל הורה לו: "יש לך פקודה – תכין".¹⁴

פגישת הרמטכ"ל עם סגנו ועם ראשי האגפים והזרועות

בשעה 05:10 הגיע הרמטכ"ל ללשכתו. כעבור עשר דקות הגיע לשם גם סגנו, אלוף ישראל טל. רב-אלוף אלעזר עידכן

הסביר רב-אלוף אלעזר: "השיחה בינינו היא על רקע התפיסה שהתגבשה אצלנו, וזה אולי מבהיר קצת את השאלה: חיל האוויר – איזה מרכיב הוא בבלימה? חיל האוויר תמיד נחשב אצלנו כמרכיב בעל חשיבות ראשונה בבלימה. כלומר, שהוא יצטרך לתת תרומה בשלב הבלימה; ואנחנו את התרומה של חיל האוויר במשך השנה האחרונה, בעיקר בכוננויות של אפריל-מאי, תמיד ביססנו על ההנחה שחיל האוויר צריך לקבל זמן, צריך לקבל יוזמה, כדי לתקוף מערכי טילים במצרים ובסוריה, על-ידי זה לזכות בחופש פעולה, ואז הוא יכול לתרום תרומה גדולה. היות וזו קונספציה שאני חי איתה, אני מחפש איך להתחיל לפי המודל שאנחנו רוצים אותו. כלומר שחיל האוויר יכול לעלות על מערכי טילים, על חילות האוויר, ואז להשתחרר לסיוע טוב".¹²

בין השאר נדונה האפשרות לזום התקפה על חילות האוויר של מצרים ושל סוריה, אך הועלה החשש כי במקרה כזה לא ניתן יהיה לתקוף בעוד מועד גם את המערכים של טילי הקרקע-אוויר כדי למנוע מהם להפריע למתן סיוע אווירי לכוחות הקרקע.

ראשון במצרים, יש לנו זכות פוליטית לעלות על סוריה... על הסורים אפשר לעלות כשהמצרים פתחו, גם אם הם [הסורים] שותקים". זאת משום ש"הפעם חזית [מספר] 1 [היא החזית] הסורית – בגלל היישובים ובגלל שאפשר יהיה להוציאם מהמלחמה".¹⁸

שר הביטחון ציין אפשרות נוספת לפעולה, שאותה הציע עוזרו, רב-אלוף (מיל') צבי צור: לנסות לסכל את ניסיון הערבים לפתוח במלחמה על-ידי מתן פומבי לכך שישראל יודעת על כוונתם לתקוף. על כך כתב דיין בספרו: "עניין האזהרה היו לו שני היבטים: האחד – בעקבות מה שנאמר לנו בנדון זה על אפשרות שאזהרה עשויה למנוע התקפה; והשני – הבטחת תמיכתה של ארה"ב, ומכל מקום מניעת מצב בו ארה"ב עלולה לחשוש, או לטעון, שהיא אפשר למנוע את המלחמה, אלא שאנחנו – גם אם לא יזמנו אותה – מכל מקום לא עשינו הכול למניעתה".¹⁹

הרמטכ"ל הציג בפני שר הביטחון את שתי הבעיות העיקריות התובעות את הכרעת הדרג המדיני: המכה האווירית המקדימה והגיוס. הוא ציין שיש שתי אפשרויות להנחתת מכה אווירית מקדימה: האחת – תקיפת בסיסי חיל האוויר במצרים ובסוריה; האחרת – תקיפה בסוריה בלבד של בסיסי חיל האוויר, של מערך הטילים ושל כוחות הקרקע בקו.

בתשובה לשאלת הרמטכ"ל מה אומרים האמריקנים, השיב שר הביטחון שהם נמצאים בערפל מוחלט והגיעו למסקנה שמצרים וסוריה אינן הולכות לתקוף. מסיבה זאת, קבע השר, מכה מקדימה אינה באה בחשבון ותיתכן – כפי שהוא הנחה כבר באביב – רק אם יהיה מידע ודאי שהערבים עומדים לתקוף את תל-אביב. אפשרות אחרת שבאה בחשבון, אמר השר, היא תקיפה אווירית מקדימה בסוריה – גם אם רק המצרים יפתחו במלחמה. הרמטכ"ל העריך שרק אם יבצעו הערבים שגיאות גסות, ייודע לאמריקנים ממקורותיהם שאכן ככוונתם לתקוף. הוא הציע לדווח לאמריקנים את הידוע לישראל, בתקווה שישתכנעו שהמידע אכן נכון, ואמר כי אם תיווצר סיטואציה שצה"ל

יוכל להנחית מכה אווירית מקדימה, הרי שהוא מעדיף להנחיתה על סוריה בלבד. כדי שחיל האוויר יוכל לעשות זאת, הדגיש הרמטכ"ל, צריך היה חיל האוויר לקבל פקודה בשעה 06:00, והוא אכן קיבלה ויהיה מוכן בין 14:00 ל-16:00 להנחית מכה מקדימה על סוריה או לכל פעולה אחרת.

שר הביטחון היה איתן בדעתו שמכה מקדימה אינה באה בחשבון במצב הקיים. הוא העריך שהאמריקנים לא יתנו לישראל "אור ירוק" לתקוף ראשונה – גם אם יהיו בטוחים לחלוטין שהערבים עומדים לתקוף – ויציעו שישראל תיתן להם לתקוף ראשונים.²⁰ גם ראש-הממשלה – הוא צפה – לא תאשר הנחתת מכה מקדימה, אלא אם תהיינה הפתעות, כגון "אם ייודע לנו

שר הביטחון היה איתן בדעתו שמכה מקדימה אינה באה בחשבון במצב הקיים. הוא העריך שהאמריקנים לא יתנו לישראל "אור ירוק" לתקוף ראשונה – גם אם יהיו בטוחים לחלוטין שהערבים עומדים לתקוף – ויציעו שישראל תיתן להם לתקוף ראשונים

דבר מסמך שיער, או שתהיה להם פליטה מוקדמת של טילי "סקאד" או משהו דומה". הוא סיכם את התנאים שבהם יינתן להנחית מכה אווירית מקדימה: "לסוריה – רק אחרי שהמצרים יתחילו, גם באם סוריה לא; לתת באם תיפתח אש מכינה או דיעות מסמרות". על כך השיב הרמטכ"ל: "זה מה שאנחנו מכינים".

מזג האוויר אינו מאפשר לתקוף את הטילים ברמת הגולן

ב-06:45 נודע נתון מטאורולוגי, שהשפיע על אפשרויותיו של חיל האוויר לתקוף בחזית הסורית וגרם לשינוי היעדים האפשריים להנחתת המכה המקדימה. באותה שעה הודיעו למפקד חיל האוויר

שהאיזור שבו פרוסים טילי הקרקע-אוויר ברמת-הגולן יהיה מכוסה בכמות גדולה של עננים נמוכים – דבר שימנע את האפשרות לתקוף אותם. נוכח מידע זה ומתוך רצון שלא להפסיד זמן הציע אלוף פלד לרמטכ"ל לשנות את המשימה וליעד את המטוסים לתקיפת שדות תעופה בעומק סוריה. לאחר שמפקד חיל האוויר הודיע שיהיה מוכן להתחיל בתקיפה המקדימה במתכונת זו בין 11:00 ל-12:00, קבע הרמטכ"ל את עיתויה לשעה 12:00. הפקודה החדשה הורדה לחיל האוויר, ומערכי השליטה והתחזוקה שלו החלו לפעול לביצועה.²¹

הציין בלשכת ראש-הממשלה

חילוקי הדעות בין שר הביטחון לרמטכ"ל בשאלות המכה האווירית המקדימה והגיוס הובאו בפני ראש-הממשלה, גולדה מאיר. בשעה 08:05 נועדו השלושה בלשכתה שבמחנה המטכ"ל בתל-אביב, כשעימם השר ללא תיק ישראל גלילי, עוזר שר הביטחון, צבי צור, וראש אמ"ן, אלוף אלי זעירא. בהמשך הצטרף גם סגן ראש הממשלה, יגאל אלון, שהגיע מקיבוץ, גינוסר.²²

שר הביטחון ציין בפני ראש-הממשלה שמבחינה מבצעית עדיף אומנם להנחית מכה אווירית מקדימה, אלא שהפעם אין ישראל יכולה להרשות זאת לעצמה. הוא חזר בפניה על העמדה שהביע בדיון בלשכתו, כי ניתן יהיה להנחית מכה אווירית מקדימה רק באחד משני המקרים: הנחתת מכה מקדימה בסוריה, גם אם רק מצרים תפתח במלחמה, או הגעת ידיעות "שיקפצו אותנו".

הרמטכ"ל טען שבמכה מקדימה יש יתרון עצום, שכן ביכולתה לחסוך אבדות רבות.²³ הוא ציין שחיל האוויר יוכל להתחיל לתקוף בשעה 12:00 ולחסל את כל חיל האוויר הסורי ולאחר שלוש שעות יוכל לחסל גם את מערך הטילים,²⁴ כך שאם יתחיל האויב את מתקפתו בשעה 17:00,²⁵ כבר יהיה חיל האוויר חופשי עד אז לפעול נגד כוחות הקרקע הסוריים. רב-אלוף אלעזר ציין שהוא ער לסכנה המדינית שבהנחתת מכה מקדימה והטעים שאין

ראש הממשלה, גולדה מאיר, בחזית הדרום

עֶתָּה – הִיא קוֹנֵנָה – מִתְגַּלֶּה הָעוֹלָם בְּכָל נִבְזוּתוֹ

שדות תעופה בשטח ישראל. אם אלה ייפגעו, אמר, תשובש ותצומצם יכולת הפעולה של חיל האוויר, כך שיתכן שלא יהיה סיפק בידו לפגוע במערך הטילים עוד באותו יום, וכתוצאה מכך יוכלו כוחות הקרקע הסוריים לחדור במספר מקומות לתוך רמת-הגולן. במהלך הדיון הועלו מספר הצעות פעולה לסיכול המלחמה – בהתבסס על הדברים שאמר המודיע לראש המוסד, כי אם יתברר לסאדאת שישראל יודעת על תוכניותיו ומוכנה לקראתן, הוא עשוי לבטל את פקודת המבצע. ההצעות היו לבצע גיוס גלוי, להדליף באמצעות סוכנויות הידיעות את מה שידוע לישראל או להעביר אזהרה למצרים באמצעות ארצות-הברית. בשעה 09:05 הורתה ראש-הממשלה למנהל משרדה, מרדכי גזית, להודיע מייד לציר בווישניגטון, מרדכי שלו (השגריר שמחה דיניץ היה בארץ בגלל אבל על מות אביו) על ההתפתחויות ולהזמין את שגריר ארצות-הברית בישראל, קנת קיטינג, למשרדה. היא החליטה לדווח לאמריקנים על יציאת הסובייטים, על הידיעות שבידי ישראל בנוגע לכוונות הערבים ועל הכוחות שהם ריכוזו בגבולות.

באשר למכה המקדימה – היא סיכמה כי הלב מאוד מושך להנחיתה, אלא שהתנאים שונים מאלה שהיו עם פרוץ מלחמת ששת הימים. עתה – היא קוננה – מתגלה העולם בכל נבזותו, והסבריה של ישראל לא יתקבלו. היא אמרה כי יש להמתין ולראות אלו התפתחויות יהיו במשך היום וקבעה כי גם אם רק המצרים יתקפו, ינחית חיל האוויר מכה מקדימה בסוריה.

סִיכּוּם בֵּין שֵׁר הַבִּיטָחוֹן לְרִמְטִי"ל נוכח הנחיה זו סיכם הרמטכ"ל עם שר הביטחון בשעה 09:25, בתום הדיון אצל ראש-הממשלה, שחיל האוויר יהיה מוכן לתקוף את שדות התעופה בסוריה מייד אחרי שינחת הפגז הראשון בחזית המצרית

ויהיה בכוונות לבצע תקיפה מקדימה במקרה שהערבים יעשו שגיאות שיאפשרו את הנחתתה.²⁶

הַצָּגָה תּוֹכְנִיּוּתִיּוֹ שֶׁל חֵיל הָאווֹיֵר בַּפְּגִי הָרִמְטִי"ל

בשעה 09:45 הציג מפקד חיל האוויר בפני הרמטכ"ל את תוכניות החיל ואת הכנותיו. הוא ציין כי לפני שעת ה"ש" של האויב יועלו לאוויר כ-70 מטוסים בצורה גלויה במגמה לקבל את פני האויב ולסכל כל תקיפה אווירית שלו, וכי מטוסים אחרים יישארו כדי לתת סיוע לכוחות הקרקע. השעה המאוחרת ביותר לתקיפה – קבע מפקד חיל האוויר – היא 16:00, ולכן צריכה הפקודה להינתן לכל המאוחר בשעה 15:00. אם לא תינתן פקודה כזאת, הוא הדגיש, יהיה צורך לשנות את תצורת החימוש של המטוסים לקראת הלילה. עוד אמר, כי אם יוחלט שלא להנחית מכה אווירית מקדימה, יהיה על חיל האוויר להיות בשעה 15:00 בהיערכות הגנתית, ולכן צריך להודיע לו עד השעה 13:00 אם יש אישור למכה אווירית מקדימה.²⁷

הַפְּגִישָׁה בֵּין רֹאשׁ הַמִּמְשָׁלָה לַצִּיָּן שֶׁגִּרִיף אֲרָצוֹת-הָעֵרֶב בְּיִשְׂרָאֵל

בסביבות השעה 10:00 הגיע שגריר ארצות-הברית בישראל ללשכתה של ראש-הממשלה. גולדה מאיר מסרה לו כי בידי ישראל מידע על ריכוזי כוחות מצריים וסוריים בגבול ועל פינוי משפחות סובייטיות ממצרים. היא הביעה את צערה על פער ההערכות בין ישראל לארצות-הברית ביחס לכוונותיהן של מצרים ושל סוריה והדגישה כי אף שגם ישראל סברה בתחילה כי מצרים עורכת רק תמרונים, הרי כעת ברור לה מתוך ידיעות שהגיעו אליה, כי בכוונת מצרים וסוריה לצאת למלחמה החל משעות אחרי הצהריים המאוחרות של אותו יום. לשאלת השגריר קיטינג, אם ישראל תנחית מכת מנע, היא השיבה שישראל לא תעשה זאת, אף שהדבר היה מקל עליה מאוד. עוד אמרה גולדה מאיר, כי אף שישראל בטוחה ביכולתה לנצח, ברצונה למנוע מלחמה, ולכן היא ביקשה

הכרח להחליט מיידית בעניין, שכן נותרו ארבע שעות (עד המועד להנחתת המכה המקדימה – 12:00) להידברות עם ארצות-הברית. ייתכן – אמר הרמטכ"ל – שבמרוצת זמן זה ישתכנעו האמריקנים בוודאותה של המתקפה הערבית, ואז יינתן אולי לישראל להנחית את המכה המקדימה. אם תנאים אלה לא יתמלאו, אמר, יהיה חיל האוויר מוכן לתקוף ב־זמנית עם תחילתה של מתקפת האויב. כדי להדגיש את חשיבותה של המתקפה המקדימה ציין הרמטכ"ל שמצרים וסוריה מתכוונות להתחיל את מתקפתם בתקיפת

שארצות-הברית תעביר לידעת הסובייטים והמצרים שישראל לא תתקוף, אך תגיב אם תותקף. כן אמרה כי נוכח המצב מגייסת ישראל מילואים.²⁸

שינוי תצורת ההימנעושה החל באותו בסיבות 12:00 נמסר למפקד חיל האוויר שאין אישור להנחית מכה אווירית מקדימה.²⁹ בעקבות זאת היה עליו להחליט, אם להמשיך להחזיק את החיל בכוננות לתקיפת שדות תעופה בסוריה – בידיעה ברורה שלא יקבל אישור ביצועה לפני שהאויב יפתח באש – או לשנות פעם נוספת את משימות החיל. בתדריך שנתן בחיל העריך אלוף פלד שהאויב יפתח את המלחמה במטס תקיפה בסביבות השעה 15:00.³⁰ הוא פנה איפוא לרמטכ"ל וקיבל את אישורו לבטל את הכוננות לתקיפת שדות התעופה בסוריה, כלומר לשנות את תצורת ההימנעושה של המטוסים ולהיות מוכן להגנה אווירית, לתקיפה לאורך קווי החזית מייד עם הפתיחה באש ולהפעלת החיל בהתאם להתפתחויות ולקריאת הקרב. הרמטכ"ל הניח כי "אנחנו צריכים להתכונן שבו-זמנית שני חילות האוויר, המצרי והסורי, ינסו לתקוף, ואז באותו זמן איננו יכולים לתקוף טילים – אנו חייבים להיות ערוכים היערכות מרבית כדי למנוע אפשרות חדירה".³¹ סמוך לשעה 13:30 החלו מטוסי יירוט לפטרל במשימת הגנה אווירית, כשהמטרה העיקרית היא למנוע מהאויב להשיג הישגים באוויר.

הפעלת חיל האוויר בפתיחת המלחמה בשעה 13:55 נודע לרמטכ"ל כי החלה המלחמה. היה זה מפקד חיל האוויר שהודיע לו שהתגלו המראות של מטוסי קרב במצרים ובסוריה ודיווח שהוא מזניק את מרב המטוסים להגנת שמי המדינה. הרמטכ"ל חש למוצב השליטה המרכזי של חיל האוויר ושאל אם ניתן עדיין לבצע מתקפה יזומה נגד חיל האוויר הסורי. אלוף פלד השיב שחיל האוויר אינו מאורגן לכך – אחדים ממטוסי ה"פנטום" כבר אינם מוכנים למשימה זו, אך אפשר להתחיל להתארגן לקראתה. הרמטכ"ל הורה: "קדימה!"³²

הרמטכ"ל הניח כי "אנחנו צריכים

להתכונן שבו-זמנית שני חילות האוויר, המצרי והסורי, ינסו לתקוף, ואז באותו זמן איננו יכולים לתקוף

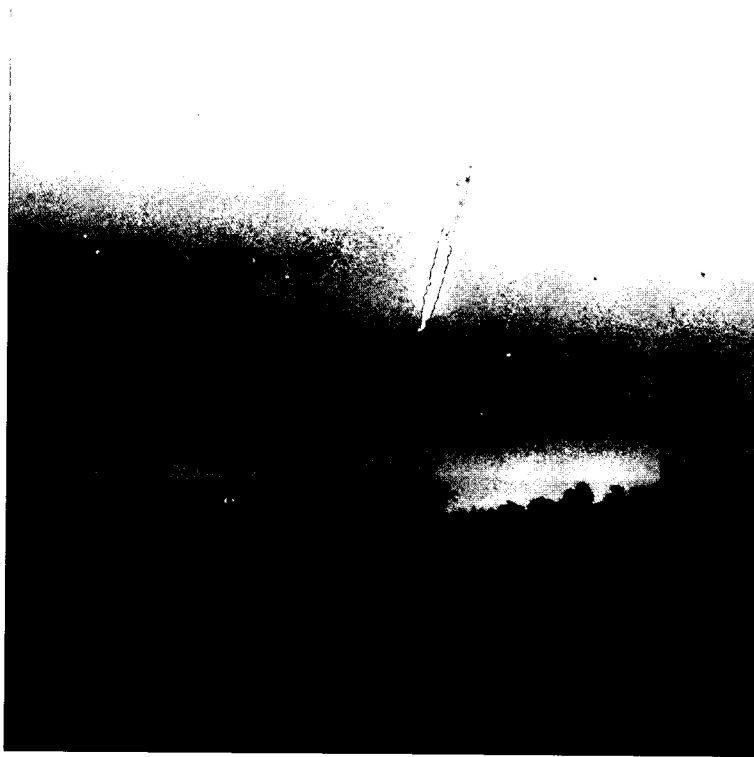
טילים – אנו חייבים להיות

ערוכים היערכות מרבית כדי למנוע אפשרות חדירה"

בשעה 14:30 ביקש הרמטכ"ל לבדוק שוב עניין זה, והפעם ענה לו אלוף פלד שלא ניתן לתקוף שדות תעופה בסוריה, משום שמטוסי ה"פנטום", שהם הכוח העיקרי

המיועד לכך, מרותקים למשימות הגנה. הוא ציין שניתן לתקוף מטרות אחרות בעומק וכן את מערך המכ"מים המצרי במפרץ סואץ.³³ בהמשך דנו הרמטכ"ל ומפקד חיל האוויר כיצד ניתן לנצל את חיל האוויר בצורה המיטבית בשעות האור שונות.³⁴ בשעה 14:50 נמסר לשר הביטחון שניתן לנצל מטוסי "סקיי הוק" לתקיפת מטרות שונות, כגון לדקיה ותחנות מכ"ם. השר אישר לתקוף מטרות צבאיות ומרכזי דלק בסוריה, בתנאי שהתקיפה לא תפגע בהגנת שמי המדינה. האישור סווג בשני סייגים נוספים: יש לתקוף רק מטרות צבאיות, ואין לתקוף מטרות בדמשק.³⁵

"פנטום" נפל באיזור שלופה

עם פרוץ המלחמה לא ניתן היה לתקוף שדות תעופה בסוריה, משום שמטוסי ה"פנטום", שהיו הכוח העיקרי שיועד לכך, היו מרותקים למשימות הגנה

חיל האוויר מפציץ גשר מצרי על תעלת סואץ

סיפור

בחודשים שקדמו למלחמה, כאשר אושרו התוכניות האופרטיביות שהיו תקפות עם פרוץ הקרבות, הונחה הנחת היסוד, שצה"ל לא יוכל לפתוח במלחמת מנע בשל התנאים המדיניים. אותם התנאים, כך הונח, גם לא יאפשרו לישראל להנחית מכה מקדימה, אך ייתכן שיווצר מצב שיאפשר או שיצדיק את הנחתה. בדיונים באביב 1973 הובאו מספר דוגמאות למצבים אפשריים כאלה: ידיעה שבכוונת הערבים להפציץ את תל-אביב, ירי לעבר מטוס צילום ישראלי או הכרזות של מנהיגים ערבים – המלוות בריכוזי כוחות – שבכוונתם לצאת למלחמה נגד ישראל. באחת ההזדמנויות נתן שר הביטחון דוגמא לריכוזי כוחות סוריים בדמת-הגולן, שעשוי להיות עילה להנחתתה של מכה מקדימה, והעריך שנשיא ארצות-הברית לא יגנה את ישראל על כך. מבחנה של הערכה זו הגיע בבוקר יום הכיפורים, כשהתקבלה הידיעה כי בכוונת מצרים וסוריה לצאת עוד באותו יום למלחמה נגד ישראל.

הדיונים שהתנהלו בבוקר יום הכיפורים לגבי הנחתת מכה אווירית מקדימה העלו את הקונפליקט בין השיקול המבצעי לשיקול המדיני. על כולם – אנשי צבא

יעיל לכוחות הקרקע. מול שיקול זה עמד השיקול המדיני. בבוקר ה-6 באוקטובר ידעה ההנהגה המדינית-צבאית של ישראל שמצרים וסוריה עומדות לתקוף עוד באותו יום, אך הידיעה שהתריעה על המתקפה הצפויה גם כללה הערכה כי אפשר שמהלכים מסוימים – למשל מתן פומבי לכך שישראל יודעת על הכוונה לצאת למלחמה – ירתיעו את האויב מלמשש את תוכניתו. ההנחה הבסיסית של ההנהגה הישראלית הייתה שמלחמה אינה רצויה, ושיש לעשות כל מאמץ כדי למנוע אותה. בוודאי שהיה אינטרס למנוע מלחמה שעמדה להיפתח בתנאים כה קשים, ומשהועלתה האפשרות למנועה, הוחלט למצותה עד תום. הדרך שנבחרה הייתה לדווח לאמריקנים על הידיעות שבידי ישראל ולבקש מהם לפעול למניעת המלחמה. הנחתת מכה מקדימה על-ידי ישראל הייתה מנוגדת למגמה הזאת. יתר על כן, התברר שארצות הברית לא ידעה על כוונת מצרים וסוריה לפתוח במלחמה, וההנהגה המדינית בירושלים חששה שאם תנחית ישראל מכה מקדימה, היא תואשם בכך שיזמה את המלחמה. התנאים המדיניים – כך הוערך – אינם דומים לאלה ששררו ערב מלחמת ששת הימים, ואשר איפשרו לישראל לפתוח במלחמה באמצעות הנחתתה של מהלומה אווירית על שדות התעופה של שכנותיה. ההנהגה המדינית של ישראל חששה כי אם תואשם באחריות לפרוץ מלחמה חדשה במזרח התיכון, תקשה ידידתה היחידה של המדינה – ארה"ב – להמשיך בתמיכתה המדינית והצבאית. מבחינת מנהיגי ישראל היה זה איפוא חיוני ביותר לשכנע את ארצות-הברית שהערבים יזמו את המלחמה, ואילו ישראל היא הצד המתגונן. בפגישתה עם שגריר ארצות-הברית בישראל אמרה ראש-הממשלה במפורש שישראל לא תתקוף ראשונה, אף שהדבר היה מקל עליה מאוד. במילים אחרות: השיקול המדיני גבר על השיקול המבצעי. הרמטכ"ל, שבתוקף תפקידו ראה לנגד עיניו בראש ובראשונה את השיקול הצבאי, החליט עם הגעת הידיעה בשחר יום הכיפורים, כי עליו לפעול כאילו המלחמה

כמדינאים – היה מוסכם כי מבחינה מבצעית עדיף להנחית מכה מקדימה, שכן ביכולתה לחסוך לצה"ל אבדות רבות. למכה המקדימה יוחסה חשיבות גדולה בשל ההתרעה הקצרה שניתנה לישראל: היה ברור כי במהלך הזמן המועט שותר עד לפרוץ המלחמה לא יספיקו כוחות הקרקע להיערך כראוי; היה חשש שתהליכי הגיוס, ההצטיידות וההיערכות יבוצעו תחת אש, והיה ברור כי מול כוחות האויב התוקפים יעמדו בשלב הראשון רק הכוחות הסדירים – מה שיגדיל את סיכויי האויב לזכות בהישגים קרקעיים ולגרום לצה"ל אבדות כבדות.

במצב כזה גדלה חיוניותו של חיל האוויר לבלימת האויב ולמתן סיוע לכוחות הקרקע. אולם כדי שייטיב לסייע – כך גרסה הדוקטרינה של חיל האוויר – קודם כול עליו להשמיד את מערך טילי הקרקע-אוויר, שעלול לפגוע בחופש הפעולה שלו, ואת חילות האוויר היריבים. המצב הגרוע ביותר מבחינת חיל האוויר היה קבלת פקודה לסייע לכוחות הקרקע לפני חיסולם של מטוסי האויב ושל טילי הקרקע-אוויר שלו. הנחתת מכה מקדימה הייתה מאפשרת לחיל האוויר להגיע למצב שבו מולאו תנאיו – ולו באופן חלקי – למתן סיוע

עוצמתם. ההכרח לסייע לכוחות היבשה בלי שהושגה קודם לכן עליונות אווירית הוא אחת הסיבות המרכזיות לשיעור האבדות הגבוה שספג חיל האוויר הישראלי בימים הראשונים למלחמה.

שאלה מעניינת נוספת היא האם היה מקום לחשש הכבד של ההנהגה הישראלית מפני תגובה אמריקנית קשה במקרה של יציאה למלחמת מנע או של הנחתת מכה אווירית מקדימה. חוקר ישראלי שבחן סוגיה זו כותב כי בתגובה להודעת ישראל כי תימנע מלהנחית מכה מקדימה רמזה ארצות-הברית שאין היא רואה את עצמה בהכרח מחויבת כלפי ישראל עקב החלטתה זו. עוד כותב החוקר, כי "בתוך ימים ספורים התברר כי למרות שוויתרה על

של מהלומה פסיכולוגית עזה, וסוגיה זו תישאר אחת השאלות הבלתי פתורות של מלחמת יום הכיפורים.

שנים אחדות לאחר המלחמה העלו דיין ובראון תיזה חדשה, ולפיה התנגד שר הביטחון להנחתתה של מכה אווירית מקדימה, גם משום שידע כי תרומתה המבצעית תהיה דלה בשל הוצאת הטילים מרשימת היעדים לתקיפה. חשוב להדגיש כי דיין לא העלה טענה זו במהלך הדיונים בבוקר יום הכיפורים – ולכן העלאת התיזה החדשה אינה אלא ניסיון בדיעבד להצדיק את ההחלטה שהתקבלה ערב המלחמה.

ההחלטה לדחות את ההכרעה בשאלת המכה האווירית המקדימה ממש עד הרגע

היא ודאית – אף שהוא לא היה משוכנע בכך לחלוטין. מאותו רגע שבו החליט רב-אלוף אלעזר לפעול מתוך הנחה שהמלחמה תפרוץ בתוך שעות ספורות, הוא תמך בהנחתתה של מכה אווירית מקדימה – צעד שעל חיוניותו המבצעית איש לא חלק. שר הביטחון, לעומתו, נאחז באפשרות שנרמזה בידיעה, כי ייתכן שאפשר עדיין למנוע מלחמה, וביקש למצות אפשרות זו. שיקול זה – נוסף על השיקול המדיני – הביאו להתנגד להנחתת מכה מקדימה.

קשה מאוד להעריך מה היה קורה אילו הנחיתה ישראל מכה אווירית מקדימה במתכונתה המתוכננת, דהיינו רק נגד מערכי הטילים ושדות התעופה בסוריה. ברטוב מביא מחקר של מומחים אמריקנים ולפיו, אילו ניתן אישור להנחתת המכה המקדימה המתוכננת, ניתן היה להשמיד 90% מבסיסי הטילים בתוך שלוש עד שש שעות במחיר של פחות מעשרה מטוסים ישראליים. להצלחה זו, טוענים אותם מומחים, יכולה הייתה להיות השפעה מכרעת על יעילות פעולתו של חיל האוויר בהמשך וכתוצאה מכך – גם על יעילות לחימתם של כוחות הקרקע.³⁶

טענה זו מתעלמת מהעובדה שתנאי מזג האוויר לא איפשרו לתקוף את מערכי הטילים ברמת-הגולן, ולכן הוחלט שהמכה האווירית המקדימה תכוון רק נגד שדות התעופה בסוריה.

הנחתת מכה מקדימה רק על שדות התעופה בסוריה אומנם הייתה חוסכת לחיל האוויר מקצת הלחימה על העליונות האווירית מייד עם פרוץ הקרבות, אולם היא לא הייתה משנה את המציאות שנוצרה בימים הראשונים לפרוץ מלחמת יום הכיפורים: הצורך לסייע לכוחות היבשה מול מטריית טילים פעילה של האויב. יתר על כן, מכה אווירית מקדימה בחזית הסורית בלבד לא הייתה משנה את המציאות בחזית המצרית, אלא אם היא הייתה יוצרת אפקט פסיכולוגי שהיה מרתיע הן אותם והן את הסורים מלצאת למלחמה. ראוי לציין כי בדיונים שהתקיימו בשעות שלפני פרוץ המלחמה כלל לא נידונה האפשרות למנוע את המלחמה באמצעות הנחתתה

האחרון גרמה בסופו של דבר נזק חמור ליכולתו המבצעית של חיל האוויר בשעות הראשונות למלחמה. מאחר שחיל האוויר נזקק לשלוש-ארבע שעות כדי לשנות את תצורת החימוש, ומאחר שההנחה הייתה כי המלחמה תיפתח בשעה 18:00, הוחלט לחמש את המטוסים לתקיפת שדות התעופה בסוריה ולהשאיר אותם בתצורת חימוש זו עד הצהריים, בתקווה שעד אז ייווצרו התנאים המדיניים שיאפשרו להנחית את המכה המקדימה. כאשר פרצה המלחמה – ארבע שעות מוקדם מהצפוי – היו המטוסים בעיצומו של תהליך שינוי תצורת החימוש. לכן לא יכול היה חיל האוויר לבטא את מלוא עוצמתו בשעות הראשונות למלחמה לא במגננה ולא בתקיפת שדות תעופה. עם פתיחת המלחמה נשקלה עדיין האפשרות לתקוף את שדות התעופה בסוריה, אך בתוך זמן קצר התברר שאין אפשרות לעשות זאת, והמטוסים הופנו לסייע לכוחות הקרקע בניסיונות הכי קשות מבחינתם – כאשר חילות האוויר ומערכי הטילים של הסורים ושל המצרים במלוא

גשר מצרי על תעלת סואץ, שנהרס בהפצצה של חיל האוויר

מטוס 'פנטום' בדרך למתן סיוע לכוחות הקרקע של צה"ל בסיון

7. דיון מטכ"ל, 14.5.73, **ארכיון המחלקה להיסטוריה בצה"ל**; ראו גם אריה בראון, **משה דיין במלחמת יום הכיפורים**, עידינים, תל-אביב, 1992, עמ' 26
8. דיון מטכ"ל, 21.5.73, **ארכיון המחלקה להיסטוריה בצה"ל**; ראו גם בראון, עמ' 28
9. פרטי הידיעה לפי:
- א. מסמך מצורף למכתב סמנכ"ל המוסד למינהל אל רמ"ח היסטוריה מיום 19 בפברואר 1981.
- ב. פתק שרשם המזכיר הצבאי של ראש הממשלה, תא"ל ישראל ליאור, כשקיבל את הידיעה.
- ג. דברי רליש ראש המוסד, שאליו התקשר שר הביטחון במהלך הדיון שנערך בלשכתו החל מהשעה 05:50, כפי שנרשמו ברשימות שליש שר הביטחון, עמ' 2-3. כל המקורות האלה מצויים ב**ארכיון המחלקה להיסטוריה בצה"ל**
10. מדיית (מרכז דיווח ותיעוד), מצרים-סוריה-ישראל – התקפה על ישראל, 6.10.73, **ארכיון המחלקה להיסטוריה בצה"ל**
11. יומן רליש הרמטכ"ל, 6 באוקטובר 1973, עמ' 1, **ארכיון המחלקה להיסטוריה בצה"ל**
12. דברי הרמטכ"ל בכנס פיקוד הדרום, 5 בפברואר 1974, עמ' 24, **ארכיון המחלקה להיסטוריה בצה"ל**
13. עדות רא"ל (מיל) דוד אלעזר, הד-1410, 17 בפברואר 1976, עמ' 2, **ארכיון המחלקה להיסטוריה בצה"ל**
14. **שם**; יומן רליש הרמטכ"ל, עמ' 1. נראה כי הקביעה שהמכה המקדימה תכנן לסוריה דווקא נבעה מהראייה שהתגבשה במטה הכללי, ושקיבלה יתר תוקף בעקבות התראתו של אלוף פיקוד הצפון, יצחק חופי, ב-24 בספטמבר 1973, ושלפיה המערך הסורי מהווה איום מיידי יותר מהמערך המצרי בגלל מגבלות התרעה, קרבת הגבול ליישובים והעדר מכשול קרקעי – ולכן יש לתקוף אותו בקדימה ראשונה.
15. יומן רליש הרמטכ"ל, עמ' 1
16. **שם**. בעדותו למחלקת היסטוריה מיום 17 בפברואר 1976 (עמ' 3) הסביר רב-אלוף אלעזר את הקביעה ביחס לעיתוי התקיפה כלהלן: "עיתוי התקיפה לא נקבע במרחב של שלוש שעות; פשוט עוד לא הייתה פקודה על העיתוי. השאלה הייתה מתי נהיה מוכנים ומה תהיינה הידיעות הנוספות שתגענה עוד במשך היום. היה ברור לי מחיל האוויר שהוא לא יהיה מוכן לעשות את זה לפני 11:00 או 12:00, לכן יצאתי מהנחה שזה לא לפני 12:00. מאידך רציתי להגביל אותו ולהגיד שלא אחרי 15:00, כי אחרי 15:00 לא נספיק לעשות מספיק עד הערב".
17. הפרטים על הישיבה – לפי רשימות שליש שר הביטחון ויומן רליש הרמטכ"ל, עמ' 1-5א, **ארכיון המחלקה להיסטוריה בצה"ל**
18. מהידיעה שהגיעה עם שחר ומידיעות קודמות על תוכניות המתקפה הונח שמצרים היא שתפתח במלחמה, וסוריה תצטרף אליה, אך לא היה ברור אם תפתח במלחמה בזמנית עם מצרים או תצטרף רק לאחר מספר שעות.

המכה המקדימה, לא השיגה ישראל במלואו את הסיוע המדיני והצבאי שלו ציפתה עקב כך מארצות-הברית.³⁷ לטענתו פעלה ארצות-הברית בראש ובראשונה על-פי האינטרסים שלה: היא נמנעה מלסייע לישראל כל עוד סברה שהסיוע אינו עולה בקנה אחד עם האינטרסים האלה, וכאשר החלה לסייע, היא לא עשתה זאת כ"פרס" על הימנעותה של ישראל מלהכות ראשונה, אלא משום שהדבר תאם את האינטרסים האלה.³⁸ ניתן להמשיך טיעון זה ולומר שארצות-הברית הייתה נוהגת באותו אופן גם אילו הייתה ישראל מכה ראשונה.

יחד עם זאת אין להוציא מכלל אפשרות שבמקרה כזה הייתה ארצות-הברית נמנעת מלהגיש לישראל אף את הסיוע שהגישה – או לפחות מתרצת את אי-הגשת הסיוע שלו ציפתה ישראל בכך שהיא ירתה את הירייה הראשונה.

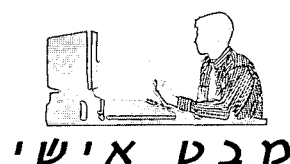
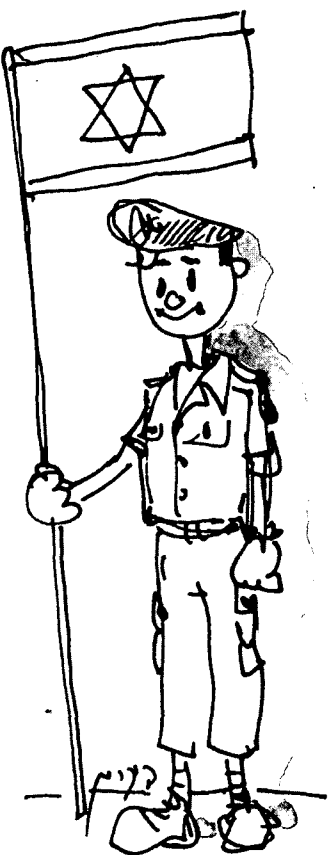
מקורות

1. דברי שר הביטחון בדיון מטה השר, ישיבה שבועית, 27.4.73, עמ' 9-10, ובדיון מטכ"ל, 14.5.73; דברי הרמטכ"ל בהצגת תוכניות לראש הממשלה, 9.5.73, עמ' 9-10; בדיון מטכ"ל, 12.5.73, עמ' 39; בתכנונים אופרטיביים צפון, עמ' 24 ובתכנונים אופרטיביים חיל האוויר, עמ' 53. כל המסמכים האלה מצויים ב**ארכיון המחלקה להיסטוריה בצה"ל**
2. דיון מטה שר, ישיבה שבועית, 27.4.73, **ארכיון המחלקה להיסטוריה בצה"ל**
3. **שם**
4. דברי הרמטכ"ל בדיון מטכ"ל, 21.5.73, עמ' 39; תכנונים אופרטיביים צפון, עמ' 24 ותכנונים אופרטיביים חיל האוויר, עמ' 13, **ארכיון המחלקה להיסטוריה בצה"ל**
5. הצגת תוכניות חיל האוויר לרמטכ"ל, 9 במאי 1973, עמ' 19, **ארכיון המחלקה להיסטוריה בצה"ל**
6. ישיבה שבועית, דיון מטה השר, 27.4.73, עמ' 11, **ארכיון המחלקה להיסטוריה בצה"ל**

19. משה דיין, **אבני דרך**, עידינים ירושלים, דביר, תל-אביב, 1976, עמ' 575.
20. בכנס לסיכום מלחמת יום הכיפורים, שערך פיקוד צפון ב-7 בפברואר 1974 באיילת השחר (עמ' 68-69), הסביר שר הביטחון כי הסיבות העיקריות לכך שישראל לא הייתה יכולה להרשות לעצמה להנחית מכה אווירית מקדימה היו תלתה בארצות-הברית כמקור נשק עיקרי והעובדה שגם ארצות-הברית לא ששה לתמוך בה. בין השאר אמר השר בהקשר זה: "אני לא בטוח אם כולכם מעריכים מה זאת הבעיה המדינית. זה לא שאנחנו ניראה תוקפנים בעולם, וזה לא יפה להיות תוקפנים – הלוואי וזאת הייתה הבעיה. הבעיה היא שכל מדינה בעולם היום, כל מדינה, גם זאת שנחשבת ברשימת ה"מצורעות" – דרום-אפריקה ופורטוגל – יכולה ללכת לכל מקום בעולם ולהזמין מטוסים וטנקים... אבל יש מדינה אחת בעולם – וזה אנחנו – שלא יכולה בשום מקום לקבל היום נשק... אלא רק במדינה אחת – ארצות-הברית, וארצות-הברית יש לה שיקולים רבים".
- דיין סיפר כי באומרו פעם למזכיר המדינה האמריקני, הנרי קיסנינג'ר, כי "ארצות הברית היא המדינה היחידה שיכולה לתמוך בנו", השיב קיסנינג'ר: "תסלח לי, אדוני, אתה טועה, גם אנחנו לא רוצים לתמוך בכם, גם אנחנו היינו רוצים לעבור לצד השני בשביל לתמוך בערבים".
- בדברים שכתב בדיעבד הוסיף דיין עוד סיבה להתנגדותו להנחתת המכה האווירית המקדימה במתכונת שהוצעה על-ידי הרמטכ"ל: העובדה שמפקד חיל האוויר אמר, כי בשל תנאי מזג האוויר לא יוכל לתקוף את מערך הטילים בחזית רמת-הגולן, אלא רק את שדות התעופה בעורף סוריה. "מכה מקדימה כזו, לו בוצעה, לא הייתה לה השפעה של ממש על המלחמה" (דיין, עמ' 576; משה דיין, "לראות את המלחמה", **מעריב**, 6.3.81, עמ' 32). זו הצגה מטעה של העניין: בדיון הזה הציג הרמטכ"ל את המכה המקדימה כמכוננת הן כלפי שדות התעופה והן כלפי מערך הטילים. בדיון לא הועלה כלל הטענה שמזכיר שר הביטחון, וגם לא הייתה סיבה שיועלה, שכן על בעיית מזג האוויר נודע לו, כפי שיתואר להלן, רק מאוחר יותר.
21. מדברי מפקד חיל האוויר בכנס של פיקוד דרום ב-5 בפברואר 1974, עמ' 5 ובכנס ספ"כ, 13 בפברואר 1974, עמ' 35, ארכיון המחלקה להיסטוריה בצה"ל. בעקבות פקודה זו היה חיל האוויר מוכן בשעה 12:00 לתקוף תשעה שדות תעופה בסוריה. (מפקדת ח"א/ענף תולדות ח"א, מלחמת יום הכיפורים – תקיפת שדות תעופה ותחנות מכים, הד-7-351), 12 במארכס 1979, עמ' 22, **ארכיון המחלקה להיסטוריה בצה"ל**).
22. תיאור הקטעים הרלוונטיים משיבה זו מבוסס על רשימותיהם של המזכיר המדיני של ראש הממשלה, אלי מזרחי, של שליש שר הביטחון, סא"ל אריה בראון, ורל"ש הרמטכ"ל, סא"ל אבנר שלו.
23. אחרי המלחמה הסביר הרמטכ"ל:

- שיסלע'י כבר לא נספיק לעשות, כי זאת בעצם התרעה של 12 שעות. לכן בעיניי החשיבות של המכה המונעת היא עוד יותר גדולה – כי אנחנו ניערך ל'סלע'י תוך כדי אש... מכה מונעת תחסוך הרבה חיים, כי נוכל לפתוח בחזית אחת ולהתחיל אותה טוב. כלומר, אחרי חיסול מערך הטילים הערכתי שאם נתחיל ב-11:00-12:00, אנחנו עוד לפני ההתקפה שלהם, לפני שעת הישי' המתוכננת שלהם, נוכל להתחיל לעבוד על הצירים, על ריכוזי הכוחות ולהשפיע באופן משמעותי על כל התפתחות בחזית הסורית". (כנס פיקוד הדרום, עמ' 25, **ארכיון המחלקה להיסטוריה בצה"ל**)
24. תמוה כיצד מציין הרמטכ"ל כי חיל האוויר יוכל לפעול גם נגד הטילים, כאשר הוא עצמו החליט, כאמור, שבגלל תחזית מזג האוויר תונחת המכה המקדימה רק על שדות התעופה. במאמר זה לא אעסוק בסוגיית המועד שנצפה לתחילת המלחמה (18:00; "לפנות ערב" וכו'). אסתפק רק בקביעה שהרמטכ"ל הבין כי בידיעה נאמר שהמלחמה תתחיל בשעה 18:00.
26. יומן רל"ש הרמטכ"ל, 6 באוקטובר 1973, עמ' 12, **ארכיון המחלקה להיסטוריה בצה"ל**
27. **שם**
28. מברק 0029-0030 ממשד החוץ לשר החוץ בניו-יורק ולציר מרדכי שלו בווישניגטון.
29. פסקה זו, למעט הציטוט מדברי הרמטכ"ל, מבוססת על דברי מפקד חיל האוויר בכנס ספ"כ ב-13 בפברואר 1974, עמ' 35, **ארכיון המחלקה להיסטוריה בצה"ל**
30. לא מצאתי שהוא הביע את הערכתו זו בפני גורמי המטכ"ל. יתר על כן, בהצגת התוכנית לשר הביטחון, שהחלה בשעה 11:00, אמר הרמטכ"ל שלהערכתו, אם יפתח האויב בפעילות אווירית, יהיה זה החל מהשעה 17:00. אלוף פלד, שדיבר בהמשך הישיבה, לא העיר על כך ולא התייחס כלל לסוגיה זו.
31. דברי הרמטכ"ל בכנס פיקוד הדרום, 5 בפברואר 1974, עמ' 25, **ארכיון המחלקה להיסטוריה בצה"ל**
32. הקלטות בתא רמשל"ט, עמ' 1, ארכיון המחלקה להיסטוריה בצה"ל
33. יומן רל"ש הרמטכ"ל, עמ' 18, **ארכיון המחלקה להיסטוריה בצה"ל**
34. **שם**
35. **שם**; יומן שליש שר הביטחון, עמ' 2, **ארכיון המחלקה להיסטוריה בצה"ל**
36. חנוך ברטוב, **דדו – 48 שנה ועוד 20 יום**, ספריית מעריב, 1978, כרך ב', עמ' 23
37. ישי קורדובה, **מדיניות ארה"ב במלחמת יום הכיפורים**, מערכות, 1987, עמ' 34-35
38. ישי קורדובה, "עמדת ארה"ב בסוגיית המכה המקדימה", **מערכות** 276-277, אוקטובר-נובמבר 1980, עמ' 32-33

"רוח צה"ל" כמסמר ערכי היסוד של צה"ל

רשימת ערכי היסוד של צה"ל, שהייתה מקובלת עד לפני
כחמש שנים, החלפה ברשימה חדשה של ערכים, שזכתה
לכינוי "רוח צה"ל". ההבדל הבולט ביותר בין הרשימה
החדשה לישנה הוא הויתור על הערך "אהבת הארץ".

סא"ל ארז ינר

עד לפני כחמש שנים הייתה מקובלת
בצה"ל רשימה של ערכי יסוד. כמו דברים
רבים אחרים גם רשימה זו התגבשה
וצמחה יחד עם צה"ל מתוך כוונה לתת
מענה לצרכיו הייחודיים. לפני כשמונה
שנים מונתה ועדה, שחבריה היו פרופסור
אסא כשר, ראש אכ"א, קצין חינוך וגדנ"ע
ראשי והפרקליט הצבאי הראשי. מטרת
הוועדה הייתה לגבש "תעודת זהות"
ערכית ונורמטיבית לצה"ל. (פרסומי
מקחג"ר, "חושבים", 1995) מסמך
זה נועד לבטא באופן ברור ומגובש
את ערכי היסוד של צה"ל, לעזור
בהטמעת ערכי היסוד הייחודיים שלו
בחייליו ולהעלות את הרמה האתית
של החיילים. (מקחג"ר, כתב ההסמכה
של הוועדה).

מגד חי"ר

הוועדה ניסחה את המסמך במשך

"רוח צה"ל"

דבקות במשימה
דוגמא אישית
אחריות
חיי אדם
אמינות
רעות
משמעת
טוהר הנשק
נאמנות
מקצועיות

ערכי היסוד של צה"ל

דבקות במשימה לאור המטרה
דוגמא אישית
אחריות ויוזמה
חיי אדם
אמינות
אחוות לוחמים
משמעת
מוסר לחימה
אומץ לב
אהבת הארץ
נציגות

צה"ל כפי שהיו נהוגים בעבר. כדי לעשות
השוואה זאת יש להציג קודם כול את
רשימת ערכי היסוד כפי שהייתה נהוגה
בעבר ואת הערכים של "רוח צה"ל" דהיום.

כשלוש שנים, והתוצר הסופי שהתקבל,
ושאושר עלידי המטה הכללי, מכונה "רוח
צה"ל". במאמר זה אבחן את מידת החפיפה
בין "רוח צה"ל" לבין ערכי היסוד של

השוואת שתי המתכונות מצביעה על מספר נקודות שוני בולטות:

1. הדבקות במשימה לאור המטרה הפכה ל"דבקות במשימה".
2. האחריות והיוזמה הפכו ל"אחריות".
3. אחוות הלוחמים הפכה ל"רעות".
4. מוסר לחימה הפך ל"טוהר הנשק".
5. אומץ הלב הושמט מהרשימה.
6. אהבת הארץ הושמטה.
7. נוספו הערכים: "נאמנות", "נציגות" ו"מקצועיות".

טענתי היא כי המסמך המכונה "רוח צה"ל" הוציא מתוכו כל רמז לייחודיות של צה"ל כצבאה של המדינה היהודית, והוא יכול לשמש כ"רשימת ערכים" לכל צבא במדינה דמוקרטית באשר היא. נעלם הערך הבסיסי אהבת הארץ, שביטא בצורה ברורה וחדה את מטרתו של צה"ל ואת הקשר בינו לבין המדינה שעליה הוא מגן. במקום ערך זה צוין הערך "נאמנות" – לממשלה הדמוקרטית ולמדינה. זהו ערך חשוב כשלעצמו, אך הוא אינו מהווה תחליף לאהבת הארץ – "לזיקה הרגשית לארץ ולמדינה, האמונה בהווה הציונית, שארץ ישראל היא המקום היחיד לקיומו של העם היהודי... אהבת המולדת תביא בהכרח להגברת ההזדהות עם מטרות המשימה". (על-פי רשימת ערכי היסוד של צה"ל)

חברי הוועדה מנו שלושה נימוקים למחיקתה של אהבת הארץ מ"רוח צה"ל": א. אהבת הארץ התייחסה ליהודים בלבד ולא לשאר המיעוטים המשרתים גם הם בצבא.

ב. אהבת הארץ מתייחסת לרגש ולא למשהו שניתן להגדירו באופן ברור. ג. ישנה סכנה שבגלל הוויכוח על מסירת שטחים מארץ-ישראל ייאחזו חיילים וקצינים בערך אהבת הארץ כעילה לסירוב פקודה.

נימוקים אלה ניתן להפריך:

א. אם אכן ישנה בעיה למשרתים בצה"ל שאינם יהודים, הרי לכאורה יש צורך לשנות גם את המנון המדינה, המדבר על "נפש יהודי הומייה", ואולי גם את מגילת העצמאות.

ב. באשר לטענת הרגש – הרי אין שום פסול בחינוך לרגש חיובי דוגמת אהבת הארץ. יתר על כן, השמטתו של ערך אהבת הארץ פוגעת קשות בחינוך הנוער, שכן זהו הנימוק המרכזי לחשיבות השירות בצה"ל. ג. באשר לחשש מסירוב פקודה, הרי יש להניח כי מי שיחליט לסרב, יעשה זאת עם או בלי קיומו של הערך הזה.

שינויים נוספים שנעשו ב"רוח צה"ל" גם הם בבחינת כל המוסיף גורע:

א. "דבקות במשימה לאור המטרה" הפך ל"דבקות במשימה" בלבד. אין זה מקרה שערך בסיסי זה עמד בראש הרשימה של ערכי היסוד של צה"ל, שכן זהו גם עקרון המלחמה הראשון. כוונתו היא שיש לדבוק במשימה, אך לאור המטרה הכללית ולא לשם המשימה עצמה, שהרי לעיתים

חברה רשאית לשנות את חוקיה ואת מערכת הענישה שלה, אבל ברגע שהיא משנה את ערכי היסוד שלה, היא הופכת להיות חברה אחרת

ההתעקשות למלא את המשימה ללא הבנת המטרה עלולה לגרום יותר נזק מתועלת. שינוי ערך זה והפיכתו ל"דבקות במשימה" הוא בבחינת סטייה מהתורה הצבאית שאותה אנו מנסים להנחיל.

ב. ערך "היוזמה" הושמט, וכך במקום "אחריות ויוזמה" נותרו עם "אחריות" בלבד. הערך המקורי שילב בין אחריות המפקד לביצוע המשימה לבין הצורך ליטול יוזמה, דהיינו לקחת סיכון ולבצע פעולה גם בהעדר פקודה – ובלבד שמדובר בצעד המקדם את השגת המשימה. היוזמה איבדה מחשיבותה ולא נכנסה לרשימה בשום מקום אחר.

ג. "אחוות הלוחמים" הפכה ל"רעות". שינוי זה הוא אומנם סמנטי, אך גם לסמנטיקה יש חשיבות גדולה. "אחוות

לוחמים" היא ערך שהיישום האמיתי שלו בא לידי ביטוי בעת סכנה. לעומת זאת "רעות" מבטאת מושג יותר "פסטורלי" וכללי, שאין לו משמעות צבאית מיוחדת.

ד. "מוסר הלחימה" הפך ל"טוהר הנשק". לכאורה מדובר בהבדל סמנטי בלבד, אך למעשה יש הבדל גדול בין שני הערכים. מוסר הלחימה מתייב "התנהגות בקרב או במשימה צבאית, המבוססת על קדושת החיים, כבוד האדם... מתבטא ביחס החייל לחיי האויב ולרכוש..." (רשימת ערכי היסוד) בעוד שטוהר הנשק מדבר על כך ש"החייל ישתמש בנשקו ובכוחו לשם הכרעת האויב במידה הנדרשת לשם כך ויתרסן כדי למנוע פגיעה שלא לצורך בחיי אדם, בגופו, בכבודו וברכושיו". ("רוח צה"ל") ב"רוח צה"ל" מוגדר הערך ביחס לנשק, בשעה שהעניין אינו כלי הנשק, ומגוון לתארו כטהור או טמא, שהרי הנשק אינו אלא חפץ דומם. הערך "מוסר לחימה" מתייחס לחייל ולנורמות ההתנהגות שלו בעת הפעלת הכוח והשימוש בנשק. משום כך הגדרת הערך כפי שהופיעה בערכי היסוד הינה נכונה ומתאימה יותר.

ה. נוספו הערכים "מקצועיות", "נציגות" ו"נאמנות". המקצועיות מדברת על הכרה ועל הבנה של עולם הידע הצבאי ועל השליטה במיומנויות הנדרשות לביצוע התפקיד. אין ספק שזהו ערך חשוב, וצריך היה להוסיפו לרשימת ערכי צה"ל. ערך ה"נציגות" מדבר על כך שהחייל צריך לראות את עצמו תמיד כנציג וכשליח של צה"ל לדעת, אין מדובר בתוספת משמעותית. אולם משמעותית במיוחד היא ההחלטה להמיר את "אהבת הארץ" ב"נאמנות". "החייל יפעל במסירות גמורה להגנה על מדינת ישראל וכלל אזרחיה על-פי פקודות צה"ל במסגרת חוקי המדינה ועקרונות הדמוקרטיה". ("רוח צה"ל") למעשה, אם נשמיט את השם ישראל מההגדרה, יוכל ערך זה להתאים לכל צבא במדינה

6 במארס 1994. החייל אמיר פארס ניצב מול ילד פלסטיני המיידה בו אבנים. החייל זכה לשבחים רבים על שהחליט לא לירות בילד, אלא למנות לאחור ולנתק מגע

ביחידות מסוימות, דוגמת בית-הספר לקצינים, הוסיפו מספר ערכים ובהם את ערך "אהבת הארץ" כדי להפוך את "רוח צה"ל" למסמך ערכים שיתאים לצבא ההגנה לישראל וידבר אל ליבות המפקדים והחיילים.

חברה רשאית לשנות את חוקיה ואת מערכת הענישה שלה, אבל ברגע שהיא משנה את ערכי היסוד שלה, היא הופכת להיות חברה אחרת. האם זו הייתה הכוונה?

מקורות

1. חושבים, פרסומי מקה"ר, 1995
2. "רוח צה"ל", מסמך ערכי היסוד, 1994
3. רשימת ערכי היסוד של צה"ל

– והוא עלול לגרום לאובדן הייחוד של צה"ל, דהיינו היותו צבא ההגנה לישראל.

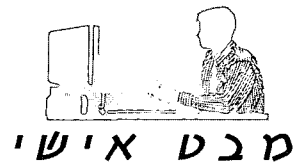
אם "רוח צה"ל" אינה אלא "רשימת ערכים ונורמות התנהגות כללית", היא יכולה לשרת אותנו כמו גם מדינות אחרות. ואם כך הדבר, היכן הייחוד?

סיכום

הכוונה החיובית כשלעצמה למסד את רשימת ערכי היסוד של צה"ל יצרה משהו חדש, שאינו בהכרח טוב יותר – ולאור הנאמר לעיל כנראה אף נופל ממה שהיה נהוג עד כה ואשר סוטה מכוונתו המקורית. הראיה לכך היא שהמסמך החדש לא רכש לעצמו מקום ראוי בקרב החיילים והמפקדים, שכן אין הוא מדבר אליהם.

דמוקרטית. הייחוד של ערכי היסוד של צה"ל היה בערך "אהבת הארץ", שהדגיש את הקשר של העם היהודי למולדתו וחיבר את החייל עם המדינה כ"מקום קיומו היחיד של העם היהודי". (ערכי היסוד של צה"ל) ערך זה מביא בהכרח ל"הגברת ההזדהות עם מטרות המשימה". (שם) הנאמנות למדינה ולדמוקרטיה היא חשובה, אך הנאמנות אינה יכולה להיות תחליף לעניין "הזיקה הרגשית לארץ-ישראל". (שם) וכפי שישנה חשיבות להמנון ולמגילת העצמאות כערכים חברתיים, כך ערך "אהבת הארץ" חשוב לצה"ל כצבאה של המדינה היהודית. כל טיעון בדבר הבעייתיות של ערך זה הינו בבחינת עצימת עיניים והתעלמות מן המציאות

צבא ללא היסטוריה?

מחלקת ההיסטוריה של צה"ל עדיין לא פירסמה שום מחקר מוסמך שמסכם מלחמה כלשהי ממלחמות ישראל, ולעובדה זו יש השלכות של ממש על צה"ל

אל"ם (מיל') יהודה גלר

למחקר וללימוד מעמיקים של ההיסטוריה הצבאית יכולות להיות השפעות מרחיקות לכת על צה"ל של היום. מדובר בהשפעות על התחומים הבאים:

1. פיתוח היכולת להפיק ולהטמיע לקחי אמת מהפעילות הצבאית.
2. פיתוח היכולת לביקורת עצמית ולתחקירי אמת בכל רמות הצבא.
3. לימוד כיצד להתייחס לסוגיות מקצועיות באופן ענייני, נטול השפעות של גורמים פוליטיים ואחרים.
4. גיבוש מחקרים מוסמכים ואחראיים להבהרת סוגיות היסטוריות השנויות במחלוקת.
5. חיזוק הזיכרון הלאומי והמוטיבציה.
6. השגת הבנה גדולה יותר באשר למורכבות המלחמה ולצורך להבינה בתוך הקונטקסט שלה.

רשימה זו היא אינטואיטיבית וראשונית ואינה קובעת מהי מידת ההשפעה של ההיסטוריה הצבאית על תחומים אלה, אולם ברור שההשפעה קיימת ושהיא אינה מבוטלת.

למרות החשיבות הרבה של לימוד ההיסטוריה הצבאית – ובמיוחד של ההיסטוריה הצבאית שלנו – עדיין לא פירסמה מחלקת ההיסטוריה של צה"ל שום מחקר מוסמך שמסכם מלחמה כלשהי ממלחמות ישראל.

לדעתי נובע הדבר משתי סיבות מבניות ומהותיות:

1. היות ענף ההיסטוריה בצה"ל חלק אינטגרלי מהמסגרת הצבאית וכפוף להיררכיה הצבאית.

קצין שרון

במילים אחרות: למחלקת ההיסטוריה חסרה עצמאות מחקרית, ותחת זאת היא תלויה בגורמים שונים, שעשוי להיות להם עניין במסקנות המחקרים. נראה כי בעבר היו מקרים שבהם נגזו מחקרים בגלל לחצים מגורמים בכירים.

2. מגבלות מחקריות: העדר מסורת של מחקר ושל פרסום עצמאיים ובלתי תלויים ותחלופה מהירה של מפקדים ושל חוקרים בענף, המונעת התמחות והתמקצעות ארוכת טווח.

פתרון אפשרי לבעיה זו הוא הפרדה בין איסוף החומר ההיסטורי לבין ביצוען של עבודות המחקר המשותתות על חומר זה. בעוד שמחלקת היסטוריה יכולה להמשיך לאסוף חומר ראשוני על צה"ל, הרי את ניתוח החומר במחקרים היסטוריים יש להעביר לגופי מחקר אקדמיים, שיהיו חשופים פחות ללחצים פוליטיים ואחרים מתוך המערכת הצבאית-מדינית.

תגובה למכתבו של אל"ם יהודה גלר ד"ר אל"ם (מיל') שאול שי – רמ"ח היסטוריה

ההיסטוריה הצבאית של צה"ל מהווה חלק מרכזי ובלתי נפרד מההיסטוריה של מדינת ישראל. מחלקת היסטוריה אחראית בצה"ל לשתי משימות מרכזיות:

- א. תיעוד הפעילויות, התהליכים, המבצעים והמלחמות כבסיס למחקרים היסטוריים בעתיד.

- ב. המחקר ההיסטורי של צה"ל. מעצם הגדרתה, מחלקת היסטוריה רואה בצה"ל את הצרכן הראשון במעלה לתוצריה, ובניגוד לדברי אל"ם גלר, מחלקת

ההיסטוריה הפיצה עד כה יותר מ-100 מחקרים הנוגעים למלחמת ישראל (קטלוג פרסומים עדכני הופץ בימים אלה בצה"ל). רק מיעוטם של המחקרים זכה עד כה לתפוצה גם מחוץ לצה"ל – בעיקר בשל מגבלות הסיווג הביטחוני של המידע. אף שמחלקת היסטוריה היא חלק אינטגרלי מהמערכת הצבאית, הרי שחוקרי המחלקה נהנים מחופש אקדמי ואינטלקטואלי מוחלט בכתיבת המחקרים.

יתרונם של המחקרים הנעשים במסגרת מחלקת ההיסטוריה הוא בכך שבפני החוקרים פתוחים מרב "חומרי הגלם" בכל רמות הסיווג, ומכאן גם רגישותם הביטחונית של התוצרים. החוקרים במחלקת היסטוריה נחלקים לשתי קטגוריות עיקריות:

1. חוקרים קבועים – מרביתם אזרחים עובדי צה"ל.
2. היסטוריונים מהאקדמיה.

לפיכך אין בסיס לטענתו של אל"ם גלר לגבי "תחלופה מהירה של מפקדים ושל חוקרים". יתר על כן, ראשי המחלקה כיהנו בקדנציות של שש שנים ויותר. מחלקת היסטוריה פועלת על פי קריטריונים ומתודות מחקריות המקובלות באקדמיה, ולצד ראש המחלקה פועלת ועדה אקדמית בלתי תלויה, שבה חברים פרופסורים מהאוניברסיטאות השונות. אלה שותפים לאישור הצעות המחקר ולאיוכות תוצריו. מחלקת ההיסטוריה עובדת כיום על פי תוכנית עבודה רב-שנתית, שבמסגרתה מותאמים תחומי המחקר לצורכי צה"ל. מדיניותה העדכנית של מחלקת ההיסטוריה הינה להפיץ גם מחוץ לצה"ל מחקרים רלוונטיים, אשר ישמשו ללימוד ההיסטוריה הצבאית כחלק מההיסטוריה הכללית של מדינת ישראל.

הייה טבח?

בחינה מדוקדקת של המקורות על כיבושה של לוד במלחמת העצמאות מלמדת כי "טבח השבויים והאזרחים" במסגד הגדול בעיר לא היה ולא נברא

אם כן כי למרות שלכאורה עיקרי הדברים ידועים בכל הנוגע לכיבושה של לוד ולגירוש מרבית תושביה, הינאראטיבי הקיים רחוק מלספק.

הרקע הגיאוגרפי והחברתי, המובא בפרק הראשון, נכתב בידי ד"ר ארנון גולן. הוא מתאר באורח תמציתי את מבנה העיר לוד, את תהליך התפתחותה האורבני ואת הסיבות לכך. תיאור זה, אולי דווקא בשל התמציתיות שבו, מאפשר לקורא, שאינו מכיר את העיר לוד של סוף שנות ה-40, לעשות היכרות זאת ובעיקר להבין את מבנה הכוחות החברתיים שבה ואת הרקע האורבני שבו צמחו. בסיומו של הפרק דואג הכותב גם לאפיין את נטייתם הפוליטית של תושבי ומציין כי תושבי לוד והכפרים שסביבה היו "אוהדי המופתי הירושלמי חאגי אמין אל-חוסייני", וכי "על-פי סקירה בריטית מסוף שנת 1947 היו בלוד רק 200 חברים באגודת 'האחים המוסלמים', והנג'אדה והפותווה היו חלשות. כל המוכתרים והמנהיגים של כפרי הסביבה זוהו כעוינים לממשלת המנדט וכתומכים ומסייעים למחנה המופתי ולחסן סלאמה". לא ברור לי כלל ועיקר איזה טעם מצא הכותב לשלב דווקא כאן, בפרק הזה, את הפסקה העוסקת בנטייתם הפוליטית של תושבי לוד וכפרי הסביבה, במיוחד כאשר אין לעובדות האלה כל מראי מקום, ואין

במבוא לספר שכתבו במשותף השלושה מצוי כנראה המניע האמיתי לכתיבתו. נראה כי תכליתו העיקרית הייתה להפריך את הטענה שרווחה עד כה, כי במהלך כיבוש לוד ב-11-12 ביולי 1948 בוצע טבח בערביי העיר. בפתיח למבוא מצוטט ד"ר בני מוריס, המתייחס בדבריו לשאלה מיהו היסטוריון אמיתי ומיהו היסטוריון מגויס. דבריו אלה העלו, כנראה, את חמתם של כותבי הספר, ואין זה מפליא שגם בסיום הפתיח לספר וגם בסוף הסיכום שלו הם קוראים תיגר על אמירותיו של מוריס

קשירת התקפתו החפוזה והלא מתוכננת של גדוד 89 למודיעין שדה לקוי אינה נכונה במקרה זה, או לפחות אינה מובנת מאליה מתוך נתוני הרקע. ההפך הוא הנכון

בנושא זה.

לטעמם, מחקרו של ד"ר בני מוריס, שעסק בהיווצרותה של בעיית הפליטים הפלסטינים, עושה שימוש טוטלי ונטול ביקורת במחקרו של ד"ר אלחנן אורן, שהתפרסם כספר ב-1976 – מחקר שבמחקרו היה עבודת הדוקטורט שלו על מבצע "דני". משפט הסיום במבוא רומז על העתיד לבוא: "נראה

סקירת ספרים של אלון קדיש, אברהם סלע וארנון גולן "כיבוש לוד, יולי 1948", ההוצאה לאור של משרד הביטחון, 2000

סא"ל (מיל') מנחם בנטוב

פרשת הטבח בערביי לוד במהלך כיבושה ביולי 1948 מעורר מחלוקת בקרב ההיסטוריונים המעטים שחקרו את הקרב. בספר זה, המסכם עבודה אקדמית רחבה, שעשתה שימוש במסמכים שעד כה לא נחקרו, טוענים הכותבים – אלון קדיש, אברהם סלע, וארנון גולן – שלא היה טבח של שבויים במסגד הגדול בלוד. הם מתעמתים עם מסקנותיו ההפוכות של ד"ר בני מוריס, כפי שהובאו במחקרו על היווצרות הבעיה הפלסטינית. לא פחות מכך קוראים השלושה תיגר על כתבה שפירסם ד"ר מוריס בעיתון "הארץ", ובה הוא מחווה את דעתו על מאפיניו של "ההיסטוריון הטוב" ושל "ההיסטוריון המגויס".

הפיתחו של תרגיל מחקרי אקדמי לספר קריאה אינה דבר של מה בכך. אולם בסיום הקריאה אין ספק כי כותביו עשו עבודה טובה. בין אם הם משכנעים או לא, הצליחו השלושה להפוך נתונים יבשים לספר קריאה מרתק.

קצין מודיעין

הלוחמנית והאנטי יהודית של כוחות התגבור הבוסיניים בפיקודו של עלי בק.

ערב כיבושה נחלקה השליטה בעיר בין הכוח המקומי שבפיקודו של חסונה לבין הלגיון הירדני. בין שני כוחות אלה שררה עוינות, שהגיעה לשיאה בהריגתו של ראש העירייה בידי הלגיון. בפרק השני מתואר כיבושה של לוד בידי צה"ל. בראשית הפרק מציגים הכותבים את תמונת המודיעין, כפי שהצטיירה אצל שלושה גורמים מתכננים ומבצעים: חטיבת קריית, חטיבה 8 והמטכ"ל. מעניין לראות את ההבדלים בהערכות המודיעין השונות – הן ביחס לסד"כ, הן ביחס לחימוש והן בהערכה הכוללת. לשם המחשה, בחטיבת קריית, המתבססת על דו"ח של הש"י מסוף מאי 1948, מדובר על 1,000 לוחמים מקומיים, 3 תותחים, 12 משוריינים, 4 טנקים וכן כוח לגיון המצויד ב-5-4

משוריינים. במטכ"ל העריכו כי הכוח הערבי מונה 300 אנשי לגיון ו-7 תותחים. בחטיבה 8 העריכו כי האויב כולל 1,000 לוחמים מקומיים, 200 חיילי לגיון, 7 משוריינים ו-4 טנקים.

תוכנית המבצע של כוחותינו כמעט שאינה נסקרת בספר. ההתייחסות היחידה לסוגיה זו היא אמירה כללית ביחס למבנה ההתקפה, שכלל לפיתה וכיתור. כמו כן נמנות בספר היחידות שאמורות היו להשתתף במבצע – כפי שנקלחו מפקדות המבצע של חטיבה 8. נקודה מרכזית, שחבל שלא הודגשה יותר, היא העובדה שהפקודות כללו פירוט רק עד שלב הכיתור, וכי תוכנית הפריצה לעיר לא תוכננה בפירוט.

הנחת היסוד שמציגים הכותבים היא כי בקרב הכוחות הפועלים בשטח שררה תחושה שהעיר הופקדה על-ידי הלגיון – הנחה המעוגנת בחומר מודיעיני ובתיאורים של לוחמים מהגדוד השלישי שהשתתפו בקרב.

את שבירתו של מערך ההגנה המזרחי של לוד מייחסים המחברים לפעולתו של גדוד 89 בפיקודו של משה דיין. תנועת הגדוד

בכל מהלך הסקירה שקדמה לדברים כמעט שום טיפול אמיתי בכפרי הסביבה, אלא רק בלוד עצמה. עם זאת, התיאור הקולח והבהיר של מבנה העיר, פירוט הסיבות למבנה זה וניתוח השפעותיו על התכונה ועל פריסתה בלוד של טרום הכיבוש היהודי מרתקים ומעניינים, אף שלכאורה מדובר בניתוח שטח ומאפייניו, שהוא בדרך-כלל חומר "יבש".

בחלקו השני של הפרק מתואר היטב המבנה הצבאי של מערך הכוחות הערביים באזור. הנושא מטופל באופן מקיף ומפרט לא רק את הרכב הכוחות, אלא גם את מערכות הכפיפות השונות של הפיקוד ואת תוכניותיו המבצעיות. השימוש המרובה במקורות ראשוניים – מסמכים ופקודות לצד דו"חות מודיעין המבוססים על האזנה לקווי אלחוט וטלפון – מקנים לדברים אמינות רבה. ניכר שהכותבים הקדישו מאמץ רב בחקר ההיבט הזה – ככל הנראה בשל העובדה שהוא כמעט לא נחקר קודם לכן. התעמקותם בכוח הערבי בלוד מאפשרת להבין טוב יותר את מהלכי הקרב מאוחר יותר.

הפרק מביא את הרקע הצבאי של לוד מפרוץ הקרבות ועד כיבושה. המסקנה העיקרית העולה מהמחקר היא כי לוד לא הייתה במרכז העניינים – לא מההיבט הערבי ולא מההיבט היהודי. ההסבר לכך נעוץ בהיותה מרוחקת מהכבישים שחיברו את תל-אביב וירושלים. זו גם הסיבה שרמלה תפסה מקום הרבה יותר מרכזי. בפועל – טוענים שלושת הכותבים – הייתה לוד מחוץ למרחב החשיבות הצבאית-אופרטיבית. באשר ל"לוחמנות" ולרוח הקרב של לוחמיה, ניכרת ההתרשמות כי מדובר בנטייה ברורה למתינות ולזהירות. מסקנות אלה מעוגנות בשתי דוגמאות לפחות. אחת מהן היא ציטוט של שיחה בין מפקד לוד, שחאדה חסונה, למפקד בן-שמון – שיחה שהתנהלה בעקבות הצעת מכונית יהודית סמוך לבן-שמון, ושובה מבקש המפקד הערבי "לשמור על השלום בינינו גם להבא". את הצעת המכונית הוא הגדיר כ"מעשה בלתי רצוי של הפקרות". הדוגמא השנייה היא התייחסותו השלילית של שחאדה חסונה המקומי לגישתם

מתוארת באופן מבלבל ולא ברור. נראה שהתיאור מסתמך ברובו על כתבה שפורסמה ב"מערכות" ב-1950. תיאור הקרב קופצני ועובר בין יחידות הנמצאות משני עברי החזית (בן-שמון מצד אחד וצומת רמלה מהצד האחר). גם המפה המצורפת ובה תיאור ההתקפה אינה מסייעת רבות להבנת מהלכי הקרב. יחד עם זאת אולי דווקא התיאור העיתונאי-ספרותי המאוד לא ברור של התקפת גדוד 89 מאפשר לקורא לחוש ולהבין את האנדרלמוסיה ששררה. הספר אינו מציג את ההסברים הערביים לקריסת ההגנה על העיר, אולם הוא כולל תיאור קצר של המוראל הקורס בקרב הכוחות הערביים במהלך הקרב. התיאור האג"מי של מהלכי כוחותינו בעת כיבוש לוד אינו מספק ואינו מאפשר הבנה מלאה של מהלכי הקרב.

גם תוצאות הקרב אינן חד-משמעיות בכל הקשור לאבדות האויב. מספר מקורות מוצגים בספר: דו"ח המבצעים של גדוד 89, דיווחי עיתונות מה-12 ביולי, תיאורים מפי הלוחמים והערכות הנפגעים של מח"ט 8, מולה כהן. הכותבים מעריכים נוכח

משה דיין מתדרך את גדוד "הקומנדו" לפני כיבוש לוד

מבצע התקפת-נגד וכובש חזרה את העיר. תגובתם הייתה להוציא את כלי נשקם ולצלוף לעבר החיילים ששהו בשטח הבנוי. האירוע השלישי היה התבצרותם של 50-60 לוחמים ערבים במסגד הקטן (מסגד דהיימש). הפעילות שבוצעה למיגורם הייתה כרוכה בפגיעה בנשים ובילדים ששהו באותה העת במסגד, וכתוצאה מכך נפוצו השמועות על הטבח.

בצד העדויות האלה מביא הספר את הגרסה הערבית, כפי שבאה לידי ביטוי בשלושה מקורות ערביים: ספרו של מוחמד נימר אל-ח'טיב "בעקבות האסון", שהעריך כי בלוד נהרגו 1,700 ערבים, ספרו של עארף אל-עארף "אל-נכבה", המתאר טבח של 170 שבויים במסגד הגדול, ושמועה שנפוצה בקרב ערביי ארץ-ישראל, ומקורה במודיע ערבי של הש"י, ולפיה טבחו היהודים בכ-3,000 מתושבי לוד. סוגיית הגירוש נדונה בספר בהרחבה. כך גם סוגיית הביזה ולקחת השלל ומקומן בפקודות ובמדיניות הרשמית

של הצבא. דווקא בעניין זה אין הספר פסקני כלל ועיקר. כך גם מתברר בסיכום הדברים בפרק שלאחר מכן, שבו נכתב כי "השתלשלות האירועים שהביאה לגירושם של ערביי לוד מצריכה בדיקה של עמדות הדרג הפוליטי וכו'". לעניין הטבח קובעים המחברים כי "אין כל עדות ישירה לטבח שבויי מלחמה במסגד הגדול ב-12 ביולי". לדעתם, "סיפור הטבח הוא הכלאה מוטעית בין האירוע במסגד הקטן לבין מניין ההרוגים הערבים מדו"ח הפלמ"ח מה-12 ביולי".

מה שלא ברור הוא כיצד הגיעו החוקרים למסקנותיהם בפרק הסיכום בדבר חולשתו של מודיעין השדה בצה"ל בכל הקשור להעברת המידע ליחידות הלוחמות. גם אם הדברים נכונים, הרי שלא ניתן להבין זאת ממה שהובא בספר. קשירת התקפתו החמוצה והלא מתוכננת של גדוד 89 למודיעין שדה לקוי אינה נכונה במקרה זה, או לפחות אינה מובנת מאליה מתוך נתוני הרקע. ההפך הוא הנכון.

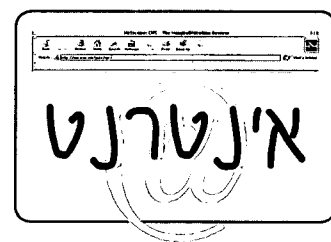
תיאורי הלוחמים מהשטח מעידים על מה שאירע בפועל. נראה כי בשטח רוכזו הגברים, בעוד שלשאר התושבים הותר להישאר בבתיהם.

לסיבה העיקרית שלשמה נכתב הספר, והוא הדיון בשאלה אם היה או לא היה טבח של אזרחים ושל שבויים במסגד הגדול בלוד, מוקדש פרק ג', שעוסק גם בסוגיית הגירוש של התושבים הערבים. לדעת אלון קדיש, כותב הפרק, לא היה שום טבח של שבויים במסגד הגדול בלוד. שני עמודיו הראשונים של פרק ג' מנמקים קביעה זאת. הוא מען את הקביעה בסדרת אירועים אקראיים, שאין ביניהם שום קשר מבצעי. הראשון הוא תיאור כניסתם של שלושה משוריינים של הלגיון לתוך העיר בצהרי ה-12 ביולי. מהנתונים עולה כי המשוריינים האלה עוררו פאניקה בקרב הכוחות ששהו בתוך העיר – פאניקה שתוצאתה הייתה ירי היסטרי ללא אבחנה. כתוצאה מכניסת המשוריינים האלה התרחש האירוע השני: תושבים רבים בעיר הסיקו מכניסת המשוריינים כי הלגיון

הדיווחים הסותרים כי "ניתן להניח שמספר ההרוגים מפשיטת גדוד 89 נכלל במניין הסופי של אבדות הערבים (250) בסופו של ה-12 ביולי, לאחר שנסקרה העיר כולה".

סופו של הפרק העוסק במהלכים הצבאיים לכיבוש של לוד ובהיבטים האזרחיים של הכיבוש – ובכלל זה הדילמות ביחס לאוכלוסייה האזרחית הערבית. בפרק מתוארת השתלשלות הטיפול בסוגיית היישובים הערביים הכבושים החל מההפוגה הראשונה, דרך ישיבת הממשלה ב-14 ביוני וכלה בפקודת סגן הרמטכ"ל, צבי איילון, שהוצאה ב-6 ביולי – פקודה שאסרה לגרש אוכלוסייה ולהחריב כפרים – אלא באישורו ובהנחייתו של שר הביטחון. כמו כן מצוטט מסמך הנחיות של הפלמ"ח בנושא זה, שאומנם אינו נושא תאריך, אך הכותבים מניחים על-פי מקומו הכרונולוגי כי הוא נכתב ב-11 ביולי. המסמך מנחה את הכוחות כיצד לנהוג בשטח הכבוש. בהמשך מציגים הכותבים גישות שונות וסותרות של הדרג הפוליטי בכל הקשור ליחס אל האוכלוסייה.

מהומות ברשת

אתרים רבים מסקרים את האירועים בשטחים, וכאשר מדברים כיום על "המלחמה התקשורתית", צריך לזכור שהיא כבר אינה מתנהלת רק בטלוויזיה, אלא גם ברשת

סרן עומר

אתר נוסף המסקר את האירועים מההיבט הלבנוני הוא www.yalla.com.lb. אתר זה מספק חדשות שמקורן בתקשורת הלבנונית ובכלל זה גם מטלוויזיית "אל-מנאר" של החיזבאללה וגם מסוכנות הידיעות הצרפתית.

על האתרים הרשמיים והרשמיים למחצה שתוארו לעיל יש להוסיף גם אתרים פרטיים רבים, שאחדים מהם נפתחו על רקע האירועים בשטחים.

אחד האתרים האלה הוא א-דמיר של ארגון לשמירת זכויות האדם בשטחים (www.addameer.org). האתר של ארגון זה מספק גם עדכונים מהשטח. אתר פרטי נוסף הוא www.intifada.com, המספק

בעיקר תמונות מהשטח.

קצין מודיעין

בקיצור, כבר התרגלנו מאז מלחמת וייטנאם שהמלחמות מוכרעות על מסכי הטלוויזיה לא פחות משהן מוכרעות בשדות הקרב. מלחמות ההווה והעתיד יוכרעו מעתה ואילך בזירה נוספת – זירת האינטרנט.

מתפרסם כרוז חדש כמעט מדי יום, בעוד שבזמן שגרה תדירות הפרסום של הכרוזים נמוכה הרבה יותר.

האתר של משרד ההסברה הפלסטינית (www.sis.gov.ps) מביא דיווחים מהשטח כמעט בזמן אמת, ובמקרים מסוימים עוד לפני שדווחו בכלי תקשורת אחרים.

הדיווחים ניתנים אחת לחצי שעה בממוצע ומופיעים כמעט בכל שעות היום. הדיווחים המעודכנים מופיעים בעיקר בערבית.

גם אתר החיזבאללה מקדיש מקום נרחב לסיקור האירועים בשטחים. בעמוד הבית של התנועה (www.hizbullah.org) מופיע הכיתוב בערבית "קדימון" – "אנו באים" – במסגרת המגמה להדגיש את תמיכת החיזבאללה בפלסטינים.

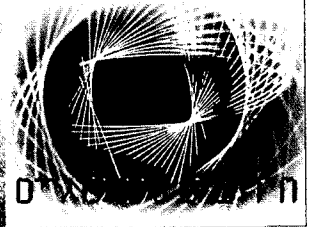
חלקים נרחבים מאתר אחר של התנועה חלקים (www.muqawama.org) מוקדשים לסיקור הנעשה וכוללים גם קובצי וידאו, המתארים את האירועים בשטחים. האתר מספק גם עדכונים יומיים (באחור של יום) מהתקשורת הלבנונית.

ראוי לציין כי גם את שידורי הטלוויזיה של החיזבאללה ניתן לקלוט בשידור חי באינטרנט (www.almanar.com).

המהומות בשטחים זכו לסיקור נרחב ברשת. פורטלים "מערביים" רבים, דוגמת YAHOO, וכן אתרי חדשות דוגמת אלה של ה-BBC ושל ה-CNN הקצו מקום נרחב לסיקור האירועים. עדכון המידע באתרים אלו מתבסס במקרים רבים על סוכנויות הידיעות (שהטובה שבהן באזורנו היא סוכנות הידיעות הצרפתית).

אולם לנו – כישראלים – יש עניין רב לראות כיצד מסקרים את האירועים האתרים הפלסטיניים. מבין האלה החשובים ביותר הם של החמאס ושל משרד ההסברה הפלסטיני.

האתר של תנועת החמאס, המסתתר מאחורי השם הניטרלי "מרכז המידע הפלסטיני" (www.palestine-info.com), מסתפק בימי שגרה בעדכונים חדשניים אחת ליום, אולם עם פרוץ המהומות הוא החל למסור עדכונים לאורך כל שעות היממה. לצד העדכונים, הכתובים באנגלית ובערבית, מביא האתר גם את כרוזי החמאס, הכתובים גם הם בערבית ובתרגום לאנגלית. בימי המהומות

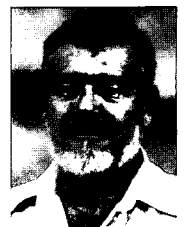
היבטים טכנולוגיים של לחימה בשטח בנוי לקחים מפעילות צבא אר"ב

צבא אר"ב ערך סקר בקרב קצינים זוטרים ומש"קים ביחידות חי"ר ובמרינס שבו שאל אותם באילו אמצעים הם מעוניינים במקרה שיישלחו להילחם בשטח בנוי. התשובות שהתקבלו בסקר זה משפיעות על מאמצי הפיתוח העכשוויים של האמריקנים בתחום האמצעים ללוחמה בשטח בנוי

אל"ם (מיל') יעקב צור

מומחי החיזוי של זרועות הצבא בארה"ב הגיעו למסקנה כי בעתיד הקרוב יש לצפות לעלייה ניכרת בתרחישים של לחימה בתוך שטחים בנויים באזורים אורבניים (לש"ב). כאשר מתכננים לקראת התרבות עימותים ב"עצימות נמוכה", סביר מאוד שהלחימה תתרחש ברובה בתוך ערים צפופות, הגדושות באוכלוסייה אזרחית שאינה לוחמת, ושנוכחותה מכבידה מאוד על פעילות הצבא. הטיעון המרכזי הוא שחלקם היחסי של שוכני הערים באוכלוסיית העולם הולך וגדל, וכל צבא חייב להיות ערוך, מצויד ומאומן ללחימה מסוג זה.

יועץ למז"פ ביטחוני ותעשייתי

בדיקות ומבחנים ביחידות הלוחמות הצביעו על כך שבתחום הלש"ב ישנו פער ניכר בין הצרכים המבצעיים ובין היכולת הממשית הן בתו"ל ובתרגולות והן בתחום האמל"ח. צבא שיינס ללחימה בשטח עירוני כשאינו

כאשר מתכננים לקראת התרבות עימותים ב"עצימות נמוכה", סביר מאוד שהלחימה תתרחש ברובה בתוך ערים צפופות, הגדושות באוכלוסייה אזרחית שאינה לוחמת, ושנוכחותה מכבידה מאוד על פעילות הצבא

מוכן לכך, עלול לספוג אבדות רבות, לגרום הרס מיותר ונפגעים בקרב האוכלוסייה האזרחית ואף להיכשל בביצוע המשימה. בצבא אר"ב על כל זרועותיו נרתמו למשימה זו. האמריקנים גורסים כי קודם כול ראוי לבחון מחדש את מצאי האמצעים הקיימים ואת אופן תפעולם כדי למצות את הפוטנציאל שגולם בהם על-ידי דרכים חדשות לניצולם. רק בשלב שלאחר מכן יוגדרו צרכים מבצעיים לאמצעים חדשים לגמרי. בארה"ב הוקמו – בהוצאה לא קטנה – כמה שדות ניסויים ייעודיים ללש"ב, שמייצגים אזורים עירוניים ומאפשרים ביצוע תרגילים וניסויים בחימוש חי כדי להכיר את האפקטים של סוגי חימוש

שונים (כולל חימוש אווירי) בשטח בנוי. נבדקת רמת הדיוק וכן רמת הנזק הסביבתי שהם גורמים סביב המטרה. שכונות עירוניות שנבנו באתרים האלה כוללות פרטים אופייניים כמו בתי מגורים, בתי עסק, מבנים גבוהים, רחובות, סמטאות, גדרות, מרתפים ועליות גג וכל התשתית האופיינית. בתוך המבנים ומחוץ להם מותקנות הרבה מערכות תיעוד כמו מצלמות יום ולילה, מערכות שמע וכדומה, שמאפשרות יצירת אפקטים בשטח ו"יתפירת אירועים" וכמובן גם תחקור מפורט של פעולות הכוח הלוחם לשם הפקת לקחים.

יחידות חי"ר מהצבא ומהמרניס – כולל יחידות של כוח 21 (Force XXI) ויחידות המצוידות במערכות הלוחם היבשתי העתידי (Land Warrior) – השתתפו באחרונה בתרגילים ניסיוניים באתרים האלה לשם בחינת אמצעים חדישים, שטרם הושלם פיתוחם, וחלקם הם בחזקת מדגימים של טכנולוגיות מתקדמות. הצבא ערך סקר בין קצינים זוטרים ומש"קים ביחידות אלה בשאלה מהן היכולות הנדרשות לחייל ללחימה בשטח עירוני. הדעות שהושמעו בסקר נלמדו ואף השפיעו על סוגי האמצעים שהוכנסו לניסויים. ברור שלא לכל דרישה יש כבר מענה, ועל חלקן גם בעתיד יהיה קשה לענות, אבל כתוצאה מהתרגילים והניסויים הצטברו בצבא לקחים ומסקנות. רשימת היכולות שציינו החיילים היא ארוכה, אבל ראוי לעיין בה והיא מוצגת כאן (במספר השמטות קלות) בלוויית הערות, פה ושם, כפי שציינו הלוחמים. ליד חלק מהפריטים צוין בסוגריים הסטטוס בצבא ארה"ב כיום.

רשימת היכולות הנדרשות ללחימה בשטח בנוי

ש"י 3 ומודיעין:

1. זיהוי ברור לעמית, לאויב ולאזרח לא לוחם. (אין עדיין פתרון, תוכנית הפיתוח נמשכת).
2. איסוף מודיעין חוץ באמצעות תצפית עילית (מזל"ט) ובאמצעות תצפית

קרקעית (כלי רובוטי).

המבנים. GPS לבדו אינו נותן פתרון

בלש"ב.

3. "ראייה" דרך קירות. (אין עדיין פתרון.

מפתחים מכ"ם נישא בתחום הגמ"ס).

4. תצפית אופטית מתקדמת.

5. ראיית לילה לסוגיה השונים לכל חייל.

6. איכון צלפים. (פתרונות שהוצעו אינם

אמינים ואינם מתאימים לקרב בתנועה).

7. עיבוד והפצה של מוצרי מודיעין. (נפתר

חלקית).

8. יצירת מפות, עדכון מפות. (נפתר

חלקית).

9. תכנון משימה באופן ממוחשב, יכולת

לבצע תרגולים וירטואליים.

10. קביעה מדויקת של מיקום הכוח בתוך

11. תקשורת פנימית בכוח בהעדר קו

ראייה ללא שימוש בידים. (דרישה

בעדיפות גבוהה).

12. סימון מדויק של מטרות והצבעה עליהן

מרחוק. (טרם נפתר).

13. ציון מטרה ידני. (בלייזר).

ש"י 3:

14. אפוד מגן יעיל וקל.

15. מיגון נוסף לגוף החייל. (טרם נפתר,

האמצעים הקיימים כבדים מדי).

16. ערכת מיגון אישית נישאת.

הגעתי ליעד, איתרתי את המטרה...

17. מסכת אב"ך קלת משקל (נפתר חלקית).
18. גילוי ונטרול "מלכודות פתאים". (נושא הגילוי טרם נפתר).
19. מיוסוך עצמי והסתרה. (נפתר חלקית באמצעות עשן מולטיספקטרלי שאינו רעיל).

- חימוש:**
20. חימוש מונחה מדויק מותאם ללש"ב.
 21. רימון הלם שאינו קטלני.
 22. אמצעים ותחמושת מסוג נא"ה (נשק אל-הרג).
 23. מרגמה מדויקת.
 24. תחמושת מיוחדת לאימונים בלש"ב.

- נ"י דות:**
25. טיפוס מהיר לקומות עליונות ולגגות מבנים (רצוי עד קומה 3. נפתר חלקית).
 26. גלישה ממקומות גבוהים בלי שיהיה צורך להיעזר בידיים.
 27. פריצת קירות בגודל המספיק למעבר אדם באמצעות פיצוץ. (נפתר חלקית).
 28. פריצת דלתות וחלונות.
 29. פריצה באמצעים מכניים (לא בחנ"ם).

- לוגיסטיקה:**
30. פינוי מהיר של נפגעים (נפתר חלקית).
 31. דחיפה קדימה של אספקה לוגיסטית. (נפתר חלקית).

כאמור, צבא ארה"ב "לקח ברצינות" את הצעות הלוחמים ומנסה עתה לפתח את האמצעים שהם דרשו. במקביל מבצעות היחידות ניסויים מבצעיים תוך שימוש באמצעים שכבר זמינים. מתרגילים אלה עולים מספר לקחים:

- פללי:**
1. אמצעים שנרכשים "מן המדף" הם זמינים ובהרבה מקרים עשויים להתאים לדרישות, אף על פי שלרוב אין הם בנויים לתנאים של שדה הקרב.
 2. כוח לוחם שנהנה מעליונות בטכנולוגיה אין לו בהכרח גם עליונות טקטית.
 3. סוג זה של לוחמה מחייב אימונים יסודיים וביצוע הרבה תרגילים ניסויים,

- שמהם מפיקים לקחים ובונים את התו"ל ואת הטכניקות.
4. אתר מצויד היטב לאימונים בלש"ב נותן יתרון רב לאימון, לניתוח המהלכים ולהפקת לקחים לנושא המו"פ.

- נ"י דות ופריצה:**
5. עדיפה יכולת לפריצת מעבר "מנגד" בלי צורך לגשת למקום עצמו.
 6. יש לפרוץ בעזרת חומר נפץ בכל מקום שזה ניתן – מחוץ למבנים ובפריצה אליהם. פריצה מכנית היא שימושית בתוך המבנים אך רק כמוצא אחרון.
 7. כל חייל חייב חייב לקבל אימון בנושא הפריצה בחנ"ם ובכלים מכניים. אנשי החי"ר צריכים להתאמן יחד עם חיילי הסיוע ההנדסי שלהם כדי שבינו את היכולת ואת המגבלות ויידעו לנתח מראש את מטרת הפריצה.
 8. בפריצה למבנה עדיף לפרוץ בכמה נקודות במקביל ובגבהים (קומות) שונים. כך ניתן להפחית את מספר הנפגעים. בפריצה יש להעדיף שימוש בסולמות על פני שימוש בחבלים, ולפיכך יש לפתח סולמות נישאים קלים מאוד ונשלפים במהירות, שנותנים גישה לפחות עד הקומה השנייה.
 9. בתרגילים הוכח כי אין ביחידות די פלסים של חה"ן.

- שרי דות:**
10. 75%-80% מהאבדות נגרמים מחוץ למבנים. מהרגע שהכוח פורץ פנימה, יש לו פחות נפגעים. לפיכך חשוב לפרוץ מהר ובכוח רב לתוך המבנים תוך שימוש בחנ"ם ובעשן.
 11. בסך הכול יש יותר נפגעים מרסיסים מאשר מכדורים של נשק קל.

- אש:**
12. בשטח בנוי אין ערוך לחשיבותם של צלפים מיומנים. אין להם תחליף.
 13. חשוב מאוד לקיים אימונים "ריאליים" באש. לשם כך יש להשתמש בתחמושת מיוחדת שאינה מסכנת את הכוח המתאמן.

שו"ב ומודיעין

14. תקשורת פנימית בתוך כיתת הלוחמים חשובה ביותר ומגבירה את ההתמצאות המצבית. המסקנה מהתרגילים היא שלא כל חייל צריך לקבלת יכולת דיבור, אבל כולם חייבים לקבל יכולת שמיעה.

15. ניתן לנצל ציוד קשר אזרחי זול ואמין מהמדה. לצורכי תקשורת לטווח קצר בלש"ב ברמת הכיתה והמחלקה אין צורך לדרוש רדיו חסין ומוצפן.

16. עדיף לתקוף בלילה עם עדיפות באמצעים לראיית לילה (אר"ל). יכולתו של כל לוחם לראות בלילה היא יתרון גדול, המאפשר לשמור על המומנטום בקרב. על החיילים להיות מיומנים בשימוש באר"ל גם ביום, כאשר הם פורצים לאזורים חשוכים במבנה, כגון מרתפים.

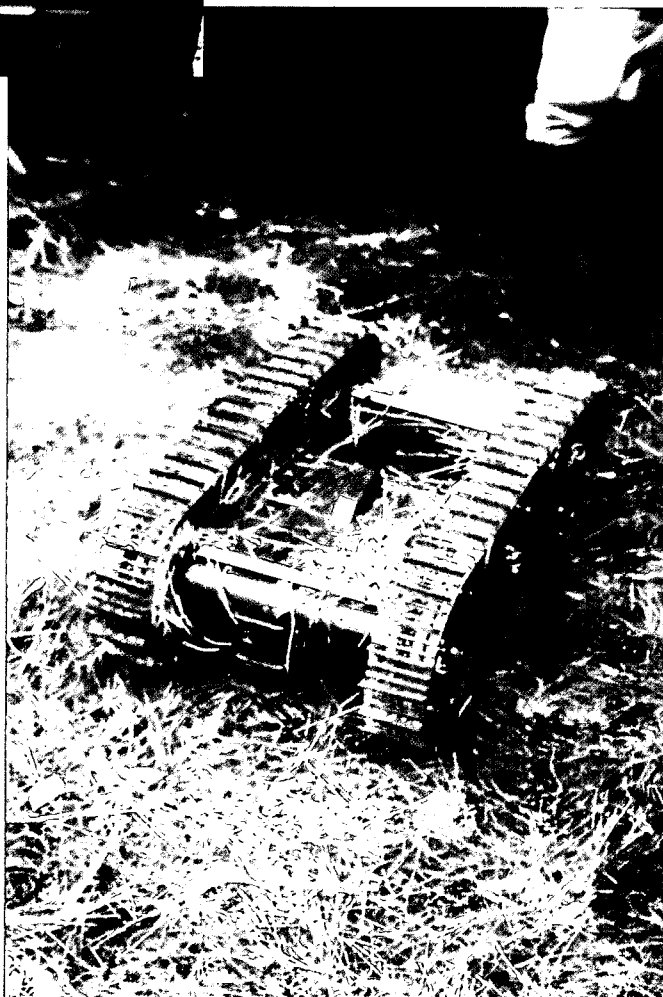
איסוף מודיעין חוזי באמצעות רובוטים קטנים

סיכום

הלחימה בשטח עירוני היא אחת מצורות הקרב הקשות והמסוכנות ביותר. יש ללמוד היטב את לקחי העבר – בצה"ל ובצבאות אחרים – ולהקדיש תשומת לב רבה למה שמתרחש כעת בצבא ארה"ב כדי לנצל בצורה מושכלת את הידע ואת הניסיון שכבר נרכשו שם – בעיקר בנושאי אמלי"ח וטכנולוגיה. אכן לא ניתן לגזור גזירה שווה בין צורכי צה"ל לצרכיו של צבא אחר, אבל גם אין צורך "להמציא בכל פעם את הגלגל מחדש". בנושא הלש"ב, שהוא רלוונטי בהחלט גם לנו, ראוי להשקיע משאבים מתאימים בעוד מועד כדי לא להיתפס לא מוכנים בעת פקודה.

מקורות:

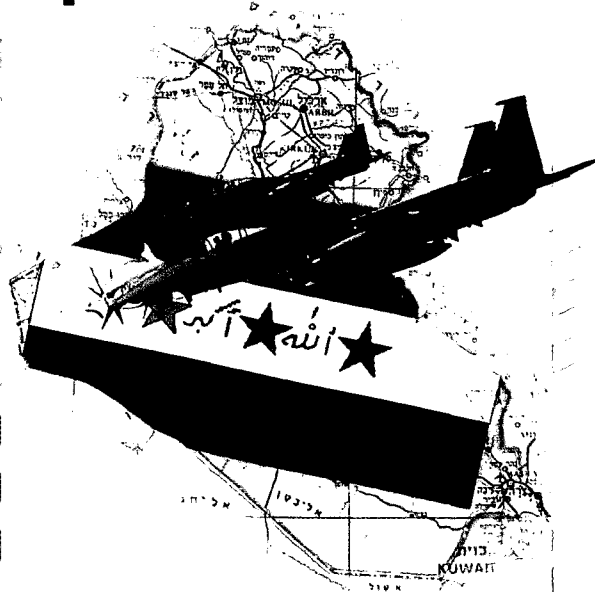
Jane's Defence Weekly, Defense News.

ספר חדש

מבית מערכות

תומס א' קיני סופה אליזט א' כהן
בשמי עיראק

המערכה האווירית במלחמת המפרץ

ISSN 0464-2147